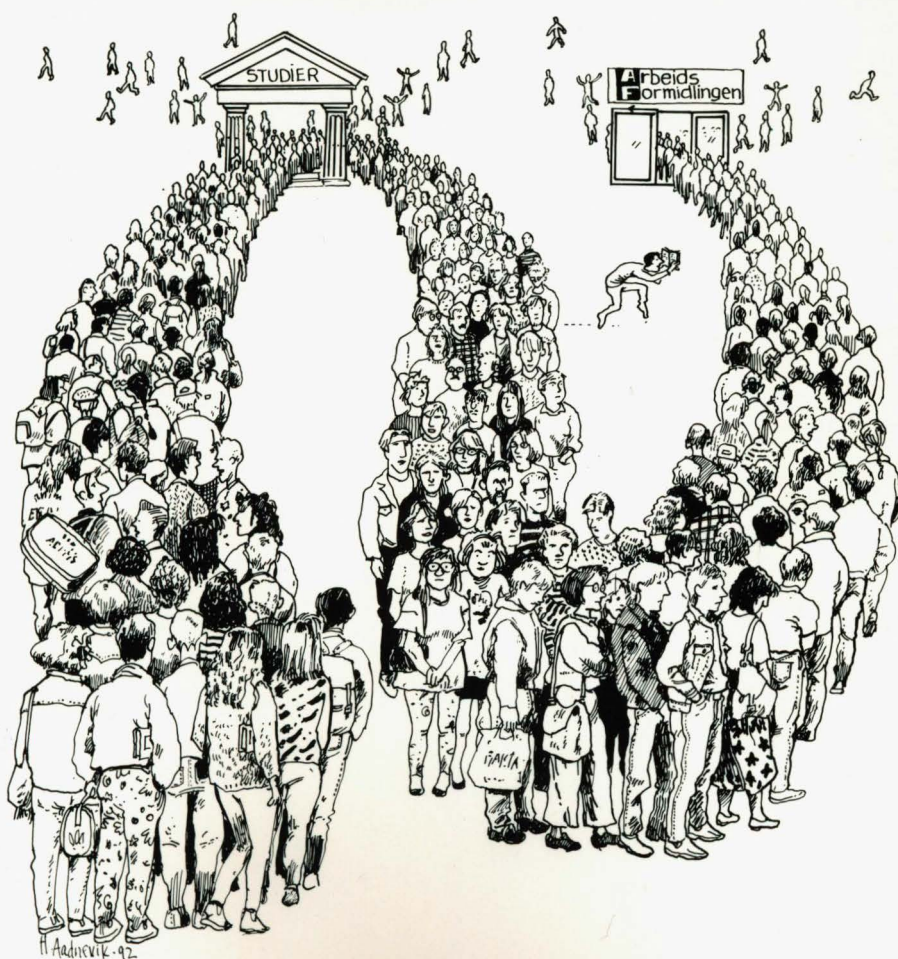

Utdanning og arbeidsmarked 1992

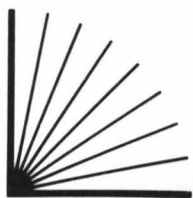
Redaktører: Clara Åse Arnesen og Marit Egge

NAVFs utredningsinstitutt

Utdanning og arbeidsmarked 1992

Redaktører: Clara Åse Arnesen og Marit Egge

NAVFs utredningsinstitutt

ISBN 82-7218-281-5
ISSN 0804-0028

Tegninger: Harald Aadnevik

Forord

Formålet med rapportserien "Utdanning og arbeidsmarked" er å gi et informasjonsgrunnlag for planleggere i utdanningssystemet, for rådgivere i videregående skole, studieveiledere ved universiteter og høyskoler, yrkesveiledere og andre interesserte. Dette er den sjuende rapporten i denne serien.

Årets rapport tar for seg de siste årenes studenteksplosjon og situasjonen på arbeidsmarkedet for de som har tatt en høyere utdanning. Rapporten gir også noen perspektiver for utviklingen framover.

Rapporten er i år utarbeidet av Jane Bækken, Lisbet Berg, Ellen Brandt, Marit Egge, Jens-Christian Smeby og Per Olaf Aamodt. Clara Åse Arnesen og Marit Egge har vært redaktører. Inger Henaug har vært en dyktig koordinator i avslutningsfasen. Tove Hansen og Inger Løfgreen har ytt redaksjonell assistanse. Rapporten bygger på resultater fra flere av Utredningsinstituttets undersøkelser gjennom de siste årene.

Oslo, september 1992

Johan-Kristian Tønder

Per Olaf Aamodt

Teignings: Harald Aaberg

ISSN 0804-0022

ISSN 82 1218-2341

Printed: 1982

Volume 1

Number 1

The first part of the paper discusses the importance of the study of the history of the Norwegian language. It is pointed out that the study of the history of the language is not only of interest to linguists, but also to historians and to those who are interested in the development of the Norwegian people. The second part of the paper discusses the development of the Norwegian language from the Old Norse period to the present. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The third part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The fourth part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The fifth part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The sixth part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The seventh part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The eighth part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The ninth part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language. The tenth part of the paper discusses the development of the Norwegian language in the 19th and 20th centuries. It is pointed out that the Norwegian language has developed from a common North Germanic language into a distinct language.

1982

Innhold

1	Innledning	7
	<i>Av redaktørene</i>	
2	Tolv års skole for alle - og studier for halvparten av de unge?	11
	<i>Av Ellen Brandt</i>	
3	Nye studenter etter 1980 - myter og realiteter	22
	<i>Av Per O. Aamodt</i>	
4	Savner Exsamen philosophicum-studenten "forberedende"?	29
	<i>Av Marit Egge</i>	
5	Studietid og kandidatalder. Endringer i en tyveårsperiode	35
	<i>Av Lisbet Berg</i>	
6	Undervisningsplikt og forskningsfri	45
	<i>Av Jens-Christian Smeby</i>	
7	Studenteksplosjonen og arbeidsmarkedet	51
	<i>Av Jane Bækken</i>	
8	Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning. Enkeltutdanninger	60
	<i>Av Jane Bækken</i>	
8.1	Universitetskandidatene	61
8.1.1	Filologer	63
8.1.2	Teologer	65
8.1.3	Siviløkonomer	66
8.1.4	Sosialøkonomer	69
8.1.5	Pedagoger	70
8.1.6	Psykologer	71
8.1.7	Sosiologer	71
8.1.8	Statsvitere	72
8.1.9	Jurister	73
8.1.10	Realister	74
8.1.11	Sivilingeniører	76

8.1.12	Arkitekter	78
8.1.13	Tannleger	81
8.1.14	Farmasøyter	81
8.1.15	Veterinærer	82
8.1.16	Landbrukskandidater	82
8.2	Høgskolekandidatene	83
8.2.1	Førskolelærere	84
8.2.2	Sosionomer	85
8.2.3	Barnevernpedagoger	85
8.2.4	Ingeniører	86
8.3	Oppsummering	92

1 Innledning

Av redaktørene

Det var ikke vanskelig å bestemme hva som skulle være rød tråd i årets artikkelsamling om utdanning og arbeidsmarked. Det måtte bli ulike sider ved de siste årenes utdanningseksplasjon. Beskrivelse av situasjonen på universitet og høyskoler og undersøkelser om studieforhold avløses nå av debatter om hvordan arbeidsmarkedet vil reagere på den sterke tilstrømningen av godt kvalifisert arbeidskraft. Flere av artiklene berører denne problemstillingen - en problemstilling som vi spår kommer til å være tema for flere UA-rapporter i årene framover.

Det er ikke mer enn et lite tiår siden vi forrige gang var bekymret over tilstrømningen til høyere utdanning. Den gangen var det imidlertid *mangelen* på studenter som var på dagsorden. Særlig syntes bekymringen å være stor i forhold til de "tunge" utdanningene. Ungdommen så ut til å foretrekke de mer kortvarige, yrkesrettede høyskoleutdanningene framfor lange universitetsstudier. I dag er det trengselsproblemene som er mest iøynefallende ved Universitetet i Oslo som ved de fleste andre utdanningsinstitusjonene. Lesesalene som stod halvtomme på begynnelsen av 80-tallet er nå overfylte.

Selv i tider med høy sysselsetting har ungdomsledigheten i Norge vært forholdsvis høy. Vi har med andre ord ingen tradisjon i å demme opp for ledighet blant ungdom. Da problemene på arbeidsmarkedet begynte å melde seg i 1987/1988, var derfor ungdomsgruppa særlig utsatt. I perioden 1987 til 1991 økte ledigheten blant 16-24-åringene fra 5 til 13 prosent, samtidig som tilstrømning til alle typer utdanning var rekordhøy. Det finnes klare statistiske sammenhenger mellom ledighet og tilstrømning til høyere utdanning som kan forstås innenfor en enkel årsak(vanskelig arbeidsmarked)-virkning(stort press på utdanning)-modell. Det er imidlertid viktig ikke å underkjenne effekten av budskapet fra samfunnsplanleggere og politikere: Veien til jobbmarkedet går gjennom utdanning, og *bare* utdanning. Disse signalene har ungdom oppfattet, og handler deretter. Ellen Brandt behandler fenomenet i sin artikkel, og stiller spørsmålet: "Tolv års skolegang for alle - og studier for halvparten av de unge?"

En annen bekymring fra begynnelsen av 80-tallet var deltidsstudenten. Det var ikke nok at høyere utdanning så ut til å bli neglisjert av store deler av ungdomskullet. De studentene som kom til utdanningsinstitusjonene jobbet like mye som de studerte. I ettertid har det vist seg at situasjonen nok var enda "verre" med hensyn til deltidsstuderende enn hva en var klar over. Per Olaf Aamodt legger fram helt

MÅL

GRATULERER DU ER I MÅL.
OG NÅ KAN DU FÅ UNDERSEKRETER
STILLING I HVAL DEP. ELLER DU KAN
TA VIDERE UTDANNING OG HÅPE PÅ
BEDRE JOBB.

DU STRYKER,
TILBAKE TIL
NR. 33

DU HAR VÆRT
FLITIG OG FÅR ET
EKSTRA KAST

SAMBOER FÅR IKKE
STUDIELÅN DU MÅ JOBBE
FOR 2. STÅ OVER ET
KAST.

DU MÅ JOBBE
EKSTRA, STÅ OVER
ET KAST

FØDSEL PÅ GANG,
STÅ OVER 2 KAST

FOR MYE BRÅK,
VERTEN HAR
SÅGT DEG OPP.
TILBAKE TIL
NR 12.

EKSAMENSRESULTATENE
ER GODE. RYKK FRAM
TIL NR.23

DU FIKK IKKE
STUDIELÅN RYKK
TILBAKE TIL NR.7.

DU FÅR IKKE LESESAL-
PLASS, STÅ OVER ET
KAST

DU LESER OG
ER FLITIG,
RYKK FRAM TIL
NR 16

DU MÅ HA EN
SEKSER FOR Å
STARTE

UTDANNING OG ARBEID — ET SPILL FOR DE FÅ ?

nye beregningsmåter for studentantallet i 80-årene. I artikkelen "Nye studenter etter 1980 - myter og realiteter" er studenter med utradisjonell bakgrunn og begrensede studiemål satt i sentrum.

Myndighetene har utvidet kapasiteten i utdanningssystemet i takt med den stigende ledigheten. Studenttallet ved landets universiteter har økt med hele 24 prosent på tre år, fra vårsemesteret 1989 til vårsemesteret 1991. På bakgrunn av disse tallene har det fra flere hold blitt hevdet at utdanningssystemet blir brukt som arbeidsmarkedspolitisk virkemiddel. Enkelte mener at ved å satse så sterkt på utdanning som myndighetene nå gjør, holdes ungdommen borte fra arbeidsmarkedet og bidrar derved til å "pynte" på arbeidsledighetstallene.

Uavhengig av hvilken begrunnelse *myndighetene* har for å øke studiekapasiteten er det lite som tyder på at de nye *studentkullene* ser på utdanning som en avansert form for ledighetskø. Data om begynnerstudenten forteller om ambisiøse og hardt arbeidende studenter. Men de forteller også om en ungdomsgruppe som til tross for trange lesesaler og høye lånerenter er *vinnerne* sett fra et *sysselsettingssynspunkt*. De ser ut til å være attraktive i deltidsarbeidsmarkedet når de studerer, og kvalifiserer seg samtidig til de faste jobbene. Yrkesaktiviteten blant studentene er faktisk høyere i dag enn på begynnelsen og midten av 80-tallet. Det er grunn til å anta at dette gjelder studenter på alle nivåer; vi har spesielt tatt for oss begynnerstudenten i artikkelen "Savner Examen philosophicum-studentene "forberedende"?"

En av konklusjonene i artikkelen som omhandler ferske Examen philosophicum-studenters ve og vel, læringsmiljø og studiemål er at stadig færre er fornøyd med ett grunnfag eller to. Mange planlegger utdanning på hovedfagsnivå. Gjennomfører de sine planer, vil presset på utdanning øke ytterligere. I dag fylles auditoriene med hundrevis av Examen philosophicum-studenter. Om noen år skal de samme studentene gis et variert og spennende fagtilbud kombinert med individuell oppfølging gjennom veiledning. Lisbet Berg og Jens-Christian Smeby behandler disse temaene i hver sin artikkel. "Studietid og kandidatalder" forteller om hvordan studentene som var ferdige med høyere grads eksamen i 1990 har gjennomført sine studier. I artikkelen, som i de fleste andre vi presenterer, er det studentens situasjon som blir behandlet. Hvordan de ansatte på universiteter og høgskoler opplever utdanningsinstitusjonene er et lite beskrevet område. I "Undervisningsplikt og forskningsfri" prøver vi å bote på dette, og ser på de dilemmaene som ligger innbakt i universitetsansattes oppgaver.

Det har også blitt stilt spørsmål ved om den sterke satsingen på høyere utdanning som vi nå ser gir den beste samfunnsmessige avkastningen. På den ene siden hevdes det at overkvalifisering kan ha negative konsekvenser for produktiviteten, og mer yrkesrettede utdanninger etterlyses. Fra myndighetenes side hevdes det imidlertid at satsing på høyere utdanning bidrar til en økt kompetanse i befolkningen som igjen kan bidra til økt vekst.

Fram til i dag har de som har tatt høyere utdanning klart seg bedre på arbeidsmarkedet enn de som ikke har tatt slik utdanning. Hvor stor denne "gevinsten" er, begynner etter hvert å bli mer uklart. Ledigheten blant de høyere utdannede har generelt sett vært økende de siste årene, men har variert en del mellom ulike typer utdanninger. Jane Bækken behandler dette i artiklene "Studenteksplosjonen og arbeidsmarkedet" og "Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning. Enkeltutdanninger". Hun beskriver den generelle utviklingen på arbeidsmarkedet de siste årene og utviklingen for de enkelte utdanningene, samt hvordan det samlede antall utdannede innenfor ulike utdanninger vil utvikle seg i tiden framover.

2 Tolv års skole for alle - og studier for halvparten av de unge?

Av Ellen Brandt

Dagens ungdom er kommet i en klemme mellom et arbeidsmarked som i stigende grad er blitt lukket for dem og et presset utdanningssystem. En utvikling i retning av reduserte jobbmuligheter for ungdom uten utdanning etter grunnskolen har pågått lenge, men blir selvsagt forsterket av den høye arbeidsløsheten. Hvordan gjenspeiler dette seg i de unges planer om utdanning, og hvor store sjanser har de unge til å virkeliggjøre planene sine?

Stortinget vedtok i juni 1992 at fra 1994 skal alle unge ha rett til treårig videregående utdanning.¹ Dette forutsetter en omorganisering og utbygging av videregående skole. Selv i dag er ikke totalkapasiteten i videregående skole noe stort problem. Problemet er at de yrkesforberedende linjene i så liten grad fører fram til en fullverdig treårig fagutdanning, og at lærlingeordningen har tilbud til så få.

Det er videre et sterkt press på høyere utdanning, og konkurransen om å komme inn er skjerpet, til tross for at det er blitt opprettet mange flere studieplasser de siste årene.² I 1992 har det meldt seg over 90 000 søkere til høyere utdanning, dette tilsvarer nesten ett og et halvt årskull. Særlig universitetene er overfylte, vi snakker om en "studenteksplosjon". Hittil har bare elever fra allmennfag, handels- og kontorlag og teknisk fagskole fått generell studiekompetanse. Det nevnte stortingsvedtaket gir generell studiekompetanse til elever fra alle treårige yrkesfag i videregående skole (og de som har fagbrev) hvis de har tilstrekkelig antall timer innen fem allmennfag (norsk, engelsk, samfunnsfag, matematikk, naturfag/miljølære). Antallet unge som kan søke universiteter og høyskoler vil dermed øke dramatisk.

Midt oppe i alle disse endringene legger ungdommene planer, ut fra de bilder de danner seg av samfunnets tilbud av yrker og krav til utdanning, og dermed av de mulighetene de har. Gjennom media, skolen, venner og familie får ungdom i dag formidlet det bildet at utdanning, og helst høyere utdanning, er en helt nødvendig inngangsbillett til arbeidsmarkedet.

¹ Ut fra Regjeringens melding (St.meld. nr 33, 1991-92) og Blegensutvalgets forslag (NOU 1991:4).

² Se kapittel 3 og 7.

Ungdom møter ofte endringer med færre motforestillinger enn andre grupper, de er svært tilpasningsdyktige. Tilpasning på individnivå kan imidlertid være ugunstig for ungdomsgruppen som helhet. Robert K. Merton (1968) har lansert begrepet "selvoppfyllende profetier" for å beskrive hvordan individuelle handlinger basert på enkeltmenneskers vurderinger kan påvirke større samfunnsstrukturer. Ungdommers bilde av sine framtidsmuligheter på arbeidsmarkedet kan tenkes å bli en selvoppfyllende profeti. Ungdom handler ut fra at man ikke har noen sjanser på arbeidsmarkedet uten utdanning, noe som kan føre til at flere tar utdanning enn samfunnet reelt sett behøver.

I denne artikkelen vil vi diskutere følgende spørsmål:

- Er utdanning nødvendig for å komme inn på arbeidsmarkedet?
- Hvor mye utdanning planlegger de unge å ta?
- Hvor store sjanser har de unge til å virkeliggjøre sine utdanningsplaner?

Er utdanning nødvendig for å komme inn på arbeidsmarkedet?

Arbeidsmarkeder kan sees som arenaer der personer og jobber tilordnes hverandre. Individers utdanning er viktig i alle de ulike teoriene om arbeidsmarked, men av ulike grunner. Grovt sett kan utdanning enten være objektivt nødvendige kvalifikasjoner for bestemte jobber, i det minste gi økt produktivitet (Human Capital teorier), eller utdanning kan vesentlig sees som en mekanisme som ordner køen av de arbeidssøkende ("screening" eller sorteringsteorier).

Human Capital teorien (Becker 1964) antar at individer med mer utdanning er mer *produktive* i arbeidet. Kritikerne mener at det må undersøkes empirisk om mer utdanning fører til høyere produktivitet. Noen har konkludert med at det har vært overdreven bruk av høyere utdannede i jobber i USA, og snakket om "over-utdanning" (Berg 1970, Freeman 1976, Squires 1979). Høyere utdanning ble "masseutdanning" i USA lenge før en slik utvikling kom i gang i europeiske land.

Sorteringsteoriene (Collins 1979) legger vekt på at utdanning kan brukes som *sorteringsmekanisme* ved ansettelse. Utdanning, tidligere jobberfaring, kjønn og alder brukes av arbeidsgiver som indikatorer på hvor produktive søkerne vil være i jobben. Bakgrunnen er arbeidsgiverens tidligere erfaringer. Jobbsøkere rangeres i en kø etter utdanning, eventuelt supplert med andre kjennetegn. Prinsipielt er det mulig at utdanningen det legges vekt på ikke er nødvendig for å utføre jobben, men utelukkende fungerer som et middel til å sortere eller "sile" jobbsøkerne.

Slike prosesser, kombinert med ungdommens bilder og de valg de individuelt foretar seg, kan gi som resultat at adgangskravene heves slik at man reelt sett ikke får jobber uten utdanning.

Arbeidsmarkedet ses i nyere teorier (Althauser & Kalleberg 1981) som sammensatt av delarbeidsmarkeder, med ulike *adgangskrav*:

- eksternt arbeidsmarked med ufaglærte jobber, åpent for alle
- yrkesinterne arbeidsmarkeder, med krav om bestemte yrkesutdanninger (fra videregående skole/lære, høyskole eller universitet)
- bedriftsinterne arbeidsmarkeder, adgang til lave stillinger, andre stillinger fylles med opprykk blant de ansatte.

Ungdom med lite eller ingen yrkesutdanning vil stort sett bare få adgang til de ufaglærte jobbene i det *eksterne åpne arbeidsmarkedet*. Dette arbeidsmarkedet er imidlertid i endring. Til dels er kvalifikasjonskravene økt, selv om ikke de formelle utdanningskravene er økt (f.eks. krav om sertifikat for budjobber, krav om serviceinnstilling og ansvarsfølelse i jobber med kundekontakt). Til dels er de ufaglærte jobbene forsvunnet ved økt bruk av teknologi. I tillegg vil lavt utdannet ungdom bli utkonkurrert av andre grupper arbeidssøkende, som arbeidsgivere oppfatter som mer stabile og kvalifiserte: deltidsarbeidende, gifte kvinner, skoleungdom og studenter, innvandrere, pensjonister og arbeidsledige voksne. At unge naturlig nok prøver seg i flere jobber blir et handikap for dem.

Tidligere har ungdom med lite utdanning fått adgang til ufaglærte begynnerjobber i de *bedriftsinterne arbeidsmarkedene* i industri, offentlige etater, bank og forsikring. Etter intern opplæring og oppsamlet erfaring har de senere kunnet få opprykk til mer kvalifiserte og bedre betalte jobber (Colbjørnsen 1984, Brandt 1985). Imidlertid er det flere tegn på at dette endres. Opprykksstigene for de laveste jobbene kortes ned, og interne høyskoler er nedlagt i 1980-årene (Teleingeniør, Bankakademiet). Adgangskravene økes, det kreves fagbrev eller høyere utdanning for å komme inn i de bedriftsinterne arbeidsmarkedene, som da samtidig koples til yrkesinterne arbeidsmarkeder (Brandt 1989). Utdanning er i enda større grad enn før blitt inngangsbilletten til de gode jobbene i bedriftsinterne arbeidsmarkeder.

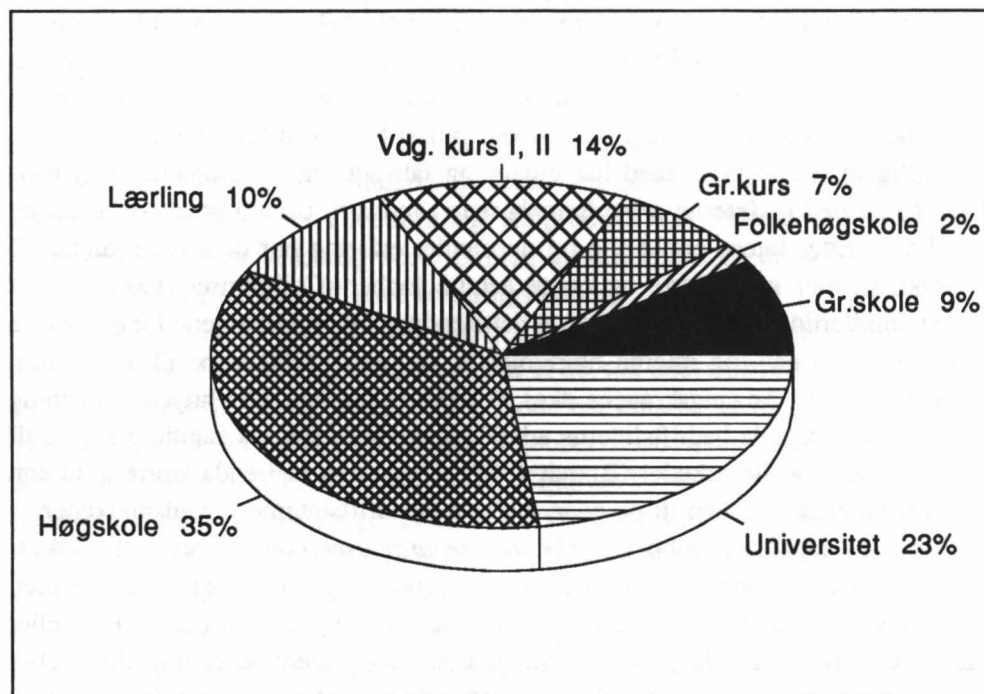
For å få adgang til jobber i *yrkesinterne arbeidsmarkeder* kreves det yrkesutdanning, fra videregående skole og/eller lære (fagbrev), høyskole eller universitet. Utdanningskravene kan være absolutte når sertifisering kreves (f.eks. lege eller elektriker), mer fleksible (f.eks. "sivilingeniør, cand. scient. eller ingeniør") eller bare fastsatt utdanningsnivå ("høyere utdanning"). Mange utdanninger har et "kjernearbeidsmarked" som de har enerett på (f.eks. dommerstillinger for jurister), mens de ellers konkurrerer med andre utdanningsgrupper (f.eks. stillinger i offentlig administrasjon åpne for jurister, økonomer, samfunnsvitere og andre høyere utdannede).

For et mer kunnskapsbasert samfunn kan det være positivt med økte utdanningskrav som inngangsbillett til arbeidsmarkedet. Men i hvor stor grad risikerer vi nå å stille krav som store deler av ungdomsgruppen ikke makter å oppfylle - dels ut fra egne forutsetninger og dels ut fra begrensninger i utdanningssystemet?

Hvor mye utdanning planlegger de unge å ta?

Vinteren 1991 gjennomførte NAVFs utredningsinstitutt en større spørreskjemaundersøkelse av unges utdannings- og yrkesplaner, blant et utvalg seksten- og attenåringer (født i 1972 og 1974). Det vil komme flere rapporter fra denne undersøkelsen. Vi vil her konsentrere oss om attenåringene, av disse var de aller fleste (87 prosent) i videregående skole eller lære. Først vil vi se på utdanningsplanene (figur 1) i forhold til hva vi har sagt om utviklingen av de ulike arbeidsmarkedene.

Figur 1 Planlagt høyeste utdanning registrert 1991 for ungdom født 1972. Prosent.

Ut fra den utviklingen på arbeidsmarkedet vi skisserte over, er vi bekymret over at nesten hver femte ungdom (18 prosent) i 1991 ikke hadde planer om å skaffe seg full yrkesutdanning, verken i videregående skole eller i høyere utdanning. Dette omfattet 9 prosent som ville nøye seg med grunnskole, 2 prosent som bare ville ta

folkehøgskole og 7 prosent som bare ville ta yrkesfaglig grunnkurs i videregående skole. Disse ungdommene blir ufaglærte, også når de har et (eller flere) grunnkurs. De kommer ikke inn på yrkesinterne arbeidsmarkeder, og de har små sjanser til å komme inn på bedriftsinterne arbeidsmarkeder eller det eksterne åpne arbeidsmarkedet for ufaglærte.

Bare en fjerdedel av de unge (24 prosent) hadde planlagt å ta to-tre år i videregående skole som høyeste utdanning, 14 prosent gjennom å gå videregående kurs og 10 prosent gjennom å bli lærlinger. Vil dette bli nok til å sikre oss faglærte håndverkere til vedlikehold, hjelpepleiere til de gamle osv?

I tillegg kommer de yrkesfagelevne som har planer om først videregående kurs eller lære, deretter studier, de utgjør 21 prosent av de unge. Det vil si at i alt 45 prosent av de unge har planer om å ta full yrkesutdanning gjennom videregående skole eller lærlingeplass - som endelig utdanning eller som et utgangspunkt for studier.

Av hele kullet unge (som figur 1 viser) er det forskjeller mellom unge i ulike studieretninger. Av de mange elevene i allmennfaglig studieretning har bare 6 prosent tenkt å nøye seg med de tre årene som ikke gir noen yrkesutdanning. Av handel- og kontorfagelevne har 18 prosent tenkt å nøye seg med den treårige yrkesutdanningen de får. Derimot har 61 prosent av håndverks- og industri-fagelevne tenkt seg yrkesutdanning som høyeste utdanning, de fleste ønsker lærlingeplass.

I vår undersøkelse hadde over halvparten (58 prosent) av alle attenåringer planer om studier som høyeste utdanning, 23 prosent ved universitet og 35 prosent ved høgskole. Nå er elever fra allmennfag noe overrepresentert blant dem som har svart i undersøkelsen, men vi kan ihvertfall si at over halvparten av de unge nå ønsker å studere. Dette er sensasjonelt mange, tidligere har en regnet med at 30-35 prosent av de unge ønsket å studere. I Stortingsmelding 40 (1990-91) "Fra visjon til virke. Om høgre utdanning" satte en som mål at 40 prosent av ungdomskullet skal ta høyere utdanning. Det synes iallefall ikke som om ungdommens interesser skulle være til noe hinder for å nå dette målet.

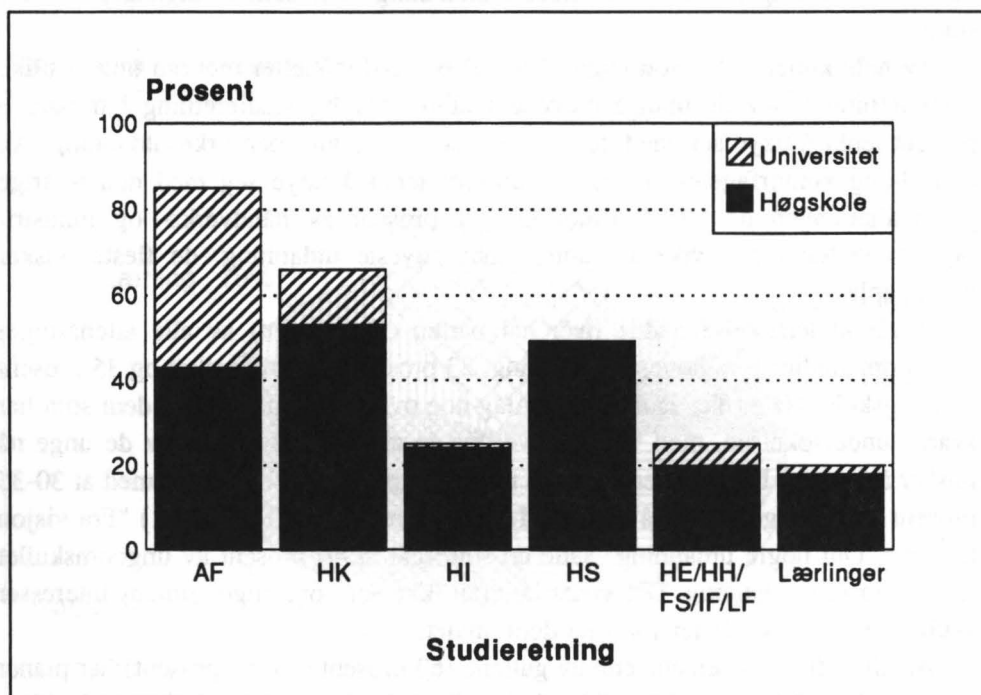
Atskillig flere av jentene enn av guttene (63 prosent mot 52 prosent) har planer om å studere. I løpet av både 70-tallet og 80-tallet har andelen kvinner økt blant studentene. Høsten 1990 var 54 prosent av studentene kvinner, 52 prosent ved universitetene og 55 prosent ved høgskolene. Jentene har bokstavelig talt mer å tjene på å studere. Guttene kan gjennom videregående skole eller lære komme inn i håndverker- eller fagarbeideryrker der de tjener godt, det gjelder i liten grad jentene. Kvinneyrkene krever høgskoleutdanning for å nå samme lønnsnivå.

I løpet av det siste tiåret har planer om å studere blitt stadig mer utbredt blant elever i videregående skole. I 1980 hadde bare 61 prosent av elevene i siste år i

gymnasnet planer om å studere (Eeg-Henriksen 1983, s.39), mens i 1991 hadde 85 prosent av attenåringene i allmennfaglig studieretning slike planer.

Også overraskende mange av lærlingene og elevene på de yrkesfaglige studieretningene har planer om å studere, fra 20 prosent av lærlingene og 25 prosent av håndverks- og industrifagelevne til 50 prosent av helse- og sosialfagelevne og 66 prosent av handels- og kontorfagelevne (se figur 2). Disse yrkesfagelevne har stort sett planer om to til tre års høgskolestudier. De lengre studiene ved universitetene (inkludert Norges Tekniske Høgskole, Norges Handelshøyskole osv) ser ut til å ligge utenfor deres planleggingshorisont, bortsett fra for handels- og kontorfagelevne.

Figur 2 Planer om å studere ved universitet eller høgskole blant elever (født 1972) ved ulike studieretninger i videregående skole i 1991. Prosent.

Studieretninger: AF allmenne fag, HK handels- og kontorfag, HI håndverks- og industrifag, HE husflids- og estetiske fag, HH husholdningsfag, FS fiskeri- og sjøfartsfag, IF idrettsfag, LF landbruksfag og naturbruk.

De aller fleste elevene i yrkesfag med studieplaner vil fortsette innen det fagfeltet de allerede kvalifiserer seg i. Vi får et inntrykk av stabile og fornuftige elever. Av håndverks- og industrifagelevne med studieplaner vil vel 3/4 studere teknikk,

nesten alle ved ingeniørhøgskoler, og 1/20 vil studere realfag, dvs. EDB ved høgskoler. Av helse- og sosialfagelevne med studieplaner vil 1/2 studere helsevern (sykepleier, jordmor), 1/3 vil studere samfunnsfag (sosionom, barnevernpedagog) og de andre vil bli lærere eller førskolelærere, også omsorgsyrker. Tilsvarende påbygging ved sektorhøgskoler planlegges av elever i husflids- og estetiske fag, husholdningsfag, fiskeri- og sjøfartsfag, idrettsfag, landbruksfag og naturbruk.

Fortsatt er de nye studentene med "utradisjonell" yrkesfaglig bakgrunn et mindretall. Av de vel 5 000 unge som høsten 1990 begynte å studere ved høgskoler rett fra videregående skole, kom 60 prosent fra allmennfag, 28 prosent fra handels- og kontorlag, 5 prosent fra andre yrkesfag og 7 prosent fra teknisk fagskole. Tilsvarende av de vel 5 500 unge som begynte å studere ved universiteter rett fra videregående skole, kom 88 prosent fra allmennfag, 9 prosent fra handels- og kontorlag, 2 prosent fra andre yrkesfag og 1 prosent fra teknisk fagskole (SSB 1992). Det er imidlertid bare 1/3 av nye studenter som begynner rett fra videregående skole. De andre har tilbrakt ett eller flere år med å jobbe, være i militæret o.l., og vi vet ikke hvor mange av dem som har yrkesfaglig bakgrunn.

Hvor store sjanser har de unge til å virkeliggjøre sine utdanningsplaner?

Det norske utdanningssystemet er et løst system med en relativt lav grad av tidlig seleksjon. Systemet er åpent, det gir mange muligheter for individuelle valg og i stor grad også for omvalg. Systemet har som intensjon å ha få blindveier. Men dermed er systemet også preget av uoversiktighet. De enkelte valg er kanskje ikke så definitive, men til gjengjeld mange og alternativene tilsvarende uoversiktlige.

Det ser ut til at mange elever i yrkesfaglige studieretninger i videregående skole har tatt Blegenutvalgets forslag (NOU 1991:4) "på forskudd". De planlegger å studere og regner med at de vil få studiekompetanse, men det er det i dag høyst usikkert om de vil klare. For det første må de ta ekstra fordypning i visse allmennfag, enten som privatister eller gjennom et påbyggingsår (slik helse- og sosialfag allerede tilbyr). For det andre må de ha treårig videregående skole - og da menes ikke tre grunnkurs. Til tross for mye snakk og en viss utbygging er fortsatt kapasiteten i videregående kurs begrenset. Ut fra de nyeste elevtallene fra 1990 viser vi i figur 3 antall elever på videregående kurs I og II, både absolutt og i prosent av elevtallet på grunnkursene.

Fortsatt er det bare i allmennfaglig studieretning at alle elever kan få tre års utdanning. De aller fleste (8/10) av handels- og kontorfagelevne fra grunnkurset kan også få plass i tredje årskurs (VKII), de får både yrkesutdanning og generell studiekompetanse.

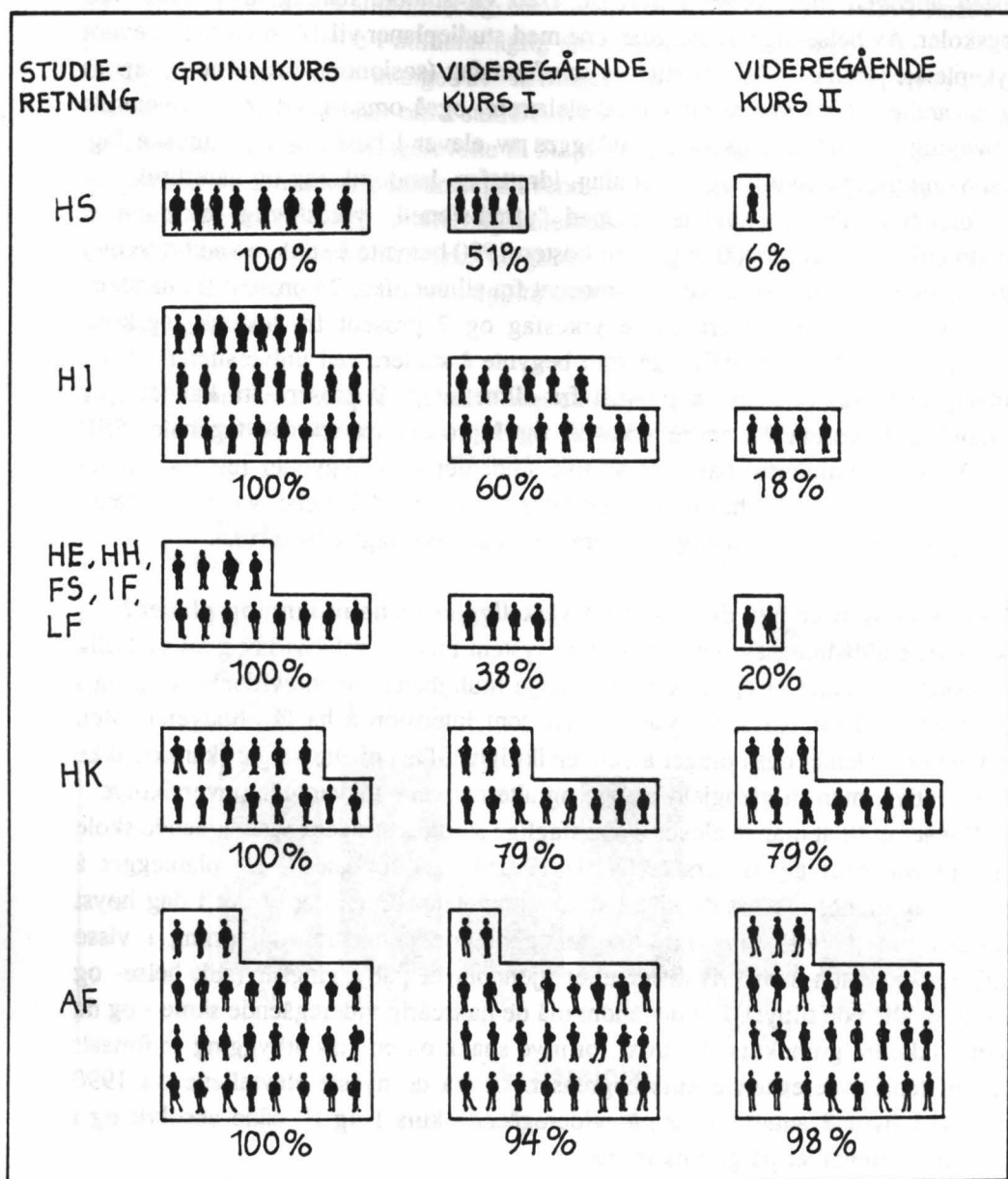

FIG 3.

ANTALL ELEVER OG PROSENTANDEL ELEVER SOM GIKK
GRUNNKURS, VIDEREGÅENDE KURS I OG II I ULKE
STUDIERETNINGER I VIDEREGÅENDE SKOLE 1990

👤 = TUSEN ELEVER

Derimot er det i de andre yrkesfaglige studieretningene plass til bare 20 prosent eller færre av elevene fra grunnkurset i tredje årskurs. Verst er det for helse- og sosialfagelevne, der bare 6 prosent kan få treårig utdanning og dermed mulighet for studiekompetanse - mens 50 prosent av disse elevene i vår undersøkelse hadde planer om å studere. Avisoppslag har omtalt helse- og sosialfag som nyttig for de som tenker på senere å bli sykepleier eller lege - dette er å villed ungdom, da særlig jenter, som er flertallet av helse- og sosialfagelevne.

Elever fra håndverks- og industrifag har flere alternativer. Etter ett eller to år på videregående skole kan de søke toårig teknisk fagskole, som lenge har gitt generell studiekompetanse på linje med allmennfag og handels- og kontorfag. Her er det omtrent 2 000 elever på hvert trinn, det vil si plass til omtrent 10 prosent av grunnkurselevne. Dette kommer i tillegg til de 18 prosent av grunnkurselevne som kan få plass i tredje årskurs i videregående skole.

Uansett, yrkesfagelevne må gjennom et smalt nåløy for å få tre års fagutdanning. Situasjonen vil trolig bli bedre etter stortingsvedtaket om unges rett til treårig videregående utdanning fra høsten 1994. Men dette vil neppe hjelpe de unge i vår undersøkelse, som var atten år i 1991. Den store utbyggingen av plasser i andre og særlig tredje årskurs for yrkesfagene skal være fylkenes ansvar, men finansieringen er et problem. Det er flere tiårs "unntatelsessynder" som nå skal rettes opp på kort tid.

Lærlingeordningen er et annet alternativ. I vår undersøkelse ønsket 10 prosent av attenåringene lærlingeplass. Men i 1990 var bare 3 prosent av attenåringene lærlinger. Samme år var det vel 16 500 lærlinger, omtrent like mange som elever i videregående kurs I og II innen håndverks- og industrifag. Antall inngåtte lærlingekontrakter årlig økte tidlig på 80-tallet, men sank deretter når bedrifter fikk problemer. For å stimulere til økt antall lærlinger forhandlet LO og NHO seg i 1991 frem til en handlingsplan, og Regjeringen har fordoblet tilskuddssatsen pr. lærlingeplass til bedriftene.

Oppsummering og sluttord

På de tre spørsmålene vi stilte vil vi svare:

- For å kunne komme inn på arbeidsmarkedet må unge ha yrkesutdanning, enten på videregående eller høyere nivå. Vi mener det i dag kanskje fokuseres for mye på høyere utdanning og for lite på videregående skole/lærlinger, både fra myndighetene, fra media og fra de unge.
- Studier er mer populært enn noensinne. Over halvparten av dagens attenåringer planlegger å studere. Dette gjelder ikke bare elevene i allmennfaglig studie-

retning. Mellom 1/5 og 2/3 av elevene i ulike yrkesfaglige studieretninger har planer om å studere, stort sett på høyskoler.

- Bare 1/5 av yrkesfagelevne (bortsett fra handels- og kontorlag) på grunnkurs har i dag muligheten til å få treårig yrkesutdanning og dermed eventuelt studiekompetanse.

Selv om de unge fra yrkesfagene skulle klare å skaffe seg studiekompetanse, vil det være et åpent spørsmål om de kommer inn på høyskoler slik de ønsker, i konkurranse med unge fra allmennlag. Vil deres praktiske yrkesutdanning være relevant for høyskolens nye opptaksregler? Har studenter med yrkesfaglig bakgrunn godt nok og bredt nok teoretisk grunnlag i allmennlagene for å gjennomføre studier, kanskje særlig ved universitetene?

Som vi diskuterte tidligere er det ulike oppfatninger om hvorfor utdanning er viktig på arbeidsmarkedet, enten som nødvendige kvalifikasjoner for økt produktivitet eller som sorteringsmekanisme. Den enorme tilstrømningen til studier nå og den kommende økningen i antall personer med høyere utdanning³ gjør at vi må stille spørsmålet om vi er på vei mot et samfunn preget av "overutdanning". Vil det bli dårligere samsvar mellom de formelle kvalifikasjonskravene og det reelle arbeidsinnholdet i de jobbene universitets- og høyskoleutdannede får?

Litteratur

Althausen, Robert D. & Arne L. Kalleberg (1981): *Firms, Occupations and the Structure of Labor Markets: A Conceptual Analysis*. I Ivar Berg (ed.): *Sociological Perspectives on Labor Markets*. New York, Academic Press, 119-149.

Becker, Gary S. (1964): *Human Capital*. New York, Columbia University Press.

Berg, Ivar (1978): *Education and Jobs: The Great Training Robbery*. New York, Praeger.

Brandt, Ellen (1985): *Interne arbeidsmarkeder og profesjoner i offentlige etater*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Notat 12/85.

Brandt, Ellen (1989): "Vi satser på kompetanse". *Opplæringspolitikk i tolv høyteknologi- og servicebedrifter*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1989:7.

³ Se kapittel 8, figur 1.

- Colbjørnsen, Tom (1984): *Interne arbeidsmarkeder - tilfluktsrom eller feller?* Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Collins, Randall (1979): *The Credential Society. A Historical Sociology of Education and Stratification.* New York, Academic Press
- Freeman, Richard B. (1976): *The Over-Educated American.* New York, Academic Press.
- Merton, Robert K. (1968): *Social Theory and Social Structure.* London, The Free Press.
- NOU 1991:4 *Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle.* (Blegen-utvalget.) Oslo.
- SSB (1992): *Utdanningsstatistikk. Videregående skoler 1. oktober 1990.* Oslo-Kongsvinger, Statistisk sentralbyrå. NOS C 47. Tabell 41.
- St.meld. nr. 40 (1990-91) *Fra visjon til virke. Om høgre utdanning.*
- St.meld. nr. 33 (1991-92) *Kunnskap og kyndighet. Om visse sider ved videregående opplæring.*
- Squires, Gregory D. (1979). *Education and Jobs: The Imbalancing of the Social Machinery.* New Brunswick, Transaction Books.

3 Nye studenter etter 1980 - myter og realiteter

Av Per O. Aamodt

Denne artikkelen tar for seg tilstrømningen av nye, førstegangsregistrerte studenter til universiteter og høyskoler fra 1980 til 1990. Dette antallet er betydelig høyere enn vi ville forvente ut fra antallet som har oppnådd generell studiekompetanse. Dette har etter alt å dømme sammenheng med en betydelig tilstrømning av studenter med "utradisjonell" bakgrunn og trolig begrensede studiemål.

Innledning

Studenttallsveksten de siste åra har vært enorm. Totalt er det nå nesten 150 000 studenter ved norske læresteder, i tillegg kommer ca 8 000 studenter i utlandet. Til sammenligning var studenttallet 81 600 i 1981 og 105 000 i 1987. I 1991-utgaven av rapporten "Utdanning og arbeidsmarked" drøftet vi en del faktorer som påvirker studenttallsutviklingen, men uten å ha data tilgjengelig om tilstrømningen av nye studenter. Vi var særlig opptatt av at mye av studenttallsveksten kunne forklares ved et endret ventemønster mellom videregående og høyere utdanning. Siden da har Statistisk sentralbyrå beregnet antall nye studenter på 1980-tallet, definert som studenter som ikke tidligere har vært registrert i noen deler av høyere utdanning. Disse resultatene danner grunnlag for denne artikkelen.

Hva ville vi forvente?

Antall nye studenter bestemmes av: a) hvor mange ungdommer som befinner seg i de studiemodne aldersklassene, b) hvor mange som hvert år oppnår studiekompetanse, og c) hvor mange studiekompetente som hvert år begynner på et studium. Av de som oppnår studiekompetanse et bestemt år er det bare noen som begynner å studere samme høst, mens mange venter ett eller flere år. For å avgjøre hvor mange fra et bestemt kull av studiekompetente som begynner å studere, må vi følge opp kullet over mange år. Tallet på nye studenter i de enkelte år avhenger dermed også av ventemønsteret mellom videregående skole og høyere utdanning. Over en noe lengre tidsperiode vil imidlertid antall nye studenter måtte ligge noe i underkant av antallet som oppnår studiekompetanse.

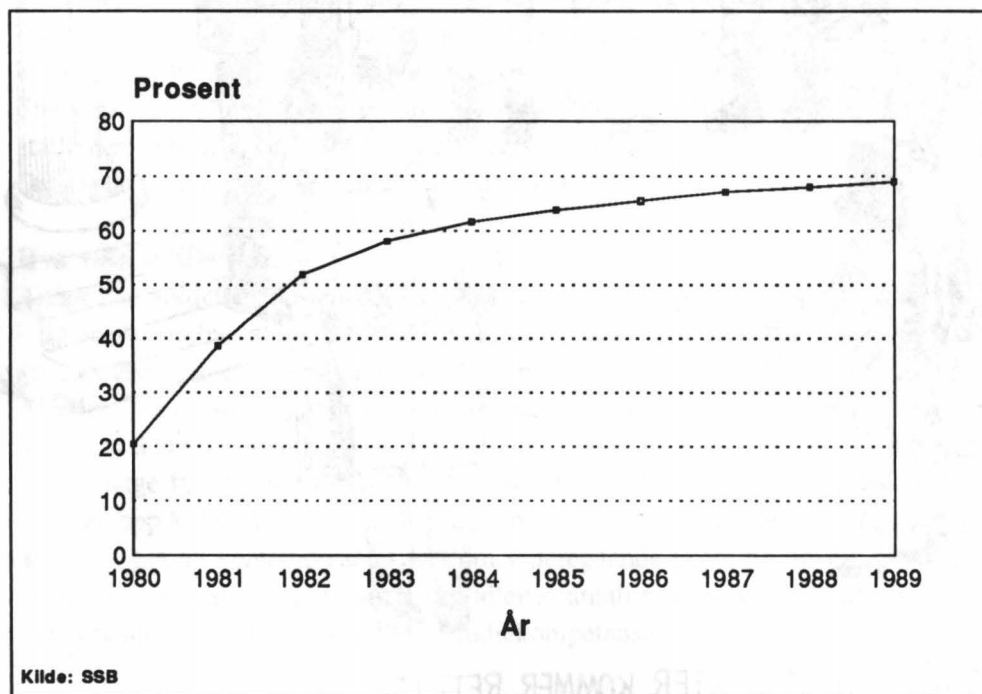

IKKE ALLE NYE STUDENTER KOMMER RETT FRA
VIDEREĞÅENDE SKOLE

I løpet av de siste 20 åra har reglene for studiekompetanse, det vil si hva som kreves for å bli opptatt på en høyere utdanning, endret seg. Reglene er ikke de samme i all høyere utdanning, men hovedtendensen har gått i retning av større muligheter for flere. Det vil her føre for langt å gi en fullstendig beskrivelse av disse reglene. Tidligere var det bare det daværende gymnasiet eller "examen artium", seinere den treårige allmennfaglige studieretningen, som ga studiekompetanse. I dag gir også en treårig utdanning på studieretning for handel og kontor samt toårig teknisk fagskole generell studiekompetanse, det vil si at man kan søke seg til all høyere utdanning. Med annen utdanning fra videregående skole, eventuelt i kombinasjon med yrkeserfaring, kan man bare oppnå spesiell studiekompetanse for opptak til bestemte studier. For enkelthets skyld vil vi i det følgende bruke betegnelsen "artianere" om alle som har generell studiekompetanse.

Tegningen foran illustrerer at et bestemt år kommer det til et visst antall nye studenter fra årets "artianerkull" og fra en rekke tidligere kull. En annen måte å vise dette på er ved å følge et bestemt "artianerkull". I figur 1 har vi fulgt kullet fra 1980 fram til 1989, for å vise hvor mange totalt fra dette kullet som har begynt å studere.

Figur 1 Kullet fra videregående skole 1980. Andel som har begynt å studere.

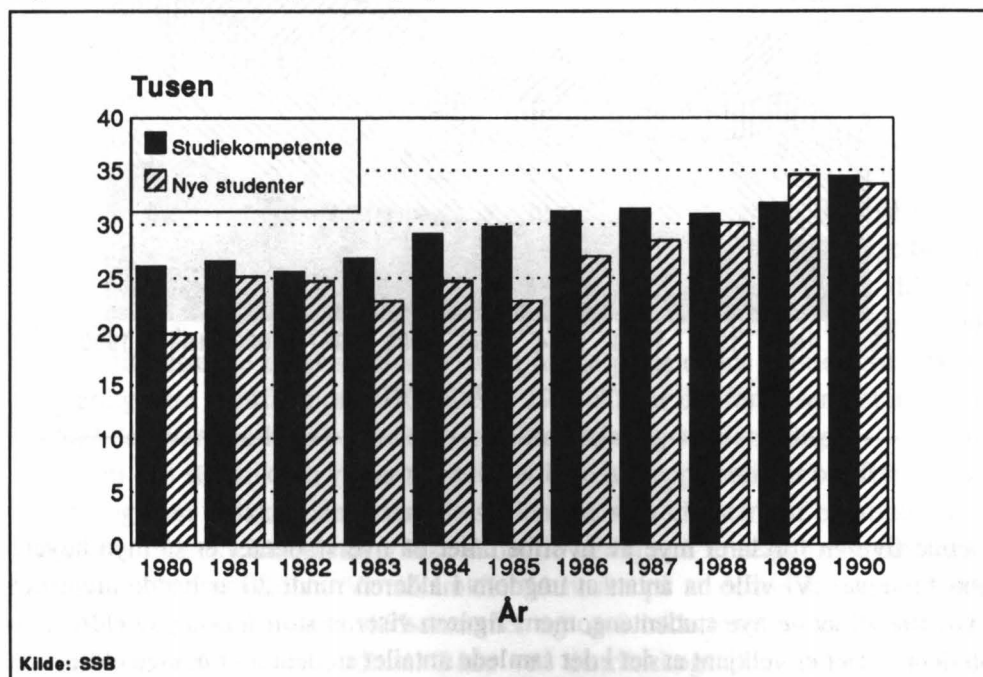

Av "artianerne" fra 1980 var det bare 20 prosent som startet studiene samme år. Nesten like mange ventet ett år. Etter to år var den samlede andelen som var begynt å studere, kommet opp i 52 prosent. Deretter blir det færre nye, men ennå i 1989 fortsetter det å komme til nye studenter fra 1980-kullet. Totalt var det da 69 prosent som hadde begynt å studere. Mye tyder på at seinere "artianerkull" i noe større grad begynner å studere, men neppe over 75 prosent totalt.

I perioden fra 1980 til 1990 har antall nye "artianere" pr. år, (dvs de som har oppnådd studiekompetanse) økt fra ca 25 000 til 34 000, og samlet er det ca 325 000 som har oppnådd generell studiekompetanse i perioden. Tar vi utgangspunkt i at høyst 75 prosent av disse begynner å studere, tilsvarer det fra ca 19 000 til 26 000 nye studenter årlig, og samlet ca 244 000 i hele perioden. På grunn av at mange utsetter studiestarten, vil veksten i antall nye studenter bli noe forsinket i forhold til veksten i antall med studiekompetanse. På den bakgrunn skulle man forvente at antall nye studenter i 1990 var kommet opp i underkant av 25 000. Samlet antall nye studenter vil følgelig også ligge noe lavere enn de 244 000 vi har beregnet.

Hva har skjedd?

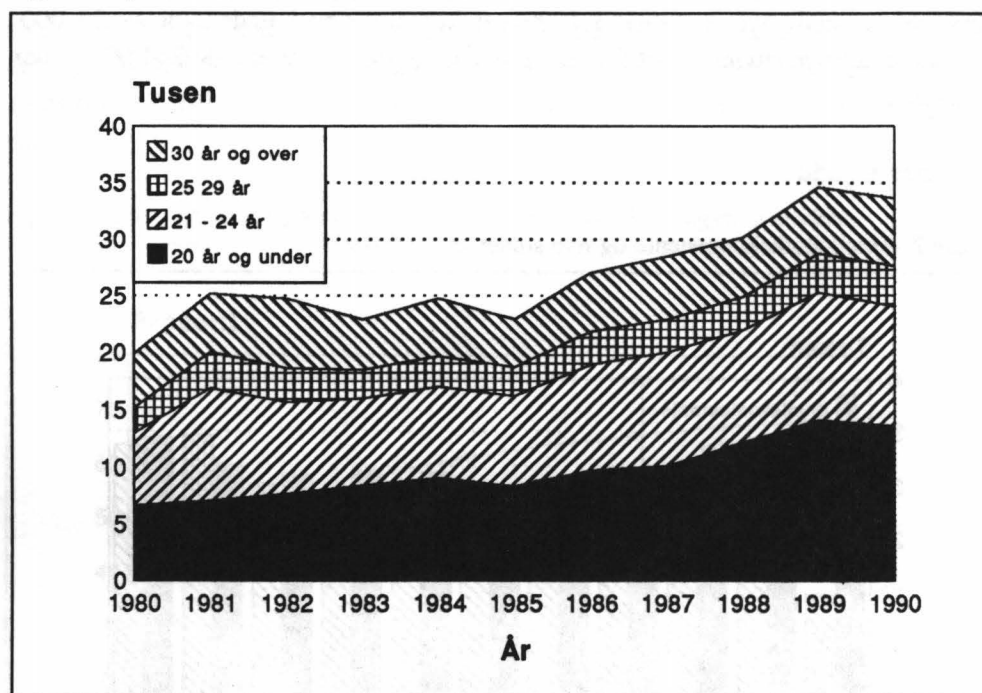
Figur 2 Antall studiekompetente og nye studenter 1980-1990.

Figuren viser antall med studiekompetanse og antall nye studenter hvert år fra 1980 til 1990. Tallet på nye studenter stiger fra ca 20 000 i 1980 til 34 000 i 1989 og 1990. I de to siste åra ligger tallet på nye studenter over antall med studiekompetanse samme år. Dette er i og for seg ikke overraskende og kan forklares ved at det har kommet til et økt antall helt unge, samtidig som eldre kull kommer til. Mer overraskende er det at antallet allerede tidlig på 1980-tallet, og som et gjennomsnitt for hele 80-tallet, var oppe på rundt 25 000 nye studenter årlig. Dette tilsvarer ca 40 prosent av et helt årskull. Samlet antall nye studenter var nesten 295 000, eller mer enn 50 000 flere enn de 244 000 vi beregnet.

Hvem var de nye studentene?

Figur 3 Nye studenter etter alder 1980-1990.

Denne figuren forklarer mye av hvorfor tallet på nye studenter er så mye høyere enn forventet. Vi ville ha antatt at ungdom i alderen rundt 20 år hadde utgjort et klart flertall av de nye studentene, mens figuren viser et stort innslag av eldre, nye studenter. Det er velkjent at det i det samlede antallet studenter er mange eldre, noe som dels har sammenheng med langvarige studieløp, men det er svært uventet at det er så mange eldre blant nykommerne. Riktignok er det tallet på de yngste som

øker mest i løpet av tiårsperioden, men antallet som er 25 år og eldre utgjør et temmelig stabilt antall. I 1990 var over 3 500 av de 34 000 nye studentene i alderen 25-29 år, mens 6 000 var 30 år og eldre. Aldersgruppen 25 år og over utgjorde altså mer enn 28 prosent.

Siden tilstrømningen til høyere utdanning hvert eneste år kommer fra en rekke alderskull, kan man selvsagt ikke forvente at antall studiekompetente og antall nye studenter skal utvikle seg i samme takt fra år til år. Derimot burde man kunne forvente at over en tiårsperiode bør det være et visst samsvar. Vår regnemåte viser at det i perioden 1980-1990 er kommet til minst 50 000 flere nye studenter enn man skulle anta ut fra antall studiekompetente og at høyst 75 prosent av de studiekompetente en eller annen gang begynner å studere.

Et nærliggende svar på dette er at vi på hele 1980-tallet har trukket på et reservoar fra før 1980, dvs artianere fra 1960- og 1970-tallet som først gikk til høyere utdanning på 80-tallet. Det går an å beregne hvor mange dette kan utgjøre. Det samlede antall med gymnasutdanning som ble utdannet i perioden 1960-1979 var ca 260 000. Dersom vi fortsatt går ut fra at 75 prosent av disse begynte å studere, skulle vi etter dette ha maksimum 65 000 artianere utdannet i denne perioden som ikke hadde påbegynt studier. Selv om alle disse mot formodning skulle begynne å studere i løpet av 1980-tallet, utgjør det bare litt mer enn 10 000 fler enn det tallet på studiekompetente vi "mangler". Denne mulige forklaringen er derfor neppe riktig.

Diskusjon

Våre beregninger av en øvre grense for antall nye studenter tar utgangspunkt i antall med generell studiekompetanse i tiårsperioden. Når det faktiske antallet overstiger dette med ca 50 000, må det bety at disse har en annen bakgrunn. Mange av dem har sannsynligvis "utradisjonell" studiekompetanse, dvs utenom den vanlige treårige veien i videregående skole, og antallet er betydelig høyere enn hva man ville anta. Det kan f.eks. være et stort antall som gjennom å ta enkelte gymnasfag har fått adgang til bestemte typer studier. Vi skal huske på at denne formen for voksenopplæring økte i omfang på 1970-tallet. I 1979-80 var det for eksempel mer enn 15 000 deltakere på kurs i enkeltfag fra allmennfaglig studieretning.

Siden den statistikken vi har til rådighet ikke har opplysninger om forutgående utdanning, kan vi ikke identifisere de studentene som vi antar har en utradisjonell bakgrunn. Følgelig kan vi heller ikke si om de særlig er å finne på bestemte studier og bestemte typer skoler. Vi må imidlertid huske på at denne statistikken ikke skiller mellom heltids- og deltidsstudenter og også inkluderer studenter som bare er ute etter deler av et studium. Både ved distriktshøgskolene og innenfor det private systemet finnes det et betydelig antall deltidsstudenter som bare tar enkelte

vekt tall. En stor del av den "uforklarte" gruppen av nye studenter er å finne i denne typen studier.

Denne diskusjonen aktualiserer også spørsmålet om selve studentbegrepet. Når en betydelig del av dem vi observerer som nye studenter ikke har vanlig studiekompetanse, og bare er ute etter helt bestemte deler av et studium tatt på deltid, har vi foran oss en helt annen type studenter enn de mer "normale". Det er viktig å ta hensyn til at den registrerte massen av studenter omfatter et slikt mangfold dersom vi skal danne oss et bilde av studieeffektivitet, frafall og reell nyrekruttering. Det blir en oppgave framover å studere nærmere om de vurderingene vi her har gjort er riktige.

4 Savner Examen philosophicum-studenten "forberedende"?

Av Marit Egge

Tradisjonelt har vi tenkt oss "forberedende" som et møte med og en kvalifisering til videre studier ved universitetet. Det var gjennom "forberedende" en skulle stifte bekjentskap med den akademiske kultur, smake på kunnskapen og legge grunnlaget for student-identiteten.

I dag er "forberedende" eller Examen philosophicum det eneste studiet ved Universitetet i Oslo som alle kan begynne på, så sant de har generell studiekompetanse. Det er derfor mange som begynner på studiet uten å ha adgangsbillett videre i utdanningssystemet. Er Examen philosophicum blitt tidtrøytte og arbeidsledighetskø like mye som forberedelse til den akademiske verden?

Studentene har ofte store og urealistiske forventninger til studiestart. Fra alle kanter hører de om hvor heldige de er som skal få begynne å studere. Møtet med universitetet kan imidlertid bli tøffere enn forventet. Studentkulturen har sine uskrevede lover og regler som er fremmede for de fleste. Det tar ofte tid å skaffe seg nye venner. Den første tiden går mang en begynnerstudent rundt og føler seg ensom, usikker og forvirret i sin nye tilværelse.

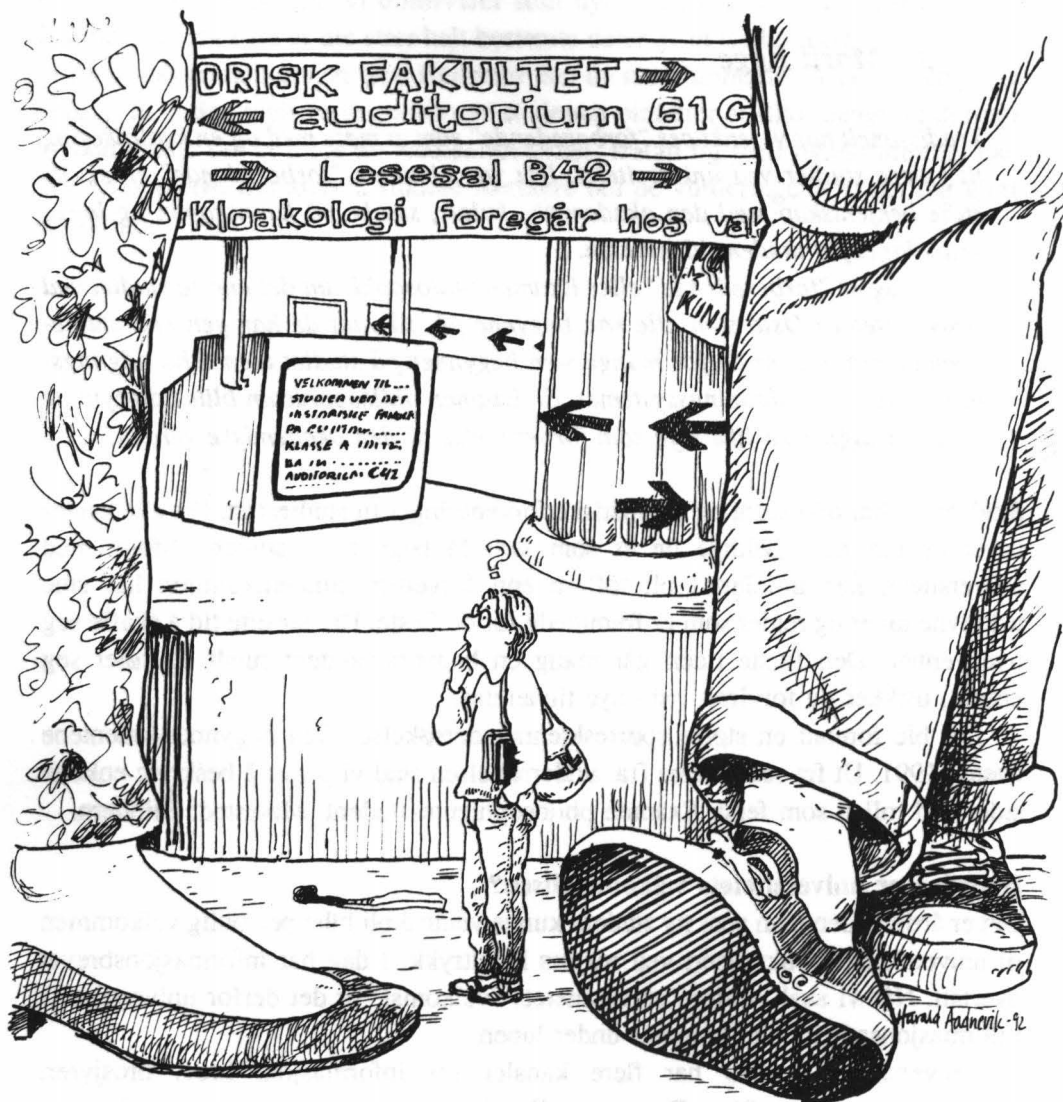
Det ble foretatt en større spørreskjemaundersøkelse blant begynnerstudentene høsten 1991. Ut fra resultatene fra undersøkelsen skal vi prøve å beskrive enkelte sider ved rollen som fersk Examen philosophicum-student. Møtested: Blindern.

Hvordan er universitetets velkomsthilsen?

Det er årtier siden man som ny student kunne vente å bli hilst personlig velkommen til universitetet, konkretisert ved rektors håndtrykk. I dag har informasjonsbrevet overtatt. Når vi skal vurdere universitetets "velkomst" er det derfor universitetets informasjonsarbeid som kommer under lupen.

Universitetet i Oslo har flere kanaler for informasjon: brev, brosjyrer, orienteringsmøter og film. Den personlige informasjonen blir ivaretatt gjennom fadderordninger der seniorstudenter er kjentmenn for grupper av nye studenter.

Noe av informasjonen retter seg mot *potensielle* studenter. Fra et markedsførings-synspunkt kan det virke meningsløst å "reklamere" for et tilbud der etterspørselen langt overgår tilbudet. Brosjyren "Studietilbudet" distribueres likevel til alle elever i videregående skole. Når vi spør Examen philosophicum-studentene om hva de synes om brosjyrene, husker bare hver tredje student den. Bare om lag hver tiende

SLIK EN BEGYNNERSTUDENT SER DET...

student fant den informativ og nyttig for studievalget. Dette betyr likevel ikke at brosjyren er dårlig, men det viser begrensningene ved denne typen informasjon.

Vel innenfor universitetsporten mottar alle begynnerstudenter et informasjonsbrev fra institusjonen. Studenter som har kommet inn på fagstudier får et tilsvarende brev fra fakultetet de er opptatt ved. Informasjonsbrevne ser ut til å "treffe" og blir vurdert som nyttige av det store flertallet studenter.

Å være usikker og føle at man kommer til kort sosialt, er dårlig basis for læring. Som ledd i bedring av det totale studiemiljøet er nettverksbygging kommet i fokus, og blant tiltakene er ulike fadderordninger. Bare hver fjerde student hadde erfaring med ordningen. Det er imidlertid ingen grunn til å tro at den lave oppslutningen skyldes lav interesse. Det er nok heller sviktende informasjon, dårlig organisering og tilfeldig gjennomføring som ligger til grunn for at ordningen ikke har fungert. De som, mer eller mindre tilfeldig, fikk tilbudet og deltok i faddergrupper, fremhevet opplevelsen av trygghet og tilhørighet. Noen var imidlertid misfornøyde, ikke med idéen og konseptet, men fordi forventningene deres til ordningen hadde vært større.

Velkomsten, les informasjonen, til nye studenter ser dermed ikke ut til i tilstrekkelig grad å fylle det behovet begynnerstudenten har for opplysning og oppfølging. Mye tyder på at den *mest ønskede* informasjonskanalen; fadderordningen, er den som *når færrest* studenter.

Hvem er det som hilses velkommen?

Undersøkelsen har konsentrert seg om de studentene som møter universitetet for første gang og melder seg opp til Examen philosophicum første semester. Er denne begynnerstudenten gjenkjennelig fra det ene året til det andre, eller har det skjedd endringer gjennom 80-årene?

Vi har spørreskjemadata på studenter som begynte på Universitetet i Bergen i 1986 og registerdata på Bergenstudentene som startet opp i 1983. Sammenlikner vi 1983/86-studentene med dagens begynnerstudenter viser det seg at:

- Begynnerstudenten er blitt yngre
- Andelen kvinnelige begynnerstudenter har økt
- Andelen som planlegger å ta høyere grads eksamen er nesten doblet
- Andelen som kombinerer Examen philosophicum og fagstudiet er tredoblet
- Andelen med arbeid ved siden av studiet har økt, mens andelen som finansierer studiet utelukkende gjennom Statens Lånekaske er redusert.

"Ung, ambisiøs og dobbeltarbeidende" (studium og jobb) ser ut til å være kjennetegn ved dagens begynnerstudent. De både studerer mer og arbeider mer enn

tidligere kull, og de unner seg i liten grad å "roe ned" med et sabbatsår etter avsluttet videregående skole.

Studenter som begynner ved Universitetet i Oslo har ulike bakgrunn. Noen kommer fra velstående, andre fra mindre velstående hjem. Noen kommer fra familier der de fleste av medlemmene har høyere utdanning, andre er de første i familien som går i gang med en universitetsutdanning. Vi var nysgjerrige på om disse forskjellene hadde betydning for studenttilværelsen. Vi undersøkte derfor om studenter fra ulike kår finansierte studiene på forskjellig vis, og om deres sosiale bakgrunn hadde følger for trivsel eller studieresultater.

Det har vært antatt at studielånsordningen gir ungdom fra alle sosialgrupper mulighet til å gjennomføre et studium. Det er derfor interessant at vi fant til dels store forskjeller når det gjelder hvordan studenter med ulike sosial bakgrunn finansierer sine studier. I aldersgruppen 21 år og yngre var foreldrene viktigste finansieringskilde for 40 prosent av studentene. Dette gjaldt vel og merke hvis de var fra øvre sosiale lag i Oslo og Akershus. I samme region var det bare 17 prosent av ungdommene fra den laveste sosialgruppen som ble forsørget av foreldrene. Å få dekket utgifter til bolig og mat er vesentlige bidrag til studentøkonomien. Det var også langt vanligere for ungdom fra høyere sosiale lag å bli støttet av foreldre gjennom å "bo på hybel" hjemme. En trøst er det kanskje for de som ikke har de beste materielle forutsetninger at det ikke kan påvises at de verken trives dårligere eller gjør det dårligere til eksamen enn medstudenter fra høyere sosialgrupper.

Arbeidsledige studenter eller studerende arbeidstakere?

Spørsmålet vi reiste innledningsvis, og som er gjenkjennelig fra den alminnelige debatt om studenttilstrømningen, er i hvilken grad ungdom søker utdanning som erstatning for arbeid. Vi tror ikke det foregår en automatisk forflytning fra arbeidsmarked til utdanningssektor. Derimot viser de høye studiemålene til 90-årenes begynnerstudent at hun har oppfattet *viktigheten* av utdanning. Budskapet om at inngangsbilletten til arbeidsmarkedet er utdanning, og bare utdanning, er oppfattet. Ungdommen handler deretter. Det er derfor ingenting som tyder på at det har foregått en nivåsenking blant begynnerstudentene som en følge av tilsig av "ikke-kvalifisert" arbeidsledig ungdom.

Studentene har tilsynelatende lett tilgang på arbeid. Dette er påfallende. En skulle tro at dagens vanskelige arbeidsmarked og den kjensgjerning at studentene er blitt yngre kunne ha medført problemer. Forklaringen kan ligge i den totale sysselsettingssituasjonen, der det tilsynelatende ikke satses på faste ansettelser, men på engasjementer. Studenter har flere karakteristika som gjør dem attraktive: de er forholdsvis høyt kvalifisert og meget fleksible. Sånn sett får studentene, sammenliknet med ungdomsgruppa forøvrig, både i pose og sekk: De er attraktive arbeidstakere i et uforpliktende deltids- og engasjementsarbeidsmarked i studietiden,

samtidig som de kvalifiserer seg til de attraktive faste jobbene der utdanning er inngangsbilletten.

Jo mer studentene jobber, jo mindre tid bruker de på studiene. Naturlig nok. Men sammenhengen er svakere enn forventet. Det betyr ikke at inntektsgivende arbeid ikke går utover studiet. Derimot betyr det at mange av de studentene som ikke er yrkesaktive gjør andre ting enn å studere når medstudentene jobber.

Det er en sammenheng mellom hvor lang tid studentene brukte på studiet og karakterene de fikk til eksamen. Heller ikke det er overraskende, men også på dette området er sammenhengen svakere enn forventet. Mye tyder på at den tiden som investeres er av forskjellig *kvalitet*. Det er ikke tilstrekkelig å sitte mange timer på lesesalen. Vi tror studieeffektiviteten kan bedres gjennom eksplisitt trening i studieteknikk. En god investering hvis en tenker Examen philosophicum som starten på et langt studium.

Er det nissene som faller av lasset?

Av de 3100 nye studentene som meldte seg opp til Examen philosophicum ved Universitetet i Oslo høsten 1991 var det ca 700 som *ikke* gikk opp til eksamen. Faglig tilkortkomming betraktes ofte som årsaken til avbruddet. Svarene fra undersøkelsen viste imidlertid at studenter som *trekker seg* før eksamen har andre kjennetegn enn svak faglighet. For det første er de mindre på universitetet enn forpliktelsene deres ved siden av studiet skulle tilsi. Og mens alle andre studenter "blomstret" i løpet av semesteret, var det ting som tydet på at de som trakk seg trivdes stadig dårligere etter hvert som tiden gikk. Vår antagelse var at manglende *sosial tilhørighet* kunne forklare "trivselstapet". Resultatene fra undersøkelsen er rimelig entydige når det gjelder sosial tilhørighet, og bekrefter at utilfredshet med det student-faglige sosiale miljøet var den viktigste årsaken til at begynnerstudentene ikke gjennomførte.

Finnes det ett eller flere områder begynnerstudenten særlig vektlegger i forhold til sosialfaglig tilhørighet? I undersøkelsen var det et åpent spørsmål, og mange har benyttet anledningen til å uttale seg om kollokviegrupper. Det er ikke bare de faglige sidene ved kollokviegruppene som opptar studentene, men i like sterk grad betraktes gruppene som et sted å møtes. De skriver:

"Veldig viktig med kollokviegrupper for å bli kjent med andre studenter."
"Kollokviegruppene var topp!"

"Lærerne bør ha skikkelig oversikt over kollokviegruppene, organisere dem og interessere seg litt mere for det." "Det er synd at studentene selv må ta initiativet til å være med i kollokviegrupper, da ikke alle synes det er like lett å ta kontakt med medstudenter."

Flere kommenterer også overgangen fra videregående skole til universitetet. For enkelte synes denne å ha vært spesielt vanskelig, og da særlig i forhold til at gruppe- og klassetilhørigheten forsvinner. Ønsket om tilhørighet i kollokviegrupper kan forstås som et forsøk på å videreføre noe av strukturen fra videregående skole, og gjennom det trygge oppstarten. Dannelsen av kollokviegrupper får da en ekstrafunksjon for begynnerstudenten.

Summa summarum

Examen philosophicum er den siste skanse til å forsvare det åpne universitetet. Alle med generell studiekompetanse kommer inn.

Undersøkelsen bekrefter allerede tilgjengelig kunnskap om hva et godt læringsmiljø er: Både akademisk og sosial integrasjon er nødvendig for at studenter skal lykkes med sine studier.

Samfunnsplanleggere og politikere sier: ta utdanning. Ungdom tar utfordringen og sikter mot høye studiemål. Spørsmålet vi har stilt er om universiteter og hogskoler klarer å svare med å tilby et miljø der studenter trives og lærer.

Universitetet ønsker sine studenter velkommen gjennom informasjon. Faglig-sosiale ordninger som fadderordninger og kollokviegrupper er populære knapphets-goder. Det er trolig at økt investering i begynnerstudenten kan være lønnsomt for resten av studieløpet. I det ligger at Examen philosophicum må utvides til også å være en planmessig mottagelse og forberedelse til en ny epoke i livet - studietiden. En forutsetning for å lykkes er å ta hensyn til begynnerstudentens følelse av forvirring og usikkerhet den første tiden.

Artikkelen bygger på Rapport 8/92, "Begynnerstudenten" (Lisbet Berg red.). Bidragsyttere i rapporten er: Per Olaf Aamodt, Bjørn Stensaker, Marianne Norli Hansen, Marit Egge, Nille Lauvås, Liz Helgesen og Lisbet Berg.

5 Studietid og kandidatalder. Endringer i en tyveårsperiode

Av Lisbet Berg

I denne artikkelen skal vi ta utgangspunkt i kandidatene¹ som avla en høyere grads eksamen ved norske universiteter i 1990. Mindre enn hver tredje kandidat gjorde seg ferdig med studiet innen normert tid. Hvor lang tid har de brukt på sine studieløp? Hvorfor har de brukt så lang tid? Først skal vi imidlertid vise hvordan kandidatenes gjennomsnittsalder har økt gjennom siste tyveårsperiode.

Eldre kandidater

Kandidatenes alder er et forenklet og ufullstendig mål på studieløpenes lengde. I Akademikerregisteret (NAVFs utredningsinstitutt) har vi registrert alle som har avlagt en høyere grad ved et norsk universitet eller en vitenskapelig høyskole.

Ser vi på perioden 1970-1990 under ett, er det en klar tendens til at kandidatene har blitt eldre. I dette tidsrommet økte gjennomsnittsalderen med 1,2 år, fra 26,8 år i 1970 til 28 år i 1990. Både de kvinnelige og de mannlige kandidatene har blitt eldre. Siste femårsperiode ser vi imidlertid at gjennomsnittsalderen sank med et halvt år. Kanskje tendensen er i ferd med å snu?

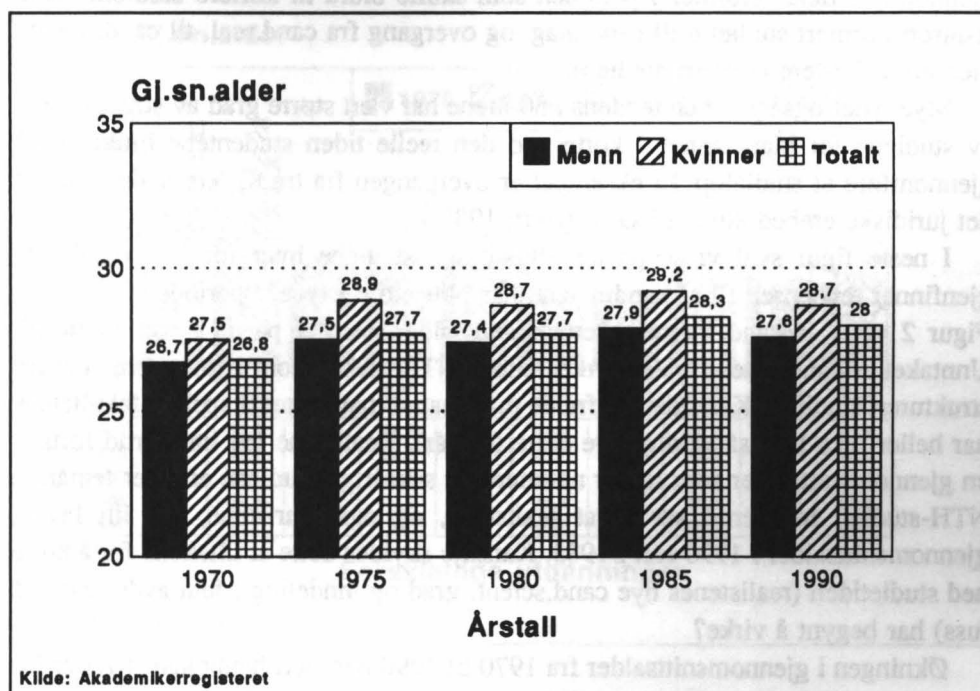
Er det kvinnene som trekker gjennomsnittet opp?

I tillegg til at gjennomsnittsalderen har økt, viser Figur 1 at i alle de årene vi har sett på, er kvinnene i gjennomsnitt eldre enn mennene. Vi vet også at andelen kvinner som tok en høyere grads eksamen økte dramatisk i perioden, fra 13 prosent i 1970 til hele 40 prosent i 1990. I tidligere undersøkelser har vi funnet at *både* kvinnelige og mannlige studenter som får barn i studietiden bruker mindre tid pr. uke på studiet enn studenter uten barn. Men det er langt *flere* kvinnelige enn mannlige studenter som blir foreldre i studietiden (Aamodt 1986, Berg og Aamodt 1987). Det er derfor nærliggende å spørre om økningen i gjennomsnittsalder skyldes økte kvinneandeler i høyere utdanning?

En nærmere analyse av data fra Akademikerregisteret viste at bare 0,3 av de totale 1,2 årene skyldes økte kvinneandeler (mht. framgangsmåte se Berg 1990, side 29-34). Grunnen til at kvinnene i så liten grad bidrar til å øke gjennomsnittsalderen kan være at det noe overraskende viste seg å være en omtrent like høy andel kvinner som menn med barn blant de ferdige *kandidatene*. I de tidligere nevnte

¹ Med "kandidat" menes de som har lyktes i å avlegge en høyere universitetsgrad.

Figur 1 Gjennomsnittsalder for kvinnelige og mannlige kandidater som tok en høyere grad 1970-1990.

tverrsnittundersøkelsene, der studenter på alle nivåer er representert, var 3 av 4 studenter med barn kvinner. Mens de kvinnelige *studentene* langt oftere enn de mannlige studentene hadde tidkrevende omsorgsforpliktelser, gjelder ikke dette for de kvinnelige *kandidatene*. Dette tyder på at kvinnelige studenter med barn sjeldnere enn mannlige studenter med barn avlegger en høyere grads eksamen. Dette kan skyldes to forhold; enten at kvinner som får barn foretrekker å ta et enkeltfag eller to mens barna er små framfor å være yrkesaktive, eller at det å få barn i studietiden i langt større grad fører til studiefravall blant kvinner enn blant menn.

Gjennomsnittsalder på forskjellige studier

Forskjellige studier har forskjellige normerte studielengder. Realfagstudiet er for eksempel normert til fem år, mens pedagogikk og psykologi² er normert til syv år. Dersom andelen av studentene som tar lange studier øker, vil dette alene føre til høyere gjennomsnittsalder blant kandidatene.

² Cand.psychol. er normert til 14 semestre i Oslo, mot 13 semestre i Bergen.

Økningen i kandidatenes gjennomsnittsalder skjedde til tross for at det ble gjennomført flere reformer i perioden som skulle bidra til kortere studietid; som redusert normert studietid til cand.mag. og overgang fra cand.real. til cand.scient., med ett år kortere normert studietid.

Mye tyder også på at en tendens i 80-årene har vært større grad av strukturering av studiene for blant annet å korte ned den reelle tiden studentene bruker på å gjennomføre et studieløp. Et eksempel er overgangen fra tre til fem avdelinger på det juridiske embedsstudiet i Oslo (Berg 1989).

I neste figur skal vi se på de forskjellige studiene hver for seg, og om vi gjenfinner tendensen til at kandidatene har blitt eldre i tyveårsperioden.

Figur 2 viser at kandidatenes gjennomsnittsalder har økt på de fleste studiene³. Unntaket er kandidatene fra det yrkesrettede NTH-studiet som regnes som et svært strukturert studium. Kandidatene fra de matematisk-naturvitenskapelige fakultetene har heller ikke blitt så veldig mye eldre (0,6 år). Realistene har imidlertid fortsatt en gjennomsnittsalder som ligger nærmere de seksårige studiene enn det femårige NTH-studiet. Imidlertid ser vi at realistene, og også juristene, har litt lavere gjennomsnittsalder i 1990 enn i 1985. Kanskje skyldes dette at tiltakene for å korte ned studietiden (realistenes nye cand.scient.-grad og inndeling i fem avdelinger på juss) har begynt å virke?

Økningen i gjennomsnittsalder fra 1970 til 1990 har vært henholdsvis 7,1 år for filologene, 3,6 år for pedagogene (få kandidater, en persons alder gir stort utslag på gjennomsnittet), 1,3 år for teologene, 3,1 år for samfunnsviterne, 1,7 år for juristene, 1,1 år for medisinerne, 0,8 år for landbrukskandidatene og til slutt de nyutdannede arkitektene som i gjennomsnitt er blitt 2,7 år eldre i løpet av tyveårsperioden.

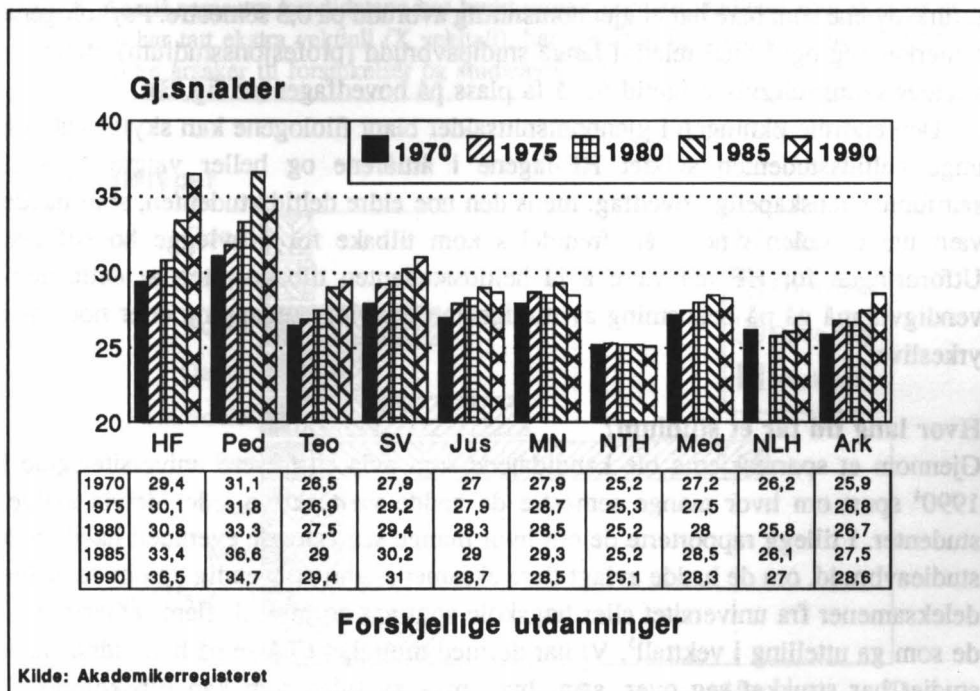
"Gamle" filologer

Den store økningen i filologenes gjennomsnittsalder må kort kommenteres. I perioden vi har sett på minket kandidatproduksjonen ved de historisk-filosofiske fakultetene. De nye filologene har altså ikke bare blitt eldre, de er også blitt færre. Nedgangen i kandidatproduksjonen skjedde på 80-tallet. Samtidig økte produksjonen av samfunnsvitere. En relativt ung kandidat med en kombinasjon av språkfag og samfunnsfag forklarer sine fagvalg slik:

"Det var ganske tilfeldig. Når jeg hadde tatt forberedende og dro utenlands, ante jeg ikke hva jeg skulle gjøre når jeg kom tilbake. Så begynte jeg på et språkfag.

³ HF=historisk-filosofisk fakultet, Ped=pedagogikk, Teo=teologi, SV=samfunnsvitenskapelig fakultet, Jus =juss, MN=matematisk-naturvitenskapelig fakultet, NTH=Norges Tekniske Høgskole, Med=medisin, NLH= Norges Landbrukshøgskole, Ark=arkitektur.

Figur 2 Gjennomsnittsalder for kandidater på forskjellige studier i perioden 1970-1990.

Det var mer ut fra at det hadde jeg fiksa på gymnaset, eller noe sånt. Det var ganske tilfeldig. Men så likte jeg veldig godt å studere språk, og da passet det jo bra med å få et nytt lite utenlandsopphold! Så dro jeg til Frankrike og det ble fransk. Men så fikk vi høre denne propagandaen på HF om at; "dere blir bare lærere av å gå her", så da gikk jeg over plassen til SV." (Sitat fra informantintervjuene fra forprosjektet til "Studieløpet".)

Gamle kandidater er ikke noe nytt fenomen på HF. Figur 2 viser at HF-kandidatene har hatt høyere gjennomsnittsalder enn de andre kandidatene i alle de årene vi ser på.

Filologi-studiet skiller seg fra mange av de andre studiene ved at cand.mag.-graden tradisjonelt har gitt gode yrkesmuligheter i skolen. I forhold til for eksempel profesjonsstudiet juss er det derfor mer fristende, og også mer rasjonelt, med et avbrudd for å samle yrkespraksis midt i studiet. Mange som kommer tilbake for å ta hovedfaget behøver heller ikke å ha planlagt dette da de sluttet etter cand.mag.-graden. Filologistudiet er på mange måter velegnet for "livslang læring". Hovedfaget kan for mange framstå som en *videreutdanning* etter flere år i yrkeslivet. I seg selv er dette positivt.

At filologistudiet er velegnet for "livslang læring" avspeiles også i avbruddsmønsteret, der filologene i gjennomsnitt har et avbrudd på hele 11 semestre, mot

farmasøytene som bare har et gjennomsnittlig avbrudd på 0,3 semestre. Psykologene utmerker seg også med relativt lange studieavbrudd (profesjonsstudium), dette skyldes sannsynligvis ventetid for å få plass på hovedfaget (se fig. 3).

Den enorme økningen i gjennomsnittsalder blant filologene kan skyldes at den unge heltidsstudenten sviktet HF-fagene i åttiårene og heller valgte å ta et samfunnsvitenskapelig hovedfag, mens den noe eldre deltidsstudenten, som hadde vært ute i skolen i noen år, fremdeles kom tilbake for å avlegge hovedfaget. Utfordringen for HF må være å få heltidsstudenten tilbake, uten at dette nødvendigvis må gå på bekostning av muligheten for videreutdanning etter noen år i yrkeslivet.

Hvor lang tid tar et studium?

Gjennom et spørreskjema ble kandidatene som avla en høyere universitetsgrad i 1990⁴ spurt om hvor mange semestre de hadde vært aktive, eller delvis aktive, studenter. I tillegg rapporterte de om hvor mange semestre de eventuelt hadde hatt studieavbrudd, om de hadde avlagt flere eksamener enn nødvendig og om de hadde deleksamener fra universitet eller høgskole som var normert til flere semestre enn de som ga uttelling i vektall⁵. Vi har dermed mulighet til å se på hele tidsspennet studiet har strukket seg over, samt hvor mye av tiden som kan tilbakeføres til avbrudd, ekstra eksamener samt forlengelser som skyldes spesielle fagkombinasjoner.

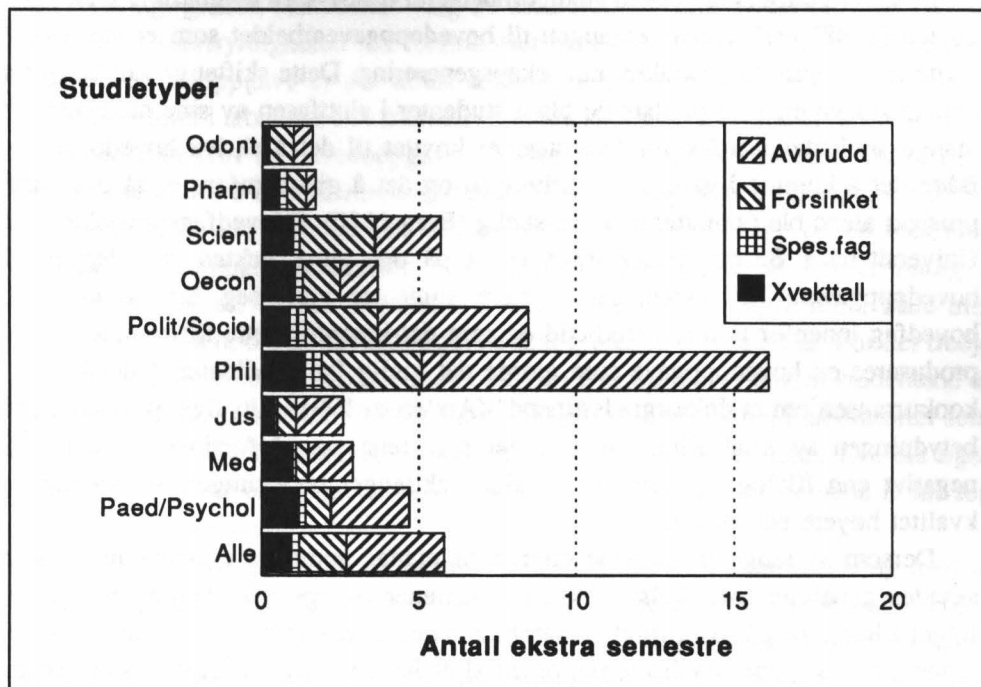
Gjennomsnittlig tok det til sammen litt over åtte og et halvt år fra studentene startet i høyere utdanning til de avla sin høyere universitetsgrad. Universitetsgradene var i gjennomsnitt normert til litt under seks år. Mer nøyaktig gikk det 5,8 semestre ut over normert studietid før gjennomsnittskandidaten avla sin grad. Mesteparten; omtrent tre semestre, skyldtes studieavbrudd, omtrent ett semester skyldtes at kandidatene har tatt flere eksamener enn graden krever, under et halvt semester skyldtes spesielle fagkombinasjoner, og ett og et halvt semester skyldtes andre årsaker; som yrkesaktivitet, omsorgsoppgaver og diverse faglige forsinkelser.

Mange av studentene som hadde lange forsinkelser som følge av for eksempel yrkesaktivitet, oppga likevel at de hadde *spart inn* tid gjennom rask progresjon. Dette avspeiler at kandidatene vurderer sin studieprogresjon relativt til andre forpliktelser. En student som jobber mye ved siden av studiet, og som likevel klarer å avlegge eksamener, føler at han/hun har spart inn tid på tross av at han/hun ikke har fulgt normal studieprogresjon. Lange studieløp behøver ikke tyde på at

⁴ Siv.ing.-kandidatene fra Trondheim er utelatt fra undersøkelsen.

⁵ Høgskoleutdanning gir ofte færre vektall enn semesterbruken tilsier. Det samme gjelder enkelte universitetsfag, som f.eks. enkelte språkfag som krever forkurs.

Figur 3 Antall semestre kandidatene har brukt utover normert studietid som skyldes at de har tatt ekstra vekttall (X vekttall), har spesielle fagkombinasjoner (Spes.fag), andre årsaker til forsinkelser og studieavbrudd.

studentene er trege, tvert i mot kan lange studieløp avspeile at kandidatene sitter inne med en masse yrkeserfaring.

Figur 3 viser at overskridelse av normert studietid varierer mellom studiene. Kandidatene fra profesjonsstudiene (medisin, odontologi, juss, farmasi, økonomi, pedagogikk og psykologi) har en studietid som ligger nærmere normert tid enn kandidatene fra de frie akademiske studiene (filologi, realfag og samfunnsfag).

Et viktig skille mellom profesjonsstudiene og de frie akademiske studiene, foruten gradsstrukturen som vi har vært inne på tidligere, er at studentene på de frie akademiske studiene i større grad *må velge studieretning underveis*. Begynnerstudenten behøver ikke ha en klar formening om "hva han eller hun skal bli". Sannsynligheten for "feilvalg" underveis øker. Bortsett fra på profesjonsstudiene juss, farmasi og odontologi har kandidatene gjennomsnittlig ca. ett semester ekstra studietid fordi de har avlagt flere eksamener enn det som er nødvendig. Men vi ser at også medisinerne i gjennomsnitt har avlagt ekstra eksamener tilsvarende ett semesteremne. Antakeligvis skyldes dette snarere poengsamling for å komme inn på medisinstudiet enn "feilvalg" underveis. I sin ytterste konsekvens premierer ordningen med ekstrapoeng utholdenhet snarere enn kompetanse (Tamsfoss 1984). Vi

kan stille spørsmål ved om stengte studier og høye opptakskrav får en uheldig konsekvens i form av gjennomsnittlig lengre studieløp?

Et annet viktig skille er om studiet innebærer å skrive en avhandling eller ikke. Ogden (1988) beskriver overgangen til hovedoppgavearbeidet som et situasjons-skifte fra reseptiv til produktiv kunnskapsgenerering. Dette skiftet er vanskelig for mange studenter. I en pilotstudie blant studenter i sluttfasen av sine studieløp, ga mange studenter uttrykk for frustrasjoner knyttet til det å skrive hovedoppgave. Både det å komme i gang med skrivingen og det å gjennomføre et så pass stort prosjekt alene ble oppfattet som vanskelig (Berg 1990). "Hovedfagsprosjektet" fra Universitetet i Bergen peker blant annet på den store vekten som legges på hovedoppgaven: "Utvilsomt kunne flere studenter gjort seg ferdige med sitt hovedfag innenfor normert studietid dersom det innenfor dette tidsrommet kunne produseres en hovedoppgave som gjorde det mulig for kandidaten å hevde seg i konkurransen om et doktorgradsstipend" (Andersen 1991). Utvalget peker også på betydningen av forskjellige kulturer der realistene ser på forsinkelser som mer negativt enn filologene, som på sin side vektlegger betydningen av omfang og kvalitet høyere enn tidsbruk.

Dersom vi rangerer studiene etter hvor mange semestre i gjennomsnitt som skyldes generelle forsinkelser, ekstra eksamener og spesielle fagkombinasjoner, ligger filologene på topp, fulgt av samfunnsviterne, realistene, økonomene, psyko-logene, pedagogene, medisinerne, og til slutt juristene og tannlegene som har en reell studietid som ligger nærmest normert tid. Nedenfor har vi plassert studiene i en firefeltstabell etter om studiet innebærer skriving av avhandling og etter om studiet innebærer valg av studieretning underveis eller ikke:

Tabell 1 Studiets plassering etter om studiet innebærer hovedoppgave eller ikke og etter om studiet innebærer valg av studieretning underveis. I parentes antall semestre som skyldes ekstra eksamener, spesielle fagkombinasjoner og andre generelle forsinkelser. Gjennomsnittstall.

	Hovedoppgave:	Ikke hovedoppgave:
Valg av studie- retning underveis:	C.phil. (5,1) C.polit./sociol. (3,7) C.scient. (3,6)	
Profesjonsstudier:	C.oecon. (2,5) C.paed./psychol. (2,2) C.pharm. (1,4)	C.med. (1,5) C.jur. (1,1) C.odont. (1,0)

Oversikten i tabell 1 tyder på at det å skrive en avhandling og det å velge studieretning underveis bidrar til lengre studieløp. Det er på studiene som bygger på cand.mag.-graden (innebærer valg av studieretning underveis) og med hovedoppgave at sannsynligheten for forsinkelser er størst. På profesjonsstudiene uten krav om hovedoppgave er det minst forsinkelser. Det er ett studium som bryter hovedmønsteret i tabellen: Ut i fra reell studietid skulle en forvente at farmasistudiet ikke inneholdt krav til hovedoppgave. På forespørsel til Farmasøytisk institutt om hvordan de klarte å få studentene gjennom hovedfagsprosessen uten å tape tid, ble det lagt vekt på fire forhold: For det første får studentene velge fra en liste med aktuelle hovedoppgaveprosjekter som er dimensjonert slik at det er *mulig* å gjennomføre på ett år. For det andre er det sterke *forventninger* rettet både mot veileder og student om at hovedoppgaven skal gjøres ferdig på ett år. For det tredje er hele farmasistudiet *strukturert med obligatoriske oppgaver* slik at studentene er vant med å holde tidsfrister. For det fjerde foregår mye av studiet i laboratorier som gjør det nødvendig for studentene å være *til stede* på universitetet. Det ble også understreket at hovedoppgavene holdt et høyt nivå selv om studentene holdt seg innenfor tidsrammene.

Realistenes overskridelse av normert studietid må sees i sammenheng med at studiet nå er normert til ti semestre. På den ene siden bestreber de seg på å holde tidsrammene, på den andre siden er det mulig at de faglige kravene fremdeles bærer preg av den tidligere cand.real.-graden, som var normert til tolv semestre.

Til slutt vil vi understreke at også andre forhold enn de ovenfor nevnte kan bidra til å forlenge studieløpene. Det er heller ikke vår intensjon å argumentere for mer yrkesrettede studier med færre fagvalg underveis (som de har prøvd i Sverige), eller å fjerne hovedoppgaven. Imidlertid tror vi at det vil være lønnsomt å investere i bedre studieveiledning, fra starten av, til de studentene som skal gjøre sine fagvalg underveis. Valgfriheten har klart sine positive sider, men den *kan* bli kostbar. Dessuten tror vi man bør gjennomgå strukturen rundt hovedoppgaveskrivingen. Kanskje først og fremst komme fram til eksplisitte krav til hvor nivået på en oppgave bør ligge, og sørge for å formidle dette til studentene. Det er neppe hensiktsmessig med for ambisiøse krav til hovedoppgavene. Den Store Avhandlingen kan med fordel vente til doktorgradsstudiet.

Litteratur

Andersen, Harald Inge (1991): *Sluttrapport fra hovedfagsprosjektet*. Universitetet i Bergen.

Berg, Lisbet & Per Olaf Aamodt (1987): *Tid til studier?* Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Notat 2/87.

Berg, Lisbet (1989): *Yrkesretting; retorikk eller realitet?* Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1989:6.

Berg, Lisbet (1990): *Studieløpet - Forprosjektrapport.* Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 11/90.

Ogden, Terje (1988): *Læringsbetingelser og resultater i avsluttende del av studiet.* Rapportserie fra prosjektet Universitetet i Bergen som utdanningsinstitusjon (UNIBUT) nr. 5/1988.

Tamsfoss, Steinar (1984): *Utholdenhetsprøven.* Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1984:5.

6 Undervisningsplikt og forskningsfri

Av Jens-Christian Smeby

Universitetsansatte er ikke bare lærere, de har flere oppgaver. I denne artikkelen søker vi å få fram kompleksiteten i universitetsansattes arbeidssituasjon og belyse noen av dilemmaene de står overfor til daglig.

Universitetslærere har plikt til å drive både forskning og undervisning. De skal også drive en viss populærvitenskapelig formidlingsvirksomhet. I tillegg har mange en del administrative plikter knyttet til universitets- og forskningssystemet. Undersøkelser har vist at norske universitetslærere gjennomsnittlig bruker 31 prosent av tiden sin til forskning, 29 prosent til undervisning, 13 til faglig veiledning og 17 til administrasjon (Kyvik og Enoksen 1992).

Studenter betrakter gjerne universitetene primært som utdanningsinstitusjoner. De ansatte selv regner seg imidlertid ofte først og fremst som forskere. Mens studentene gjerne klager over at lærerne ikke tar undervisningen tilstrekkelig på alvor, gir universitetsansatte ofte uttrykk for at de får for liten tid til forskning (Kyvik 1983). "Forskningsfri" er ikke, slik en kanskje skulle tro; fri fra plikten til å drive forskning. Det er tvert i mot fri fra undervisningsplikten for at man skal kunne konsentrere seg om forskningen.

Forskningsbasert undervisning

Et varemerke for universitetsutdanningen er at den skal være forskningsbasert. Med dette menes at fast ansatte lærere ved universitetene både skal drive forskning og undervisning. Argumentene for at universitetsundervisning bør være forskningsbasert går særlig på at lærere må være aktive forskere for å holde seg faglig à jour innen sine respektive fagfelt og at egen forskningserfaring er en forutsetning for å kunne formidle en kritisk holdning til kunnskap.

Særlig på lavere nivåer vil undervisningen sjelden bygge direkte på lærerens egen forskning, men det regnes gjerne som et ideal at i alle fall en del av undervisningen som gis på hovedfagsnivå (eller tilsvarende) skal ha tilknytning til pågående forskning i miljøet. Innen de fleste tradisjonelle universitetsdisipliner avsluttes hovedfagsstudiet med en hovedoppgave som skal være et eget, relativt selvstendig forskningsarbeid.

Undersøkelser har vist at universitetslærere mener forskning er viktigere for undervisningen enn omvendt (Jensen 1986:141). Det de rapporterer som problematisk ved å kombinere undervisning med forskning er at undervisningen tar tid og oppmerksomhet fra forskningen og medvirker til en fragmentering av de universi-

tetsansattes tid. En positiv side ved kombinasjonen er at forberedelse av undervisning kan bidra til å sette i gang tanker som de kan dra nytte av i egen forskning. Den direkte konfrontasjonen med studentene fremheves også som positivt. Undervisningen har også en forskerstyrende virkning gjennom at undervisningsvirksomheten tvinger lærerne til å holde seg à jour innen det fagfeltet der de underviser. Dette opplever noen som positivt, mens andre opplever det som negativt (Hansen og Jensen 1985).

Konkurrerende aktiviteter?

Samspillet mellom forskning og undervisning varierer mellom undervisningsnivå, og det varierer mellom fagfelt. Selv om det foregår en del fruktbart samspill mellom forskning og undervisning, er disse også i stor grad konkurrerende aktiviteter når det gjelder lærernes tid og oppmerksomhet.

Universitetslærere klager ofte over at arbeidsdagen blir for oppsplittet, slik at det er vanskelig å få konsentrert seg om forskningsoppgaver som vanligvis krever fordypning og konsentrasjon over tid. Administrative oppgaver nevnes hyppigst som en type belastning og som et lite attraktivt og forstyrrende element, men også undervisningsoppgaver fører til avbrudd (Kyvik 1983:47-52). Både undervisning og administrative oppgaver er av en slik karakter at de som regel må utføres på bestemte tidspunkt. Forskning blir på denne måten en aktivitet en utfører når alt annet er unnagjort. Mange føler da at det blir for liten tid igjen til å drive egen forskning.

På den andre siden er det ikke slik at det er rimelig å påstå at undervisningen prioriteres i for stor grad. Flere har påpekt at universitetsundervisningen ikke er god nok (bl.a. St.meld. nr.40 (1990-91)). Flere lærere påpeker at de får for dårlig tid både til forskning og til undervisning, noe som oppleves som frustrerende. De fleste ønsker en viss kontakt med studenter, men ville foretrekke en noe mindre undervisningsbelastning¹.

Bare forskningen belønnes

Det er i og for seg ikke merkelig at arbeidstakere opplever at de ikke har tilstrekkelig tid til å utføre arbeidsoppgavene på en tilfredsstillende måte. Det er heller ikke oppsiktsvekkende at arbeidstakere ville foretrekke en noe annen fordeling av tid til ulike arbeidsoppgaver. Det spesielle ved universitetene er at det i all hovedsak bare er den ene hovedaktiviteten, nemlig forskningen, som belønnes

¹ Foreløpig upubliserte data fra prosjektet "Styring, fagmiljø og undervisningsvilkår ved universitetene", NAVFs utredningsinstitutt.

i forhold til ansettelse og stillingsopprykk. Riktignok heter det at undervisningsdyktighet også skal vurderes, men i praksis tillegges ikke dette vekt (Handal 1987). Mer uformelt gir nok studentene uttrykk for hvem de synes er flinke og dårlige til å undervise. Disse vurderingene trekkes imidlertid ikke inn i forhold til den formelle belønningen.

Valg av forskningsfelt og metoder er i hovedsak overlatt til den enkelte forsker. En sterkere styring av forskningen ville bli oppfattet som et uakseptabelt angrep på den akademiske friheten. Kvaliteten på forskningen vurderes gjennom anmeldelser og diskusjoner i vitenskapelige tidsskrifter og gjennom kollegiale vurderinger i forbindelse med stillingsopprykk. En kan derfor si at forskningen styres gjennom belønningssystemet og en sterk kollegial vurdering av resultatene.

Undervisningen er derimot strengt organisert. Det er klare kriterier for opptak av studenter, forskjellige typer undervisning avholdes innen ulike fagfelt og nivåer til oppsatte tider, og eksamen blir avholdt i tråd med reglementer. Lærerne har relativt liten frihet i forhold til hva de skal behandle i sin tildelte undervisningstid. Kvaliteten på undervisningen er i liten grad viet særlig oppmerksomhet. Undervisning er i sin form av relativt privat karakter ved at den stort sett foregår i lukkede rom med bare studenter og én lærer til stede. På den måten får kolleger lite innsyn i hverandres undervisning. Det er med andre ord lite systematisk resultatkontroll av undervisningen bortsett fra det som kommer fram gjennom eksamensresultater.

En kunne tenke seg at denne mangelen på innsyn ble kompensert gjennom mer utstrakt flerlærerundervisning eller en ordning med at kolleger overvar hverandres undervisning. Mer indirekte former for innsyn kunne en få ved studentevaluering av undervisning og systematisk sammenligning av studentenes karakterer.

I dag drives det noe studentevaluering av undervisningen. De fleste stedene er dette et resultat av studentenes initiativ, men resultatene brukes sjelden av instituttet i noen samlet form for vurdering verken av instituttets undervisningstilbud eller den enkelte lærers undervisning. I den grad det kommer mange klager på en lærer fører det imidlertid ofte til at en skifter lærer neste semester. Universitetene har innsett viktigheten av å bedre studiekvaliteten og er i ferd med å innføre mer systematisk bruk av studentevaluering av undervisningen. Kurs i universitetspedagogikk er blitt obligatorisk ved nyansettelser. Det er også tilløp til belønningssystemer som til en viss grad tilgodeser undervisningsinnsats.

Belønning av undervisningsinnsats

Utdanning av fremtidige generasjoner er av vital betydning for vårt samfunn. Universitetene har imidlertid en sterkere tradisjon for å ta forskningsoppgavene alvorlig enn for å vektlegge studie- og undervisningskvalitet. Et motargument som ofte trekkes fram når det er snakk om å belønne undervisningsinnsats og ikke bare

vitenskapelig publisering, er at universitetene har et særlig ansvar når det gjelder grunnleggende forskning og frembringelsen av ny kunnskap. Dette er uten tvil også en svært viktig oppgave.

Undersøkelser tyder på at det ikke er noen sammenheng mellom den enkeltes innsats som forsker og lærer verken i positiv eller negativ retning (Ramsden & Moses 1992). Mangel på sammenheng mellom kvalitet på forskning og undervisning behøver imidlertid ikke bety at forskning og undervisning ikke påvirker hverandre. Det å drive forskning kan ha positiv effekt på undervisningsvirksomheten selv om kvaliteten på denne forskningen ikke er av betydning for kvaliteten på undervisningen. Hvis det ikke er noen sammenheng mellom forsknings- og undervisningskvalitet kan imidlertid ikke undervisningskvalitet alene sikres gjennom vurdering av de ansattes forskningskompetanse.

Når hensynet til forskningen brukes som argument mot å legge større vekt på undervisningskvalitet, kan det være rimelig å påpeke at flere av de mest velrenomerte forskningsuniversitetene i USA nå tar undervisning mer på alvor enn norske universiteter. De amerikanske universitetene opplever i disse dager store økonomiske nedskjæringer samtidig som det offentlige stiller større krav til studiekvalitet og gjennomføring. I USA er det i dag svært vanlig at all undervisning evalueres av studentene. Resultatene formidles til den enkelte lærer som har gitt undervisningen og til instituttledelsen. Det er også relativt vanlig at evalueringene publiseres slik at studenter som skal velge kurs kan ta tidligere studenters erfaring med kurset og læreren med i betraktning. Ved vurdering av om universitetsansatte skal få fast stilling eller lønns- og stillingsopprykk, er fremdeles forskningsmessig publisering det viktigste kriteriet, men studentevalueringene trekkes også inn.

Ved University of California som blant annet omfatter Berkeley, foreligger det nå forslag om at undervisningsinnsats bør kunne oppveie for svak forskningsinnsats ved lønnsopprykk². Alle har da riktignok dokumentert betydelig forskningsinnsats ved ansettelse. Fordi studentenes evaluering av undervisningen kan være upålitelig som et mål på undervisningskvalitet, blir det foreslått at undervisningen også må vurderes på andre måter, blant annet gjennom inspeksjon og evaluering av undervisningsmateriale som lærerne har utarbeidet.

Avslutning

Universitetslærere har plikt til både å forske og undervise. I Norge er det i all hovedsak bare forskningen som tillegges vekt ved ansettelser og stillingsopprykk ved universitetene. Selv om alle er klar over at det karrieremessig lønner seg å

² Report of the Universitywide Task Force on Faculty Rewards, June 26, 1991, Office of the President, University of California, Oakland.

nedprioritere undervisningen og konsentrere seg om sin egen forskning, bruker de ansatte omtrent like mye tid på undervisning som på forskning. Dette henger sammen med at de ansatte har plikt til å gjennomføre de undervisningsoppgavene de blir tildelt. Det er også klare grenser for hvor uforberedt lærerne kan møte før studenter og kolleger reagerer, og mange opplever det som umoralsk å nedprioritere undervisningen. Det må heller ikke underkjennes at mange universitetslærere er oppriktig interessert i undervisning, og de fleste ønsker i realiteten å gjøre en god jobb.

Det er både samspill og konflikt mellom forskning og undervisning. Det er mye som tyder på at formell belønning også av undervisningsinnsats vil være et bidrag til å redusere konflikten og bedre grunnlaget for samspill mellom forskning og undervisning. Hvis universitetene skal forbedre sin undervisning, må de også belønne lærere som tar disse oppfordringene på alvor.

Litteratur

Handal, G. (1987): En studie av praksis ved vurdering av pedagogiske kvalifikasjoner ved tilsetning i vitenskapelige stillinger med undervisningsplikt, *Uniped*, nr.1, 16-21.

Hansen, H.F. & H.M. Jensen (1985): Undervisningens betydning for forskning, illustreret ved forskeres selvoplevelse. I E. Fivelsdal (red.): *Nærbilleder af forskning*, København, Nyt fra Samfundsvidenskabene, 107-158.

Jensen, J.J. (1986): *Forskning og undervisning på universitetene, Et samspill?* Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Kyvik, S. (1983): *Arbeidsoppgaver og arbeidstid ved universitetene*, Oslo, NAVFs utredningsinstitut, Melding 1983:3.

Kyvik, S. & J.A. Enoksen (1992): Oslo, NAVFs utredningsinstitut, upublisert rapport.

Ramsden, P. & I. Moses (1992): Associations between Research and Teaching in Australian Higher Education, *Higher Education*, 23, 273-295.

St.meld. nr.40 (1990-91): *Fra visjon til virke - Om høyere utdanning*.

7 Studenteksplosjonen og arbeidsmarkedet

Av Jane Bækken

Den økte tilstrømningen til høyere utdanning kan tilbakeføres til flere forhold. Myndighetene bruker utdanningssystemet for å bøte på et svakt arbeidsmarked, mens folk selv også finner at utdanning er en reell måte å forbedre sjansene på arbeidsmarkedet på. I denne artikkelen diskuteres hvor hensiktsmessige disse strategiene er.

Innledning

Det svake arbeidsmarkedet vi har opplevd de siste årene varsler varige endringer i norsk arbeidsmarkedspolitikk. Arbeidsledigheten er stadig høy, men stiger ikke i samme takt som tidligere.

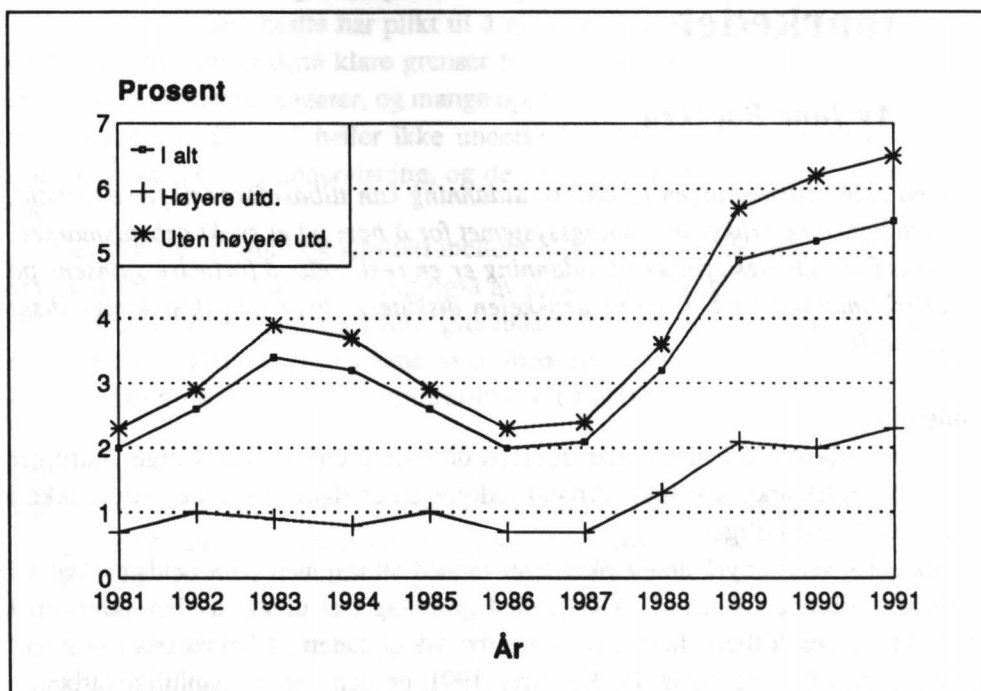
Statistisk sentralbyrå undersøker hver måned situasjonen på arbeidsmarkedet i "Arbeidskraftundersøkelsen" (AKU), med grunnlag i et utvalg av befolkningen i yrkesaktiv alder. Tallene herfra viser at arbeidsledigheten på landsbasis har steget jevnt siden 1987 (se figur 1). For året 1991 er den gjennomsnittlige arbeidsledigheten blitt beregnet til 5,5 prosent av arbeidsstyrken¹, hvilket er den foreløpig høyeste ledigheten notert etter krigen.

Samtidig med den økende arbeidsledigheten avtar andelen av befolkningen som er sysselsatt. Dette skyldes at flere er i utdanning, og at flere mottar ulike former for trygd. Videre har bruken av arbeidsmarkedstiltak økt radikalt; antall personer på "tiltak for ordinær arbeidskraft" økte fra 8 100 personer i 1988 til 49 200 personer i 1991. I revidert nasjonalbudsjett for 1992 legges til grunn et på årsbasis samlet tiltaksomfang på 53 500 plasser. Dette tilsvarer 2,5 prosent av arbeidsstyrken.

Omveltningene på arbeidsmarkedet kan tilbakeføres til endringer i den økonomiske politikken. Flere nasjonale styringsinstrumenter som tidligere ble satt inn for å dempe arbeidsledigheten, er gitt avkall på. Tilslutninger til internasjonale avtaler og opphevingen av kapitalreguleringene har bidratt til dette. Vi er blitt tettere knyttet opp til økonomiske forhold på den internasjonale arena. Høy sysselsetting ble tidligere oppnådd bl.a. gjennom bruk av virkemidler som økte etterspørselen etter varer og tjenester. Slike motkonjunkturtiltak veies nå i større grad opp mot de virkninger dette gir i form av generell prisstigning (inflasjon) og

¹ Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidssøkere uten arbeidsinntekt.

Figur 1 Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken. Totalt, blant høyere utdannede og blant de uten utdanning utover videregående skole.

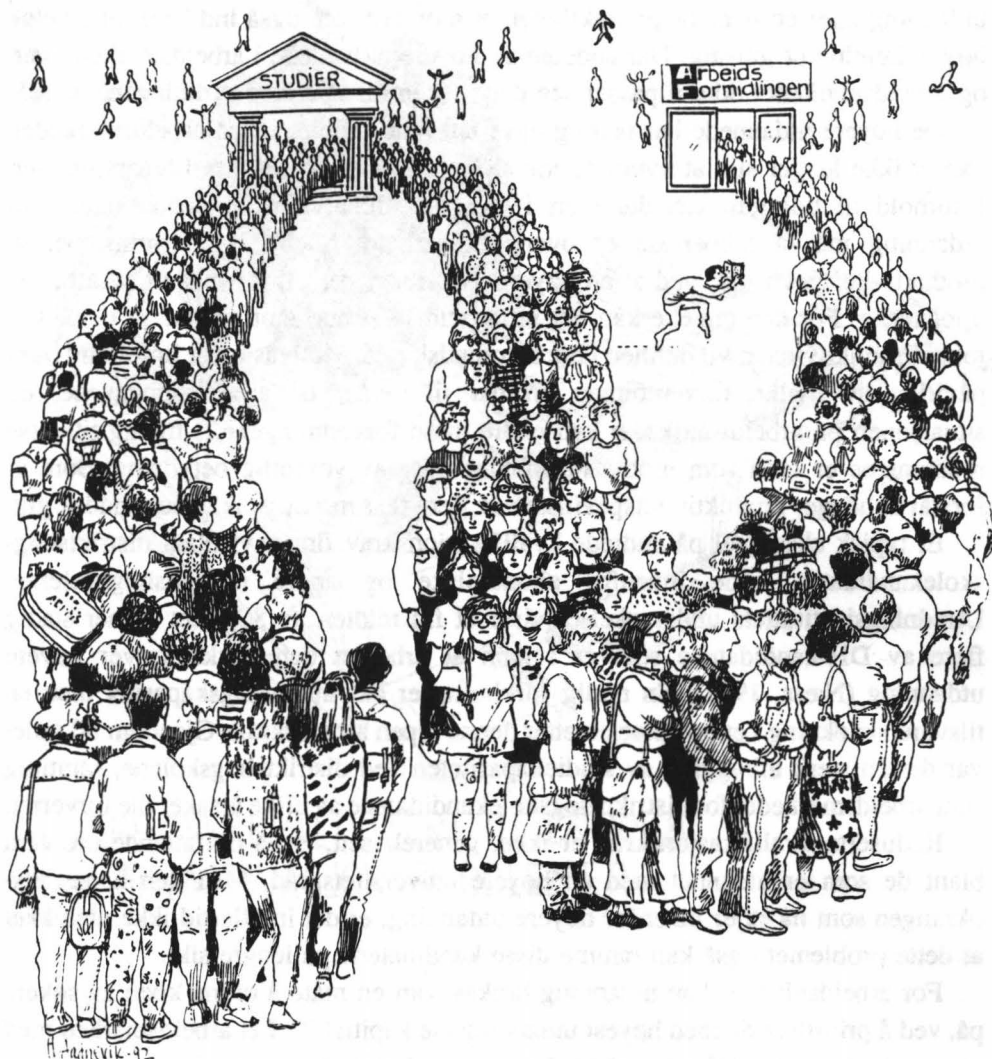

kostnadsvekst, og med det svekket konkurranseevne. I stedet rettes oppmerksomheten mot å stimulere og legge til rette forholdene for næringslivet, slik at økt økonomisk vekst skal skape nye arbeidsplasser.

Det er spesielt ungdom og eldre som har fått vansker på arbeidsmarkedet. Blant de eldre er særlig menn støtt ut av arbeidsmarkedet, noe som trolig kan tilbakeføres til nedgangen i antall sysselsatte i industrien og i bygge- og anleggsvirksomheten. Det er blitt flere arbeidsuføre og førtidspensjonerte blant eldre arbeidstakere; i 1991 gjaldt dette 27 prosent av alle i aldersgruppen 55-66 år.

Ungdom med lite utdanning har i stigende grad blitt en av arbeidsmarkedets store marginalgrupper. Arbeidsmarkedets marginalgrupper kjennetegnes ved deres ustabilitet; små endringer i situasjonen på arbeidsmarkedet kan føre til store endringer i antall arbeidssøkere. Arbeidsledigheten blant unge i aldersgruppen 16-24 år er i dag svært høy. Den har steget fra 5 prosent av alle i alderen 16-24 år i arbeidsstyrken i 1987 til bort i mot 13 prosent i 1991. I samme tidsperiode falt yrkesprosenten i denne aldersgruppen fra 66 prosent til snau 58 prosent. Dette kan antagelig forklares ved at den forverrede arbeidsmarkedssituasjonen har ført til økt interesse for utdanning (se kapittel 2). Myndighetene på sin side har økt kapasiteten i utdanningssystemet, særlig innenfor høyere utdanning.

Ungdommen velger utdanning for å styrke sine muligheter på arbeidsmarkedet, og myndighetene oppmuntrer altså til dette. Er utdanningspolitikk egnet som arbeidsmarkedspolitikk? I det følgende vil vi se nærmere på dette, i lys av tilstrømningen til høyere utdanning.

VIL TILSTRØMNINGEN TIL HØYERE UTDANNING FØRE TIL
ØKT AKADEMIKER LEDIGHET ?

Høyere utdanning for å øke jobbsjansene

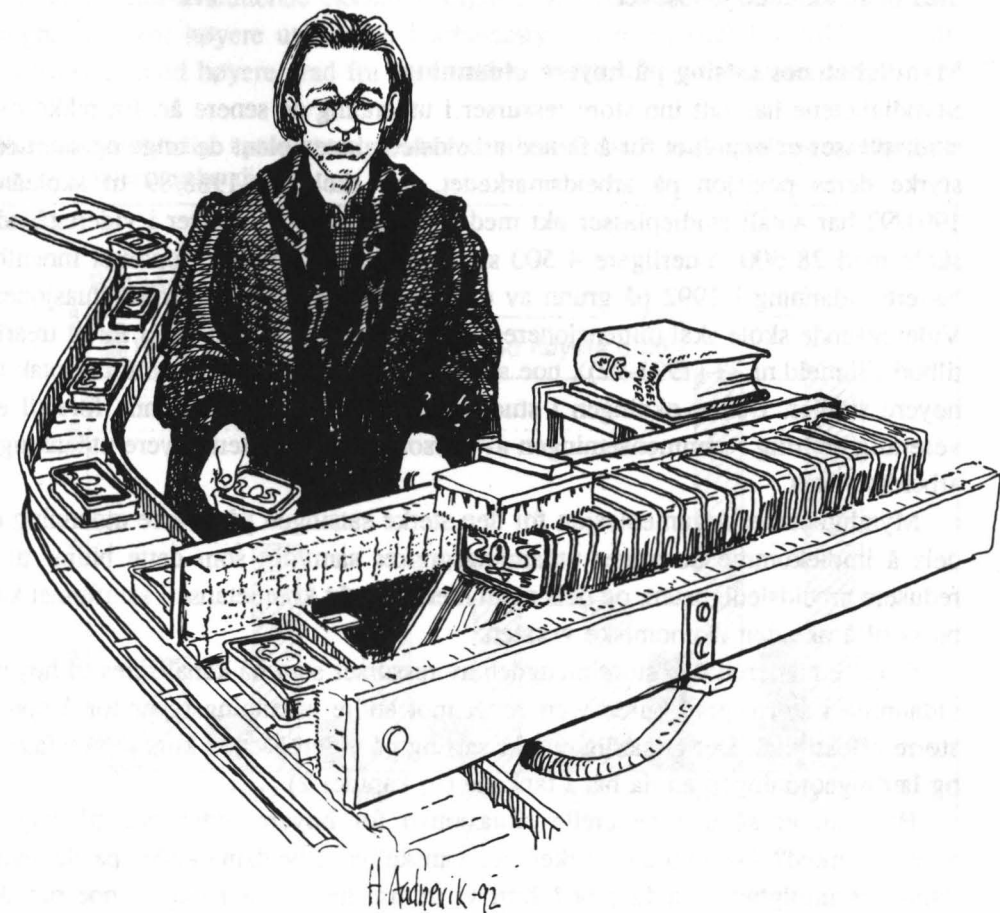
Arbeidsledigheten blant personer med høyere utdanning i arbeidsstyrken har i perioden vi har sett på vært vesentlig lavere enn for resten av den yrkesaktive befolkningen (se figur 1). Dette gir klare indikasjoner på at høyere utdanning, i alle fall fram til i dag, har økt jobbmulighetene. Det kan derfor synes rasjonelt å satse på høyere utdanning når arbeidsmarkedet er svakt. Dessuten er det vanlig å anta at utdanning øker en persons produktivitet, et moment som også indikerer at å velge høy utdanning er gunstig. Når andelen av høyere utdannede i arbeidsstyrken øker, og arbeidsmarkedet ikke tilpasser seg dette, er imidlertid ikke virkningene sikre.

De høyere utdannede har nemlig også fått økte problemer på arbeidsmarkedet. Det er ikke lenger slik at nyutdannede siviløkonomer går rett inn i lederstillinger. I forhold til tidligere kan det tvert i mot bli slik at flere studenter etter endt utdanning må ta jobber de er overkvalifisert for. Dette bør i prinsippet gi produktivitetsgevinster, ved at en høyere kvalifisert person får mer ut av arbeidsoppgavene. For den enkelte kan det imidlertid føles lite motiverende å ta en slik jobb. Produktiviteten vil dermed ikke automatisk øke. Motivasjon er imidlertid også påvirket av hvilke forventninger en har til nivået på arbeidsoppgavene, og situasjonen på arbeidsmarkedet kan endre disse forventningene. I tillegg til disse momentene er lønn som motivasjonsfaktor også av vesentlig betydning. Som vi forstår avhenger produktivitetsgevinsten av flere faktorer og er ikke automatisk gitt.

Et typisk eksempel på endrede kvalifikasjonskrav finner vi blant distriktshøgskolekandidater, både innenfor økonomiske og andre distriktshøgskolefag. Utredningsinstituttets undersøkelser viser at fra midten av 80-tallet mener stadig flere av DH-kandidatene som er i jobb at arbeidet deres ikke krever høyere utdanning (Næss, 1991). En mulig forklaring er økt utdanningskapasitet uten en tilsvarende økning i etterspørselen etter denne typen arbeidskraft. Gjennom 80-tallet var det en sterk utbygging av studiekapasiteten ved distriktshøgskolene, samtidig som arbeidsmarkedet for distriktshøgskolekandidatene av ulike årsaker ble forverret.

Reduserte kvalifikasjonskrav er ikke, generelt sett, et så omfattende problem blant de som er utdannet med en høyere universitetsgrad. Med den kapasitetsøkningen som nå skjer innenfor høyere utdanning, er det imidlertid ikke utelukket at dette problemet også kan ramme disse kandidatene på lengre sikt.

For arbeidsgiverne kan utdanning brukes som en måte å ordne køen av søkere på, ved å prioritere de med høyest utdanning (se kapittel 2). I et arbeidsmarked med et overskudd av kvalifiserte søkere kan vi imidlertid få en vekst i utdanningskrav som ikke finner sitt samsvar i endringer i jobbinnhold. Utdanning virker som et signal til arbeidsgivere om produktivitet. Som påpekt ovenfor er ikke utdanning og produktivitet nødvendigvis to sider av samme sak, men må blant annet sammenholdes med nivået på arbeidsoppgavene.

Å VÆRE OVERKVALIFISERT TIL EN JOBB
KAN GI MOTIVASJONS PROBLEMER.

Konklusjonen må bli at en persons beslutning om å ta en høyere utdanning uansett vil være rasjonell i dette perspektivet, fordi dette øker sjansen for å komme med blant aktuelle jobbsøkere.

Myndighetenes satsing på høyere utdanning

Myndighetene har satt inn store ressurser i utdanning de senere år. En rekke nye studieplasser er opprettet for å få ned arbeidsledigheten blant de unge og samtidig styrke deres posisjon på arbeidsmarkedet. Fra skoleåret 1988/89 til skoleåret 1991/92 har antall studieplasser økt med 34 500 og antall plasser i videregående skole med 28 500. Ytterligere 4 500 studieplasser er foreslått opprettet innenfor høyere utdanning i 1992 på grunn av den vanskelige arbeidsmarkedssituasjonen. Videregående skole skal dimensjoneres slik at alle i alderen 16-19 år får et treårig tilbud (St.meld.nr.33 (1991-92)), noe som vil gjøre flere kvalifiserte for opptak til høyere studier. Denne økningen i studiekapasiteten vil på sikt kunne føre til en vesentlig endring i sammensetningen av personer med og uten høyere utdanning i arbeidsstyrken.

Myndighetenes argumentasjon for den sterke satsingen på høyere utdanning er dels å imøtekomme de unges utdanningsønsker samtidig som dette bidrar til å redusere arbeidsledigheten, og dels at en mener at økt kompetanse i samfunnet kan bidra til å øke den økonomiske veksten.

Enkelte mener at den store mengden av ressurser som nå kanaliseres til høyere utdanning i større grad burde vært rettet mot andre utdanningstyper for å oppnå større effektivitet. Det er særlig en økt satsing på videregående kurs i yrkesfagene og lærlingeordningen en da har i tankene (se kapittel 2).

Hvordan er så den generelle situasjonen for høyere utdannede på dagens arbeidsmarked? Og hvordan virker det vanskelige arbeidsmarkedet på de nyutdannedes mulighet til å få jobb? Kan vi ut fra det vi vet i dag si noe om det fremtidige arbeidsmarkedet for dagens nybegynnerstudent?

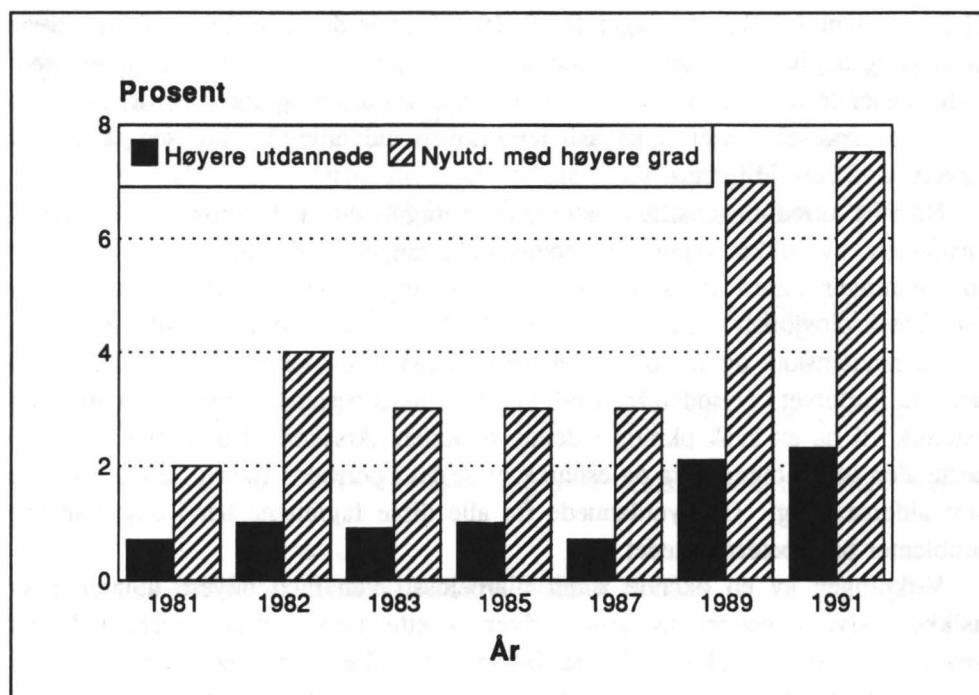
Arbeidsledigheten blant de høyere utdannede i dag

Arbeidsledigheten blant de med høyere utdanning har ikke økt så sterkt som den har gjort i resten av befolkningen (figur 1). Den nådde en foreløpig topp i 1991 med 2,3 prosent arbeidsledige av de høyere utdannede i arbeidsstyrken. Generelt sett er ledigheten blant høyere utdannede vesentlig lavere enn for de uten utdanning utover videregående skole, noe som tydelig fremgår av figur 1. Høyere utdannede har også en høyere yrkesprosent, 84 prosent, mot 65 prosent for befolkningen som helhet i 1991 (SSB, 1992).

Når arbeidsmarkedet blir svakere, vil de nyutdannede kandidatene spesielt merke dette. Særlig vil yrkeserfaring som ansettelseskriterium gjøre at mange nyutdannede

stiller langt bak i køen av arbeidssøkere. "Kandidatundersøkelsen"² fra NAVFs utredningsinstitutt registrerer antall arbeidsledige blant kandidatene i arbeidsstyrken et halvt år etter avsluttende eksamen. Figur 2 viser forskjellene mellom arbeidsledigheten blant høyere utdannede i arbeidsstyrken totalt (tall fra AKU), og de nyutdannede med høyere grad fra universitetet (tall fra Kandidatundersøkelsen).

Figur 2 Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken. Høyere utdannede totalt og nyutdannede universitetskandidater.

Av figuren ser vi at arbeidsledigheten blant de nyutdannede universitetskandidatene er vesentlig høyere enn blant høyere utdannede generelt. Det går dessuten frem at arbeidsledigheten blant de nyutdannede stiger i takt med det forverrede arbeidsmarkedet. Våre kandidatundersøkelser viser imidlertid at arbeidsledigheten i hele denne perioden har variert sterkt mellom de ulike utdanningsgruppene. Dette er noe vi vil komme nærmere inn på i kapittel 8.

² "Kandidatundersøkelsen" er en tilstandsrapport for ferdig utdannede kandidater fra høyere utdanning et halvt år etter eksamen. Den baserer seg på en spørreundersøkelse hvor, med noen unntak, samtlige uteksaminerte i vårkullene er med. Instituttet har siden 1972 årlig gjennomført slike oppfølgingsundersøkelser.

Arbeidsmarkedet fremover

Arbeidsmarkedet for dem som påbegynte studiene under "studenteksplosjonen", kjenner vi ikke før om noen år. Det vi vet er at bestanden av personer med høyere utdanning vil fortsette å øke i årene fremover. Statistisk sentralbyrå har laget beregninger over den fremtidige andelen av arbeidsstyrken med høyere utdanning (SSB, 1991). Grunnlaget for tallene er utdanningssystemet i 1987, altså før "studenteksplosjonen". Andelen av arbeidsstyrken med høyere utdanning er ut i fra dette beregnet til å øke fra 10 prosent i 1970 til 20 prosent i 1990, for videre å øke til 26 prosent i 2010. Anslaget for 2010 må etter de siste års utvikling høyst sannsynlig oppjusteres. Selv om den sterke tilstrømningen til utdanning kan være et forbigående fenomen i forbindelse med et svakt arbeidsmarked, er det liten tvil om at etterspørselen etter og kapasiteten i høyere utdanning har lagt seg på et langt høyere nivå enn tidligere.

NAVF's utredningsinstitutt har gjort beregninger som viser utviklingen i bestanden av ulike typer universitetsutdanninger. Beregningene bygger på forutsetninger basert på situasjonen i utdanningssystemet i 1990, altså under "studenteksplosjonen". De viser at innen fagfeltene administrasjon, økonomi, samfunnsvitenskap og jus og innen naturvitenskap og teknikk vil bestanden bli omtrent fordoblet i perioden fra 1990 til 2010, mens bestanden innen humaniora og estetikk vil ha en svak økning i denne perioden. Årsaken til den lave veksten i bestanden innen humaniora og estetikk er at det i perioden fram til 2010 vil være stor aldersavgang. De nyutdannede fra alle disse fagfeltene har i dag markerte problemer på arbeidsmarkedet.

Virkningen av en økende andel i arbeidsstyrken med høyere utdanning er usikker. Mye avhenger av arbeidsgivernes etterspørsel etter høyere utdannet arbeidskraft. Privat sektor vil i så henseende trolig få økt betydning. En høy arbeidsledighet blant akademikere har allerede i lengre tid eksistert i land vi ofte sammenligner oss med, og det kan ikke utelukkes at dette også blir en realitet hos oss.

Oppsummering

Dagens arbeidsmarkedspolitikken for å avhjelpe ungdomsledigheten er i stor grad rettet mot å gi et utvidet studietilbud. Hensikten er tosidig: På den ene side ønsker en å hindre unge i å bli den tapende parten i arbeidslivet. På den annen side skal unge styrke sine sjanser på arbeidsmarkedet ved å tilegne seg kunnskaper og derved øke sin kompetanse. Denne kompetanseøkningen håper man også skal ha en gunstig effekt på økonomien.

Arbeidsmarkedet for høyere utdannede personer er i dag gunstigere enn for den yrkesaktive befolkningen forøvrig, men relativt sett svakere enn i tidligere perioder. Med dagens store studentopptak vil en rekke utdanninger få en sterk tilvekst. Dette

kan virke positivt for samfunnet ved at skarpere konkurranse på arbeidsmarkedet stiller høyere krav til arbeidssøkernes kompetanse. Men flere må kanskje ta til takke med lavere stillinger, noe som kan virke umotiverende, og dessuten gi uheldige lønnsmessige virkninger for den enkelte. Samfunnet er imidlertid i stadig endring, og utviklingen mot et mer kunnskapsbasert samfunn vil høyst sannsynlig også fortsette i årene som kommer. Om den blir kunnskapsbasert i det mønster og omfang dagens politikk legger opp til, gjenstår å se.

Litteratur

Kandidatundersøkelsen 1989. Yrkesaktivitet - arbeidsledighet - videre studier. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 4/91.

Næss, Terje (1991): Er DH-kandidater for lite kvalifisert? I Ellen Brandt (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1991. Tendenser og perspektiver.* Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/91.

Statistisk sentralbyrå (1992): Arbeidskraftundersøkelsen, 4. kvartal 1991. *Statistisk ukehefte nr.4.*

Statistisk sentralbyrå (1989): *Arbeidsmarkedsstatistikk 1987-1988.* (NOS B 843).

Statistisk sentralbyrå (1991): Fremskrivning av arbeidsstyrken. *Statistisk ukehefte nr.1/2.*

St.meld.nr.2 (1991-92): *Revidert nasjonalbudsjett 1992.*

St.meld.nr.33 (1991-92): *Kunnskap og kyndighet. Om visse sider ved videregående opplæring.*

8 Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning. Enkeltutdanninger

Av Jane Bækken

Arbeidsmarkedet for de universitetsutdannede er blitt forverret, men ikke alle utdanningsgruppene er rammet. Blant høgskolekandidatene står ingeniørene i en særstilling. En høy andel studerer videre, og urovekkende få er yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Det fremtidige arbeidsmarkedet er blant annet avhengig av hvordan bestanden av høyere utdannede utvikler seg. Fremskrivningene våre viser at dette vil variere betydelig mellom ulike typer utdanning.

I forrige kapittel tok vi for oss den generelle situasjonen på arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten er høy, og også for de høyere utdannede er arbeidsmarkedet blitt vanskeligere. De nyutdannede kandidatene rammes særlig hardt.

Kandidatundersøkelsen, som årlig foretas av Utretningsinstituttet, kartlegger arbeidsmarkedssituasjonen for nyutdannede et halvt år etter eksamen. Resultatene fra disse undersøkelsene bekrefter at kandidater med høyere utdanning i stigende grad har problemer med å få jobb. Skiller vi mellom de enkelte utdanningene, vil vi imidlertid se at problemene på arbeidsmarkedet varierer. Utdanninger med begrenset studentopptak er uberørte av arbeidsledigheten, og innenfor enkelte utdanninger har arbeidsledigheten gått ned siden undersøkelsen av universitetskandidatene i 1989.

Kandidatundersøkelsen i 1991 omfattet, ved siden av universitetskandidater med høyere grad, også følgende høgskolekandidatgrupper: førskolelærere, sosionomer, barnevernpedagoger og ingeniører¹. Til sammen omfattet dette 4 827 kandidater, uteksaminert våren 1991. Svarprosenten var høy; 80 prosent besvarte spørreskjemaet. Av universitetskandidater er ikke leger med i undersøkelsen, heller ikke kandidater i idrett og utøvende kunst.

Grunnlagstabellene fra 1991-undersøkelsen vil bli presentert i en egen rapport høsten 1992.

Universitetskandidatene ble grundig presentert i "Utdanning og arbeidsmarked 1991". I denne utgaven vil vi fortrinnsvis rette oppmerksomheten mot forhold som

¹ For ingeniørene uteksaminert i 1991 ble det trukket utvalg. Alle de kvinnelige ingeniørene var med, mens halvparten av de mannlige ingeniørene ble trukket ut.

berører den enkelte utdanningen spesielt, men vi vil også ta med generelle forhold som situasjonen på arbeidsmarkedet, lønn, samt utviklingen av bestanden for de enkelte utdanningene.

8.1 Universitetskandidatene

Problemene på arbeidsmarkedet de siste årene har også rammet akademikere, og særlig utslag gir dette for de nyutdannede. Våre undersøkelser viser at stadig flere kandidater med en høyere universitetsgrad er uten jobb et halvt år etter eksamen. Den gjennomsnittlige arbeidsledigheten² i 1981 var 2 prosent. I 1982 var den 4 prosent, mens den i både 1983, 1985 og 1987 var 3 prosent. Etter 1987 har det vært en markert økning i arbeidsledigheten, til 7 prosent i 1989 og 8 prosent i 1991. Problemene har vært særlig merkbare blant de utdanningene som hovedsakelig kvalifiserer for jobb i privat sektor. Ikke alle universitetsutdanningene er berørt av det vanskelige arbeidsmarkedet. Av vårkullet i 1991 hadde for eksempel alle teologer, pedagoger, sosiologer, tannleger, veterinærer og farmasøyter som meldte seg på arbeidsmarkedet lyktes i å få jobb et halvt år etter eksamen. Fra 1985 og fram til i dag har andelen yrkesaktive³ universitetskandidater sunket. I 1985 var gjennomsnittlig 83 prosent av kandidatene yrkesaktive et halvt år etter eksamen, i 1991 gjaldt dette 76 prosent.

I løpet av 80-tallet ble det årlig uteksaminert rundt 3 500 kandidater med høyere grad fra universitetene⁴. Utredningsinstituttets kandidatundersøkelser omfatter vårkullene fra de fleste utdanninger med høyere grad, på 80-tallet har dette tilsvart mellom 1 600 og 1 700 kandidater. Vårkullet 1991 var betraktelig større; nesten 2 400 kandidater. Det var særlig antall uteksaminerte jurister, realister, siviløkonomer og sivilingeniører som hadde økt.

Det er et økende antall universitetskandidater med høyere grad som studerer videre, fra gjennomsnittlig 5 prosent i 1987 til 6 prosent i 1989 og 8 prosent i 1991.

² Som arbeidsledig regnes de kandidater som er meldt på arbeidsmarkedet og som har svart at de oppfatter seg som hovedsakelig arbeidsledige (både registrerte ved arbeidskontorene og uregistrerte).

³ Som yrkesaktive regnes kandidater som er "i arbeid i noenlunde samsvar med utdanningen". Når kandidatene både har svart at høyere utdanning er "uten betydning for arbeidsoppgavene" og at innholdet i utdanningen stemmer "dårlig" overens med arbeidsoppgavene, er de i vår sammenheng ikke yrkesaktive, men i "arbeid uten samsvar med utdanningen". For begge gruppene gjelder det at de har et "inntektsgivende arbeid".

⁴ Omfatter også de vitenskapelige høgskolene Norges Handelshøyskole, Handelshøyskolen BI, Norges Landbrukshøgskole, Norges Veterinærhøgskole, Arkitektshøgskolen i Oslo og Menighetsfakultetet.

Det vil si at det var like mange som studerte videre som det var arbeidsledige i 1991.

Når relativt flere er arbeidsledige og relativt flere studerer videre, er færre universitetskandidater enn tidligere i inntektsgivende arbeid (både i og uten samsvar med utdanningen) et halvt år etter eksamen. I 1987 var gjennomsnittlig 84 prosent av kandidatene i inntektsgivende arbeid et halvt år etter eksamen, i 1989 gjaldt det 82 prosent. I 1991 hadde andelen sunket til 78 prosent. De aller fleste som var i jobb hadde relevant arbeid. Av universitetskandidatene i inntektsgivende arbeid i 1991 mente 12 prosent at arbeidsoppgavene ikke krevde høyere utdanning. Tidligere i 80-årene har dette vært 9 til 10 prosent av kandidatene.

Mange av de yrkesaktive universitetskandidatene i 1991-undersøkelsen arbeidet i privat sektor. Dette gjaldt særlig for profesjonsutdanningene, som farmasi og sivilingeniørutdanningen. Også i andre utdanningsgrupper arbeidet en større andel kandidater enn tidligere i privat sektor, for eksempel sosialøkonomer og realister. Gjennomsnittlig jobbet 41 prosent av kandidatene i privat sektor. Dette er flere enn i tidligere undersøkelser, og prosentandelen har økt over tid. I 1985 hadde 36 prosent og i 1989 38 prosent av de yrkesaktive universitetskandidatene jobb i privat sektor et halvt år etter eksamen.

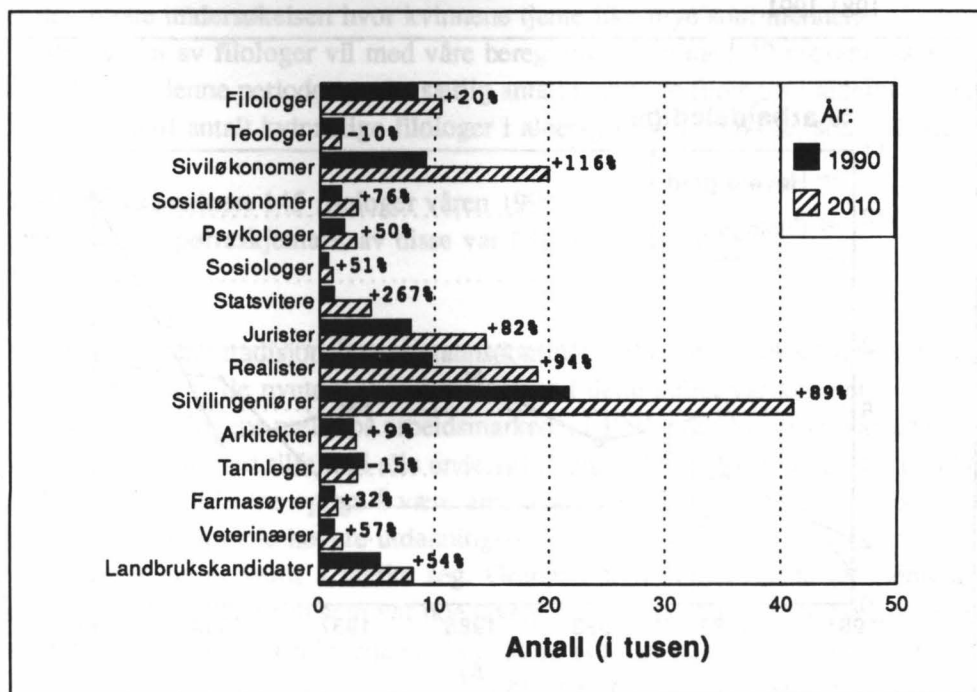
Gjennomsnittlig brutto månedslønn⁵ for universitetskandidatene med høyere grad var 16 890 kr et halvt år etter eksamen i 1991. Veterinærene tjente mest, mens landbrukskandidatene tjente minst.

Bestandsutviklingen⁶ fram til år 2010 viser store ulikheter mellom utdanningsgruppene (figur 1). Sivilingeniørene skiller seg særlig ut, med en beregnet bestand på over 40 000 i 2010, en økning på nesten 90 prosent. Også siviløkonomene er beregnet til å utgjøre en stor bestand i 2010, med en økning på 116 prosent. For begge disse gruppene gjelder det at kandidater utdannet i utlandet ikke er medregnet. Ellers er det verdt å merke seg at bestanden av teologer og tannleger vil reduseres fram mot år 2010, med et studentopptak og en fullføringsandel holdt konstant på 1990-nivå.

⁵ Månedslønnen er brutto månedslønn eksklusive ekstrainntekter for yrkesaktive kandidater i heldagsstilling et halvt år etter eksamen.

⁶ Bestanden består av antall personer i alderen 20-64 år med en gitt utdanning, både yrkesaktive og ikke yrkesaktive. Utredningsinstituttet har laget bestandsfremskrivninger under forutsetning av at studiekapasiteten i 1990 opprettholdes (Næss, 1992).

Figur 1 Bestanden av ulike utdanningsgrupper i 1990 og 2010. 20-64 år.

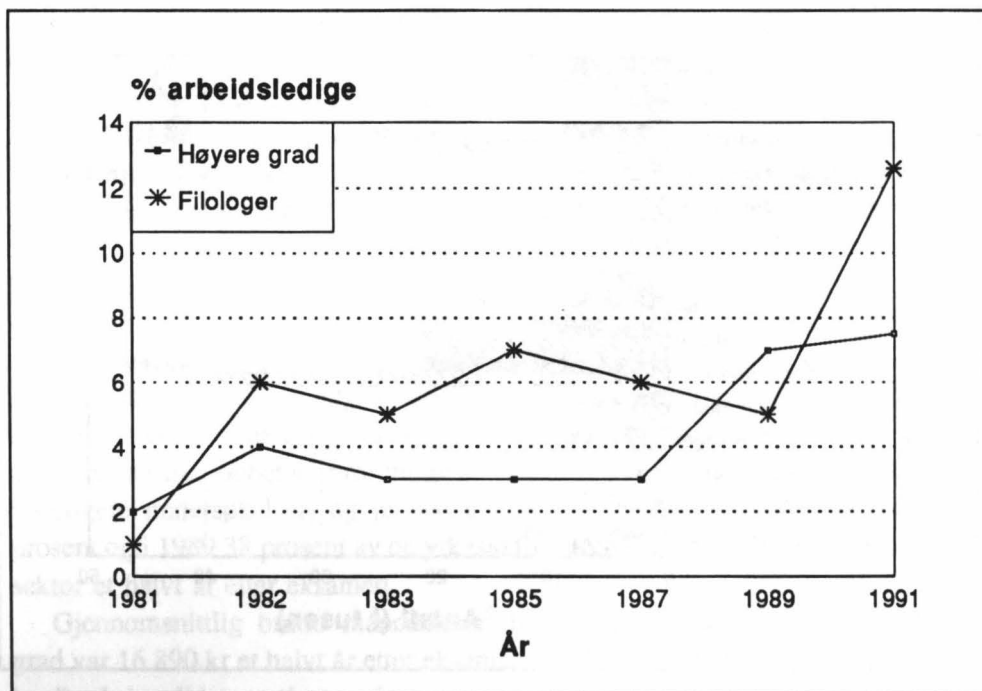
8.1.1 Filologer

Typiske trekk ved de nyutdannede filologene er høy gjennomsnittsalder og at en stor andel er kvinner.

Situasjonen på arbeidsmarkedet har i de senere årene vært gunstig for filologene, noe som kan ha sammenheng med et synkende antall nye kandidater. Prosentandelen arbeidsledige filologer av de som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet har likevel variert det siste tiåret; fra 1 prosent i 1981 til 7 prosent i 1987. I 1989 var 5 prosent av filologene arbeidsledige. Undersøkelsen i 1991 viser større problemer på arbeidsmarkedet, med 13 prosent arbeidsledige av filologene meldt på arbeidsmarkedet. Figur 2 viser utviklingen på arbeidsmarkedet for filologer sammenlignet med gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater det siste tiåret.

Av de nyutdannede filologene meldt på arbeidsmarkedet i 1991 var 83 prosent i inntektsgivende arbeid et halvt år etter eksamen. I 1989 mente 17 prosent av filologene at arbeidet deres ikke krevde høyere utdanning, i 1991 var denne andelen redusert til 12 prosent av filologene i inntektsgivende arbeid. 9 prosent av kandidatene hadde studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen.

Figur 2 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Filologer og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1991.

De fleste filologene i 1991-undersøkelsen arbeidet i offentlig sektor et halvt år etter eksamen. De siste årene har nærmere 90 prosent av de yrkesaktive kandidatene arbeidet i offentlig sektor, og fortrinnsvis innen undervisning. Kandidatene i 1991-undersøkelsen er ikke noe unntak, selv om det her var 17 prosent som hadde fått jobb i privat sektor, altså en noe større andel enn tidligere.

Mens andelen yrkesaktive i gjennomsnitt av alle universitetskandidatene har sunket, har utviklingen for filologene vært motsatt. Under 70 prosent av de nyuteksaminerte filologene i 1985 var yrkesaktive et halvt år etter eksamen, mens andelen i 1991 var 80 prosent. Dette var dessuten høyere enn andelen yrkesaktive i gjennomsnitt av alle kandidatene.

Filologenes brutto månedslønn et halvt år etter eksamen i 1991 var noe høyere enn gjennomsnittet for høyere grads kandidater; 17 320 kr mot 16 890 kr for alle. Dette kan ha sammenheng med at filologene har høyest gjennomsnittsalder blant uteksaminerte høyere grads kandidater. De fleste har arbeidserfaring fra tidligere år, noe som gir høyere lønn. Det var i all hovedsak kandidatene som var 40 år og eldre som trakk opp den gjennomsnittlige brutto månedslønnen. Lønnsforskjellen mellom

kvinner og menn blant nyutdannede filologer er blitt mindre de siste årene, og dette er den første undersøkelsen hvor kvinnene tjente like mye som mennene.

Bestanden av filologer vil med våre beregninger øke med 20 prosent fra 1990 til år 2010. I denne perioden er det særlig antall mannlige filologer i aldersgruppen 55-64 år, samt antall kvinnelige filologer i aldersgruppen 50-64 år, som vil øke.

Det ble uteksaminert 145 filologer våren 1991.

115 besvarte spørreskjemaet, av disse var 63 prosent kvinner.

8.1.2 Teologer

Teologistudiet har tradisjonelt vært mannsdominert. 1991-undersøkelsen bryter med dette, flertallet av de nyutdannede kandidatene i dette kullet var kvinner.

Ingen av teologene meldt på arbeidsmarkedet i 1991-undersøkelsen var arbeidsledige. Dette har vært tilfellet i alle undersøkelsene siden 1981, bortsett fra i 1987, hvor én av kandidatene oppga å være arbeidsledig. Videre mente alle teologene i jobb at arbeidet krevde høyere utdanning.

Lønnstallene er verdt å merke seg. Gruppen som helhet hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn som var noe lavere enn gjennomsnittet for høyere grads kandidater; 16 450 kr. Teologene har ikke alltid fått like god uttelling lønnsmessig; på reallønnsutviklingen ser vi at de i 1991 har tatt et langt steg i retning av gjennomsnittslønnen for høyere grads kandidater (figur 3). Et godt lønnsoppgjør for teologene i denne perioden er antagelig årsaken til dette.

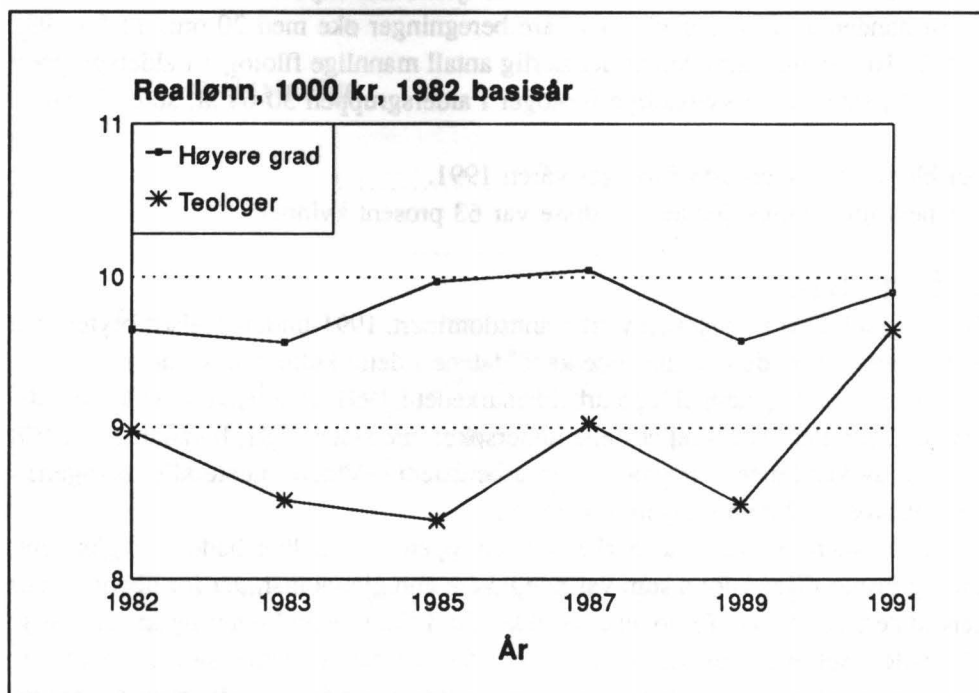
Det siste tiåret har stadig færre teologer blitt uteksaminert. I 1980 ble det uteksaminert 108 kandidater, mens det bare ble uteksaminert 35 i 1990. Vårsemesteret 1991 ble det registrert en sterkt økt interesse for teologistudiet. Studenttallet på Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo økte med 163 prosent. Det er mulig at en sterkere tro blant studentene førte til denne plutselige pågangen, men mer sannsynlig er det at dette var et "smutthull" for å få innpass på universitetet. Det teologiske studiet var nemlig det eneste studiet som til da ennå ikke var lukket. Trolig vil flere av studentene som benyttet denne muligheten, ta sikte på en høyere grad innenfor et annet universitetsstudium.

Bestanden vil, med et opptak av nye studenter og en fullføringsandel holdt konstant på 1990-nivå, reduseres med 10 prosent fra 1990 til år 2010. Kvinneandelen i den beregnede fremtidige bestanden er svært lav. Dette kan endre seg hvis dagens utdanningsmønster med en økt andel kvinnelige kandidater viser seg å gjelde også i fremtiden.

Det ble uteksaminert 17 teologer våren 1991.

15 besvarte spørreskjemaet, av disse var 9 kvinner.

Figur 3 Gjennomsnittlig reallønn et halvt år etter eksamen. Teologer og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1982-1991.

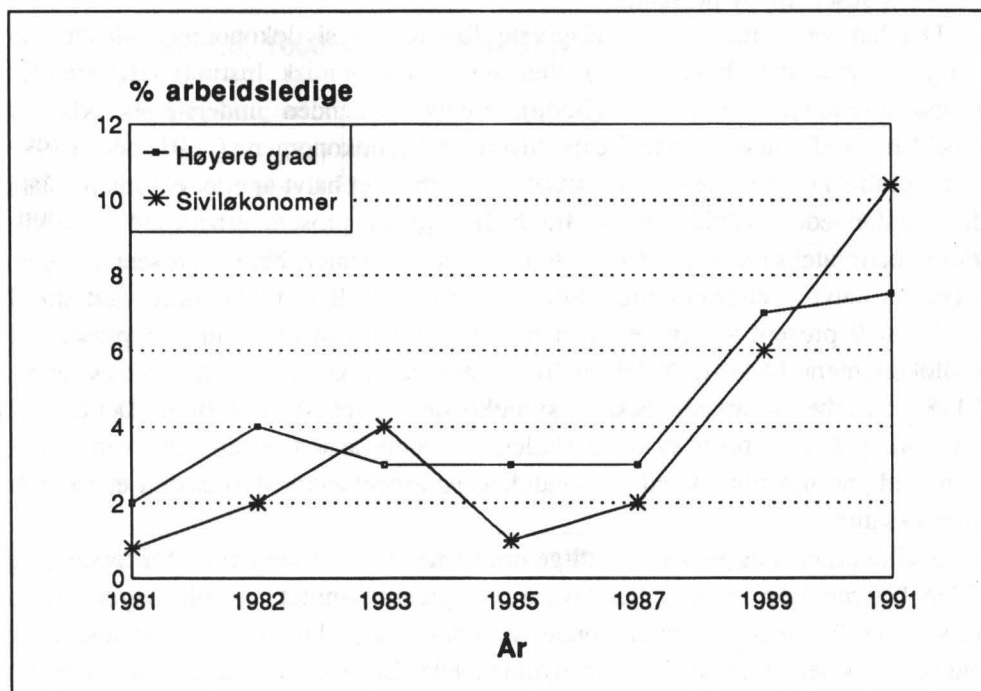

8.1.3 Siviløkonomer

Siviløkonomene fikk markerte problemer på arbeidsmarkedet mot slutten av 80-tallet. 1991-undersøkelsen viser ingen tegn til bedring; tvert i mot ser problemene bare ut til å øke. Antallet kandidater som blir uteksaminert har økt radikalt det siste tiåret. I 1981 ble det uteksaminert 274 kandidater, mens det våren 1991 ble uteksaminert 506 kandidater. I tillegg utdannes en rekke siviløkonomer ved utenlandske læresteder, disse er ikke inkludert i våre undersøkelser.

I 1991-undersøkelsen var 10 prosent av siviløkonomene som meldte seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette er en sterk økning i forhold til 1989-undersøkelsen, hvor 6 prosent oppga at de var arbeidsledige. I 1990 hadde ledigheten økt til 8 prosent. Arbeidsledigheten var ulikt fordelt mellom kvinner og menn i 1991; mens 13 prosent av de kvinnelige siviløkonomene var arbeidsledige et halvt år etter eksamen, gjaldt dette 9 prosent av de mannlige. Figuren under viser arbeidsledigheten blant nyutdannede siviløkonomer det siste tiåret sammenlignet med gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

Figur 4 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Siviløkonomer og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1991.

12 prosent av siviløkonomene i 1991-undersøkelsen hadde studier som sin hovedbeskjeftigelse et halvt år etter eksamen. Dette er en mindre andel enn i 1990, da 17 prosent av kandidatene studerte videre, mens 10 prosent studerte videre i 1989.

Kandidatenes oppfatning av vansker med å få jobb forsterker inntrykket av at arbeidsmarkedet for siviløkonomene er blitt vanskeligere. I 1990 svarte 25 prosent av siviløkonomene meldt på arbeidsmarkedet at de hadde hatt vansker, noe som i seg selv var en høyere andel enn tidligere år. Hele 38 prosent av kandidatene i 1991 svarte at de hadde opplevd vansker med å få arbeid. Det var også flere kandidater enn tidligere som mente at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. I 1989 gjaldt dette 10 prosent av siviløkonomene i inntektsgivende arbeid, i 1990 gjaldt det 19 prosent, mens 20 prosent av kandidatene i 1991 mente at arbeidet ikke krevde høyere utdanning.

Andelen yrkesaktive siviløkonomer har avtatt de siste årene. I 1985 var nærmere 90 prosent av siviløkonomene yrkesaktive, dvs. de hadde arbeid i noenlunde samsvar med utdanningen. I 1991 var denne prosentandelen redusert til under 70

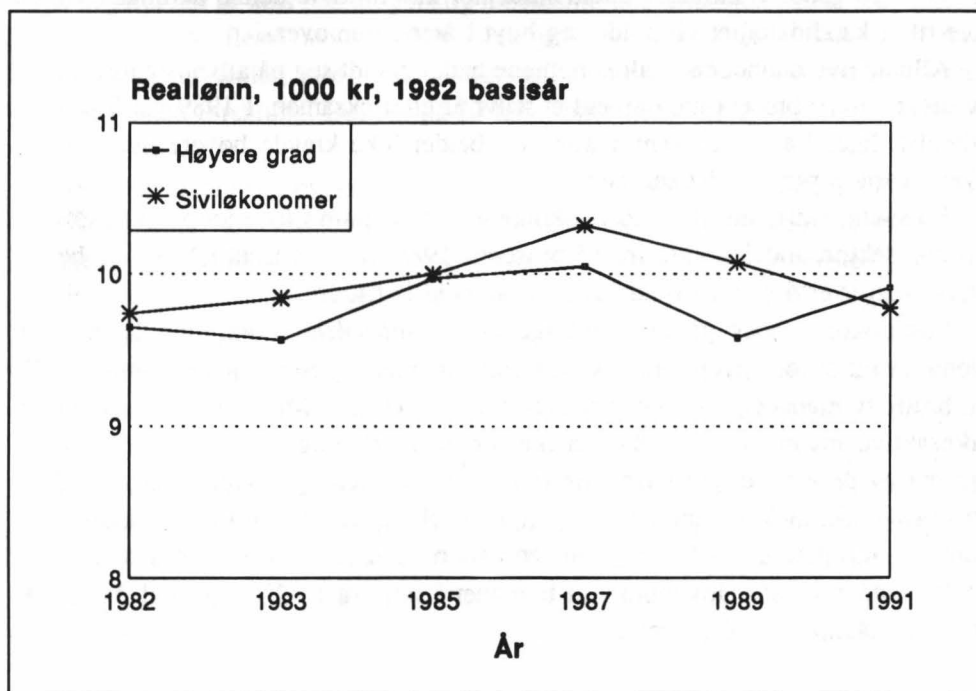
prosent, hvilket er lavere enn gjennomsnittet for alle kandidatene. I 1985 var 74 prosent av de yrkesaktive siviløkonomene ansatt i privat sektor. Denne andelen var i 1991 redusert til 64 prosent.

Det har vært uttalt at arbeidsgivere foretrekker siviløkonomer utdannet fra Norges Handelshøyskole (NHH) eller Bedriftsøkonomisk Institutt (BI) framfor Høgskolesenteret i Nordland (Bodø). Denne påstanden understøttes ikke av arbeidsmarkedssituasjonen for de nyutdannede. Siviløkonomene fra BI hadde i 1991 størst problemer; 13 prosent var fortsatt uten arbeid et halvt år etter eksamen. Blant de nyutdannede siviløkonomene fra NHH var 11 prosent arbeidsledige. Siviløkonomene uteksaminert i Bodø hadde minst problemer, bare 3 prosent var uten arbeid et halvt år etter eksamen. Situasjonen har imidlertid ikke alltid vært slik. I 1989 var 9 prosent av siviløkonomene i Bodø arbeidsledige, mens 5 prosent av siviløkonomene både fra NHH og BI var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1987 var arbeidsmarkedet best for siviløkonomene fra NHH og Bodø. Det er altså ikke mulig å si at noen av disse skolene er bedre ansett av arbeidsgivere ved å sammenligne utdanningssted og kandidatenes arbeidsmarkedssituasjon et halvt år etter eksamen.

Siviløkonomenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var i 1991 for første gang siden begynnelsen av 80-tallet lavere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Tidligere var siviløkonomene i større grad knyttet til privat sektor, og ble tilbudt svært gode jobber som nyutdannede. Det kan være interessant å se om dagens situasjon på arbeidsmarkedet har hatt betydning for reallønnen⁷. Hvis det er slik at siviløkonomene må ta jobber på et lavere stillingsnivå enn før, er det grunn til å tro at dette har påvirket lønnen. I forhold til i andre land er lønningene i Norge lite markedsbaserte, og særlig nedover er det lønnsstivhet, det vil si det er vanskelig å justere lønningene ned. I perioder med et stort tilbud av én type utdanning er det mulig å tenke seg at arbeidsgivere sysselsetter kandidater med en slik utdanning i stillinger som ellers ville blitt besatt av personer med lavere utdanning. På denne måten får de ansatt høyere utdannede personer uten å måtte øke lønnsutgiftene. Reallønnsutviklingen (figur 5) viser at siviløkonomene fra 1989 og fram til i dag har fått redusert sin reallønn ikke bare absolutt sett, men også i forhold til gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Det forverrede arbeidsmarkedet for siviløkonomene kan altså ha forårsaket at en større andel enn tidligere har fått stillinger på et lavere nivå, og at reallønnen av den grunn har sunket.

⁷ Reallønnen er her nominell gjennomsnittlig brutto månedslønn omregnet til 1982-kroner. Dette betyr at lønnen er korrigert for inflasjon og har samme kroneverdi i hele perioden som i 1982.

Figur 5 Gjennomsnittlig reallønn et halvt år etter eksamen. Siviløkonomer og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1982-1991.

Det har i det siste tiåret vært en sterk satsing på høyere økonomisk utdanning. Dette får konsekvenser for bestanden av siviløkonomer, som er beregnet til å øke betydelig. Fra 9 250 siviløkonomer i alderen 20-64 år i 1990, vil bestanden være i overkant av 20 000 siviløkonomer i 2010. Økningen er på nærmere 120 prosent, og med tanke på de problemene siviløkonomene har hatt den senere tiden, synes en bestandsøkning av slike dimensjoner betenkelig. Dessuten er siviløkonomene som utdannes i utlandet ikke inkludert i bestandsfremskrivningene, og det antas at 40 prosent av siviløkonomene utdannes i utlandet.

Det ble uteksaminert 506 siviløkonomer våren 1991.

382 besvarte spørreskjemaet, av disse var 31 prosent kvinner.

8.1.4 Sosialøkonomer

Sosialøkonomistudiet var tidligere et embetsstudium, som ga tittelen cand.oecon. De senere årene har cand.polit. med hovedfag i sosialøkonomi blitt innført. Det har i løpet av de siste årene vært en sterk økning i antall uteksaminerte sosialøkonomer. På 80-tallet ble det årlig uteksaminert mellom 40 og 60 kandidater, dette antallet

hadde i 1990 steget til 112 kandidater. Innføringen av hovedfag i sosialøkonomi ved siden av en generell økning i antall studenter kan forklare denne økningen, og vil føre til at kandidattallet vil holde seg høyt i årene fremover.

Alle de nyutdannede sosialøkonomene hadde meldt seg på arbeidsmarkedet, og av disse var 10 prosent uten arbeid et halvt år etter eksamen. I 1989 var 9 prosent arbeidsledige. Bare 4 prosent svarte at arbeidet ikke krevde høyere utdanning, i 1989 svarte 5 prosent det samme.

En stadig større andel av sosialøkonomene finner sin første jobb etter eksamen i privat sektor; andelen økte fra 15 prosent i 1985 til 37 prosent i 1991. Jobbene i privat sektor er for en stor del forskningsarbeid i stiftelser.

Sosialøkonomenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var noe lavere enn gjennomsnittet for høyere grads kandidater. Mennene tjente i gjennomsnitt 16 590 kr brutto i måneden, og kvinnene tjente 15 800 kr. Mens 56 prosent av de yrkesaktive mannlige sosialøkonomene jobbet i offentlig sektor, gjaldt dette 78 prosent av de kvinnelige. Kvinnene som jobbet i offentlig sektor tjente minst. At en større andel av kvinnene jobbet i offentlig sektor, kan derfor forklare hvorfor de kommer dårligere ut med hensyn til lønn allerede et halvt år etter eksamen.

Bestanden av sosialøkonomer er beregnet å øke fra 1 850 i 1990 til 3 260 i år 2010; en økning på 76 prosent.

39 sosialøkonomer ble uteksaminert våren 1991.

31 besvarte spørreskjemaet, av disse var 39 prosent kvinner.

8.1.5 Pedagoger

Situasjonen på arbeidsmarkedet for pedagoger har vært gunstig det siste tiåret. De har gjennom store deler av 80-tallet hatt lav eller ingen arbeidsledighet. Pedagogene finner i all hovedsak jobb i undervisningssektoren.

Ingen av de nyutdannede pedagogene som var meldt på arbeidsmarkedet var arbeidsledige i 1991, mot 5 prosent i 1989. Av pedagogene i inntektsgivende arbeid i 1991 svarte 6 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. 82 prosent av de yrkesaktive kandidatene jobbet i offentlig sektor. Det er ikke beregnet noen fremskrivning av bestanden av pedagoger.

Pedagogenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var i 1991-undersøkelsen 18 580 kr et halvt år etter eksamen, den ligger altså godt over gjennomsnittet for høyere grads kandidater. For pedagogene vil tidligere ansiennitet i skolen ha betydning for lønnen. Gjennomsnittsalderen var høy; 74 prosent av de nyutdannede var 38 år eller eldre.

23 pedagoger ble uteksaminert våren 1991.

18 besvarte spørreskjemaet, av disse var 14 kvinner.

8.1.6 Psykologer

Psykologene har til dels hatt en gunstig arbeidsmarkedssituasjon siden begynnelsen av åttitallet. De fleste av de yrkesaktive psykologene arbeider innen offentlig administrasjon, skolen eller med helse/sosialtjenester. Flere psykologer jobber dessuten innen forskning. Det har på 80-tallet blitt uteksaminert mellom 80 og 125 psykologer årlig.

Av de nyutdannede psykologene i 1991 var 5 prosent av de som meldte seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Arbeidsledigheten har variert endel i 80-årene, mellom 0 og 7 prosent. Variasjoner i arbeidsledigheten er ofte større for profesjonsutdanninger enn for utdanninger hvor en blir kvalifisert for et bredere spekter av jobber.

De fleste yrkesaktive psykologene fra 1991 (87 prosent) arbeidet i offentlig sektor et halvt år etter eksamen. Dette gjaldt 92 prosent i 1989 og 81 prosent i 1987.

Psykologenes gjennomsnittlige brutto månedslønn i 1991-undersøkelsen lå tett opp til gjennomsnittet for høyere grads kandidater. De mannlige psykologene tjente mer enn de kvinnelige, henholdsvis 17 420 kr og 16 240 kr, selv om mennene i like stor grad som kvinnene arbeidet i offentlig sektor.

Bestanden er beregnet til å øke med 50 prosent; fra 2 110 i 1990 til 3 169 psykologer i alderen 20-64 år i 2010.

59 psykologer ble uteksaminert våren 1991.

43 besvarte spørreskjemaet, av disse var 56 prosent kvinner.

8.1.7 Sosiologer

Arbidsmarkedet for nyutdannede sosiologer er for tiden svært gunstig. De senere årene har imidlertid både kandidattallene og ledighetstallene vist store svingninger. Sosiologene jobber for en stor del innen offentlig administrasjon og forskning.

Ingen av de nyutdannede kandidatene oppga at de var arbeidsledige i 1991-undersøkelsen. Prosentandelen har svingt mellom 5 og 12 prosent gjennom 1980-årene, og i 1989 var arbeidsledigheten 12 prosent. Antall uteksaminerte kandidater har vært lavt, slik at prosentandelen arbeidsledige bør tolkes med forsiktighet. Ellers mente samtlige av sosiologene at jobben krevde høyere utdanning.

De siste årene har mellom 80 og 100 prosent av sosiologene hatt sin første jobb i offentlig sektor, mens 73 prosent av de nyutdannede sosiologene i 1991 arbeidet i offentlig sektor et halvt år etter eksamen.

De yrkesaktive sosiologenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var i 1991-undersøkelsen den samme som gjennomsnittet for alle utdanningsgruppene. Mennene hadde en månedslønn som lå over gjennomsnittet, 17 590 kr i måneden, mens kvinnene tjente 15 870 kr.

Bestanden er beregnet til å øke fra 720 sosiologer i 1990 til 1 090 i år 2010, en økning på 50 prosent. Sosiologi er en relativt ny utdanning, hvor erstatningsbehovet i de nærmeste årene er lite.

Det ble uteksaminert 21 sosiologer våren 1991.

18 besvarte spørreskjemaet, 8 av disse var kvinner.

8.1.8 Statsvitere

Statsvitenskap peker seg ut som et av de absolutt mest populære samfunnsvitenskapelige fagene ved universitetet. Tilstrømningen til dette faget har vært svært stor den senere tid. Kandidatproduksjonen har steget sterkt fra et årlig antall på rundt 50 fram til 1985 til over 100 uteksaminerte statsvitere i 1990. Statsviterne har en utdanning som kvalifiserer til en rekke ulike jobber, hovedsakelig i offentlig sektor.

Av de nyutdannede statsviterne meldt på arbeidsmarkedet i 1991 var 9 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen, mens 7 prosent var arbeidsledige i 1989. I 1991 svarte i tillegg hele 23 prosent av statsviterne i inntektsgivende arbeid at arbeidet ikke krevde høyere utdanning, mot 14 prosent i 1989. Statsviterne synes med andre ord å ha fått større problemer på arbeidsmarkedet.

De nyuteksaminerte statsviterne har, som nevnt, størst sjanse for å få arbeid i offentlig sektor. Frem til 1989 arbeidet mellom 70 og 85 prosent av de yrkesaktive statsviterne i offentlig sektor. I 1991 jobbet 68 prosent i offentlig sektor, mot 60 prosent i 1989. De yrkesaktive statsviterne arbeidet for en stor del innen offentlig administrasjon og forskning.

Statsviterne hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn på 17 030 kr, altså noe høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

Bestanden vil, med en konstant kandidatproduksjon på 1990-nivå, øke fra 1 210 statsvitere i 1990 til 4 400 i 2010. Bestanden vil altså være mer enn 3 ganger større enn i dag. Særlig vil antallet kvinnelige statsvitere øke, men likevel vil de også i fremtiden utgjøre et mindretall i bestanden. Til tross for at statsvitenskap er en allsidig utdanning må en slik bestandsøkning kunne sies å være problematisk med tanke på det fremtidige arbeidsmarkedet.

56 statsvitere ble uteksaminert våren 1991.

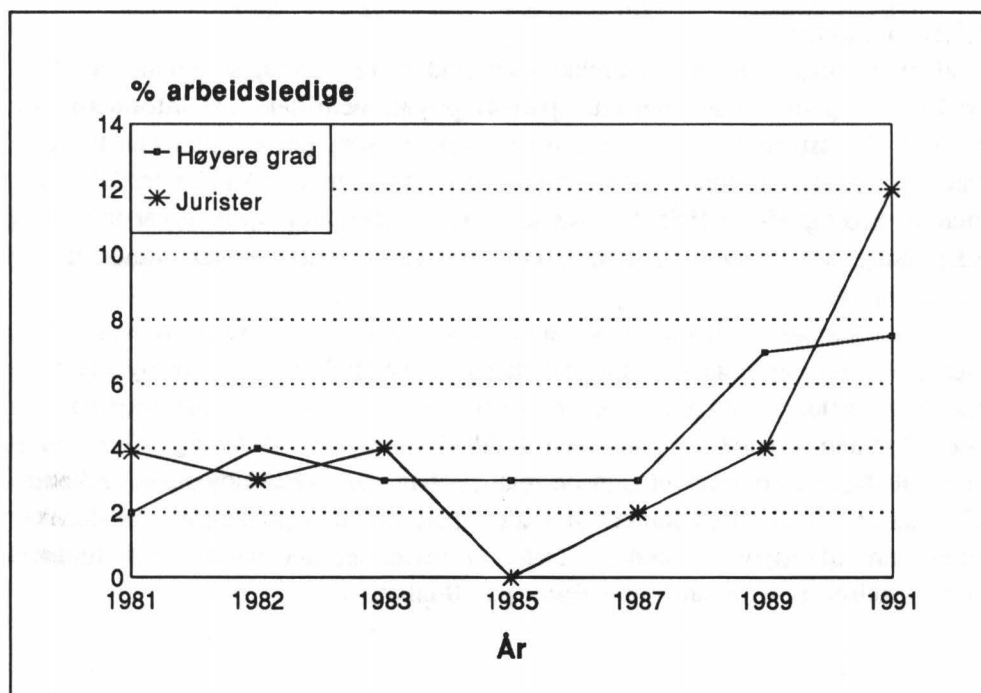
50 besvarte spørreskjemaet, av disse var 40 prosent kvinner.

8.1.9 Jurister

Tilstrømningen til jusstudiet har vært varierende over de to siste tiårene. De siste årene har tilstrømningen vært stor, noe som antakelig kan tilbakeføres til at studiet lenge var åpent. I tillegg er dette et profesjonsstudium hvor de fleste vet noe om hva slags jobber som venter senere. Den store tilgangen har ført til ulike måter å forsøke å begrense opptaket på. På bakgrunn av den beregnede bestandsøkningen kan en slik begrensning synes fornuftig.

Juristene har fått markerte problemer på arbeidsmarkedet. I 1991-undersøkelsen var 12 prosent av de nyutdannede juristene meldt på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette er en sterk økning fra 1989 hvor bare 4 prosent var ledige. I 1985 var ingen av kandidatene arbeidsledige etter et halvt år (se figur 6). At arbeidsmarkedet for juristene er svakere går også fram av deres vurdering av hvorvidt de har hatt vansker med å få jobb. I 1989 svarte 12 prosent av kandidatene som var meldt på arbeidsmarkedet at de hadde hatt vansker med å få arbeid, mens hele 30 prosent svarte dette i 1991.

Figur 6 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Jurister og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1991.

Andelen jurister i arbeid i samsvar med utdanningen et halvt år etter eksamen, altså yrkesaktive, har sunket betydelig siden 1985. Fra en topp i 1985 hvor bort i mot alle hadde funnet arbeid som var relevant i forhold til utdanningen, gjaldt dette i 1991-undersøkelsen bare 77 prosent av juristene. I tillegg svarte 12 prosent av juristene i inntektsgivende arbeid i 1991 at jobben ikke krevde høyere utdanning, i 1989 gjaldt dette 5 prosent.

Svært mange av de nyutdannede juristene får sin første jobb i offentlig sektor, fra 1985 og fram til i dag har andelen variert mellom 70 og 90 prosent. I 1991 jobbet 84 prosent i offentlig sektor.

De yrkesaktive juristenes gjennomsnittlige brutto månedslønn i 1991 var den samme som gjennomsnittet for høyere grads kandidater et halvt år etter eksamen.

Bestanden av jurister vil i følge våre beregninger øke kraftig fram til 2010. Nærmere bestemt vil antallet jurister mellom 20 og 64 år øke fra 7 920 i 1990 til 14 450 i år 2010. Det store erstatningsbehovet de nærmeste årene vil dempe bestandsøkningen, likevel ser vi at veksten i juristbestanden er betydelig.

309 jurister ble uteksaminert våren 1991.

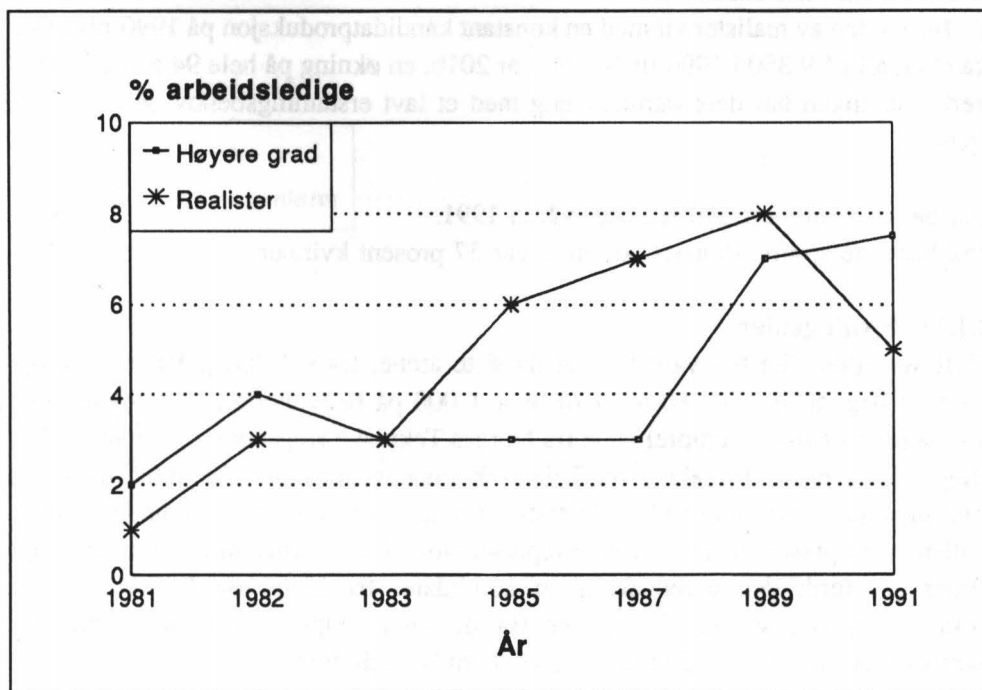
212 besvarte spørreskjemaet, av disse var 55 prosent kvinner.

8.1.10 Realister

Realistutdanningen omfatter en rekke fagområder, fra skolefag som matematikk og fysikk, til fag for en stor del etterspurt av private bedrifter, som informatikk og geologi. Realistene får i dag graden cand.scient., som har erstattet den tidligere cand.real.-graden. Gjennom 80-tallet har antall uteksaminerte kandidater årlig vært mellom 410 og 450. I 1985 ble 548 kandidater uteksaminert; dette var imidlertid ikke utslag av en generell økning i antallet uteksaminerte realister. Kandidattallet i 1990 var 436.

Arbeidsledigheten blant realistene har steget jevnt fra begynnelsen av 80-tallet, men 1991-undersøkelsen bryter med denne negative utviklingen. Av de nyutdannede realistene meldt på arbeidsmarkedet i 1991 var 5 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen, i 1989-undersøkelsen gjaldt dette 8 prosent. Av figur 7 ser vi at arbeidsledigheten blant nyutdannede realister har vært nokså høy siden midten av 80-tallet. Av realistene i inntektsgivende arbeid mente 8 prosent at arbeidet ikke stilte krav til høyere utdanning. Dette er tilnærmet det samme som tidligere undersøkelser av nyutdannede realister på 80-tallet.

Figur 7 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Realister og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1991.

Deler vi realistutdanningen inn i fagområder, vil vi se at arbeidsledigheten varierer. I 1991-undersøkelsen hadde de nyutdannede geologene den største andelen arbeidsledige, 10 prosent var uten arbeid av de som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet. Av kandidatene med hovedfag i informatikk og databehandling var 7 prosent uten jobb et halvt år etter eksamen. Alle kandidatene med hovedfag i matematikk, statistikk, mekanikk og geografi hadde meldt seg på arbeidsmarkedet og alle hadde fått jobb, mens 5 prosent av kandidatene med hovedfag i fysikk var uten arbeid. Det er ellers verdt å merke seg at mens ingeniører og sivilingeniører utdannet innen *kjemi* har store problemer på arbeidsmarkedet, gjelder ikke dette for cand.scient.-kandidatene med *kjemi* hovedfag. Av disse var bare 2 prosent av de som var meldt på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen.

De fleste realistene får sin første jobb i offentlig sektor, men samtidig har andelen som arbeider i privat sektor økt. I 1985 arbeidet 30 prosent av de yrkesaktive realistene i privat sektor, mens i 1991 arbeidet 40 prosent i privat sektor et halvt år etter eksamen.

De yrkesaktive realistene hadde en noe høyere lønn enn gjennomsnittet for kandidatene med høyere grad, deres gjennomsnittlige brutto månedslønn var 17 060 kr et halvt år etter eksamen.

Bestanden av realister vil med en konstant kandidatproduksjon på 1990-nivå øke fra et antall på 9 350 i 1990 til 14 450 i år 2010, en økning på hele 94 prosent. Den sterke økningen har dels sammenheng med et lavt erstatningsbehov de nærmeste årene.

Det ble uteksaminert 310 realister våren 1991.

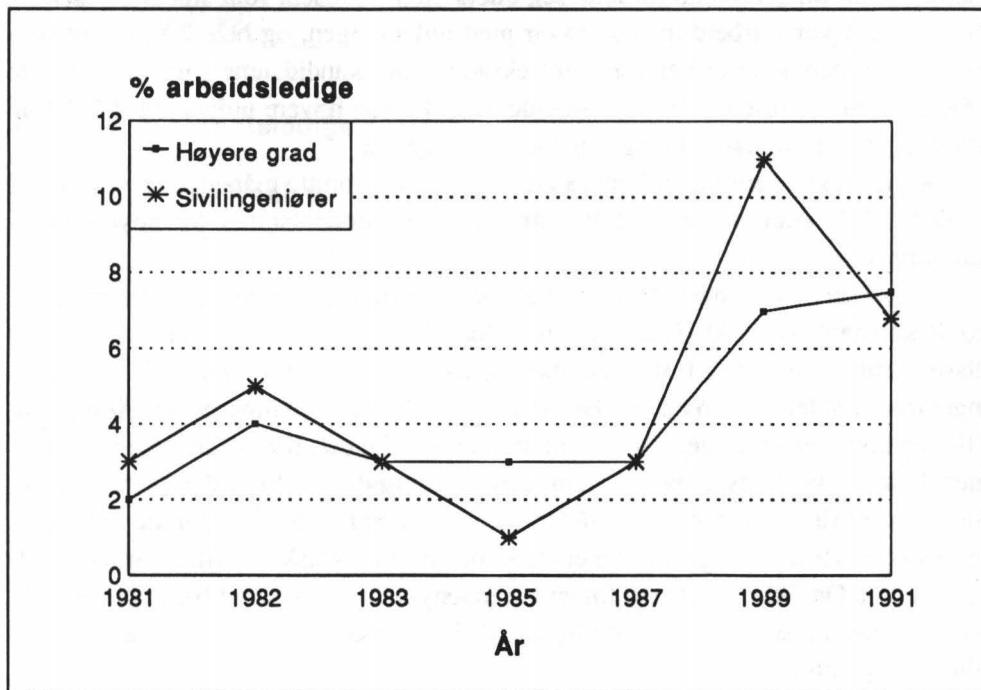
262 besvarte spørreskjemaet, av disse var 37 prosent kvinner.

8.1.11 Sivilingeniører

Sivilingeniørstudiet har vært i vekst de siste årene, fra vel 700 utdannet i Norge årlig på begynnelsen av 80-tallet til over 1 000 på begynnelsen av 90-tallet. Det uteksamineres sivilingeniører både fra Norges Tekniske Høgskole, universitetene, Høgskolesenteret i Rogaland og Telemark Ingeniørhøgskole. Dessuten utdannes sivilingeniører ved utenlandske læresteder som ikke er med i vår undersøkelse. Tallene som presenteres her er ikke representative for sivilingeniørutdanningen sett under ett, fordi det hovedsakelig er kandidater fra kjemi og fysikk som uteksamineres om våren. Kandidater fra de andre fagområdene uteksamineres vanligvis om høsten, med mindre de er forsinket i diplomarbeidet.

Andelen arbeidsledige blant de nyutdannede sivilingeniørene meldt på arbeidsmarkedet har gått ned fra 9 prosent i 1990 til 7 prosent i 1991. Så langt ser det ut til at arbeidsledigheten nådde en topp i 1989, med en arbeidsledighet på 11 prosent. Den siste undersøkelsen viser likevel en tendens til vedvarende høy arbeidsledighet. Figur 8 viser at arbeidsledigheten steg fra 1987 til 1989, etter å ha vært lav siden begynnelsen av 80-tallet. I likhet med siviløkonomene er arbeidsledigheten ujevnt fordelt mellom kvinner og menn. Mens 5 prosent av de mannlige sivilingeniørene var arbeidsledige i 1991, gjaldt dette 10 prosent av de kvinnelige. Også i 1989 var arbeidsledighetsprosenten for de kvinnelige sivilingeniørene dobbelt så høy som for mennene et halvt år etter eksamen. I 1990 var imidlertid tendensen motsatt.

Figur 8 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Sivilingeniører og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1991.

Arbeidsledigheten et halvt år etter eksamen var høyest for sivilingeniørene fra kjemiavdelingen, hvor 11 prosent av de som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var arbeidsledige. Av kandidatene uteksaminert både fra bygningsingeniøravdelingen og avdelingen for elektro- og datateknikk var 6 prosent arbeidsledige. Sivilingeniørene fra bergavdelingen og maskin- og marinteknisk avdeling hadde en arbeidsledighet på 5 prosent. Best ut av det kom kandidatene fra avdeling for fysikk og matematikk med 3 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen⁸. Sivilingeniørene med økonomisk/administrativ utdanning er utelatt på grunn av et svært lavt kandidattall.

Andelen yrkesaktive sivilingeniører har vært lav og varierende siden 1985. Undersøkelsen i 1991 viser at 68 prosent av sivilingeniørene var yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Dette er den laveste prosentandelen siden 1985, og klart

⁸ Forskjellen i arbeidsledigheten mellom avdelingene er stort sett den samme i undersøkelsen til Norske Sivilingeniørers Forening (NIF), som omfatter nyutdannede medlemmer fra både vår- og høstkull inkludert utenlandske læresteder.

under gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. En høy andel arbeider i privat sektor, i 1991 gjaldt dette 65 prosent av de yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Sivilingeniørene fordelte seg ellers med 7 prosent som studerte videre, 1 prosent som var i arbeid uten samsvar med utdanningen, og hele 20 prosent som avtjente verneplikten et halvt år etter eksamen. Av kandidatene i inntektsgivende arbeid svarte 6 prosent i 1991 at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. I 1987 og 1989 svarte henholdsvis 11 og 7 prosent det samme.

De yrkesaktive sivilingeniørenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 17 670 kr et halvt år etter eksamen, dette var noe over gjennomsnittet for høyere grads kandidater.

Bestanden av sivilingeniører vil, med antallet nye studenter og fullføringsandelen holdt konstant på 1990-nivå, øke betydelig. Våre beregninger viser at det under disse forutsetningene vil skje en økning av bestanden fra rundt 21 730 sivilingeniører i alderen 20-64 år i 1990 til 41 000 i 2010, en økning på vel 90 prosent. I tillegg kommer sivilingeniørene som utdannes i utlandet. Kvinneandelen vil vokse, men kvinner vil likevel også i fremtiden bare utgjøre en liten del av bestanden. Store utfordringer innenfor områder som miljøvern, energiforsyning og kommunikasjon vil antagelig medføre et sterkt behov for teknisk kvalifisert arbeidskraft i fremtiden. Om ikke tilveksten finner sitt motstykke i etterspørsel fra arbeidsgivere, har sivilingeniørene dessuten mulighet til å få jobber som i første omgang var tiltenkt ingeniører.

Det ble uteksaminert 382 sivilingeniører våren 1991.

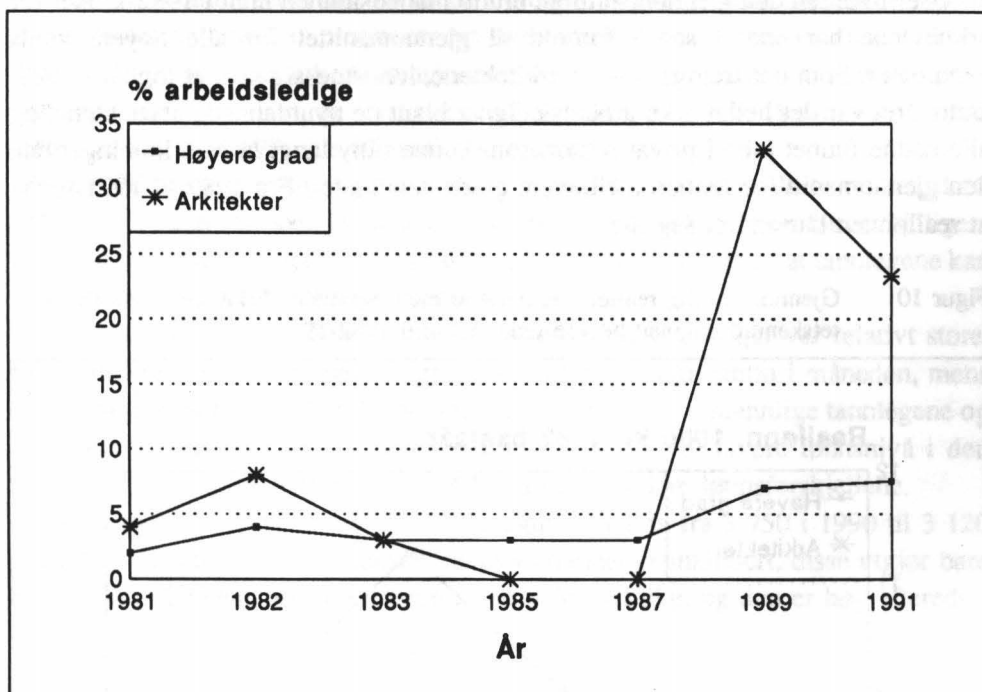
298 besvarte spørreskjemaet, av disse var 28 prosent kvinner.

8.1.12 Arkitekter

Arkitektene har i de senere årene opplevd store vansker på arbeidsmarkedet. Problemene i bygge- og anleggsgnæringen har hatt store konsekvenser for nettopp denne utdanningsgruppen. En tilgang på nye arkitekter som er større enn avgangen, og en utdanning som dessuten kvalifiserer til få yrker, bidrar til problemene.

Situasjonen på arbeidsmarkedet for de nyutdannede arkitektene i 1991 viser en svak bedring. Av arkitektene meldt på arbeidsmarkedet var 23 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette er færre enn både i 1989 og 1990, begge disse årene var 33 prosent av de nyutdannede arbeidsledige. Usikkerhet knyttet til et lavt kandidattall gjør at vi likevel ikke kan trekke noen annen slutning enn at arbeidsledigheten blant nyutdannede arkitekter har holdt seg vedvarende høy de siste tre årene. Ledigheten var ulikt fordelt mellom kvinner og menn i 1991; 15 prosent av de mannlige og 30 prosent av de kvinnelige arkitektene var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Figur 9 viser hvordan arbeidsledigheten for de nyutdannede arkitektene har endret seg på 80-tallet.

Figur 9 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Arkitekter og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1981-991.

Andelen yrkesaktive arkitekter understreker problemene på arbeidsmarkedet. I oppgangstidene på midten av 80-tallet fikk langt de fleste arkitekter som ble uteksaminert arbeid i samsvar med utdanningen. I 1991 var andelen yrkesaktive arkitekter sunket til 58 prosent. 9 prosent var i arbeid uten samsvar med utdanningen, og 3 prosent studerte videre et halvt år etter eksamen. Hele 27 prosent av arkitektene som var i inntektsgivende arbeid svarte at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. I 1989 svarte 20 prosent dette, mens i 1987 svarte bare 5 prosent at høyere utdanning ikke var påkrevd i arbeidet.

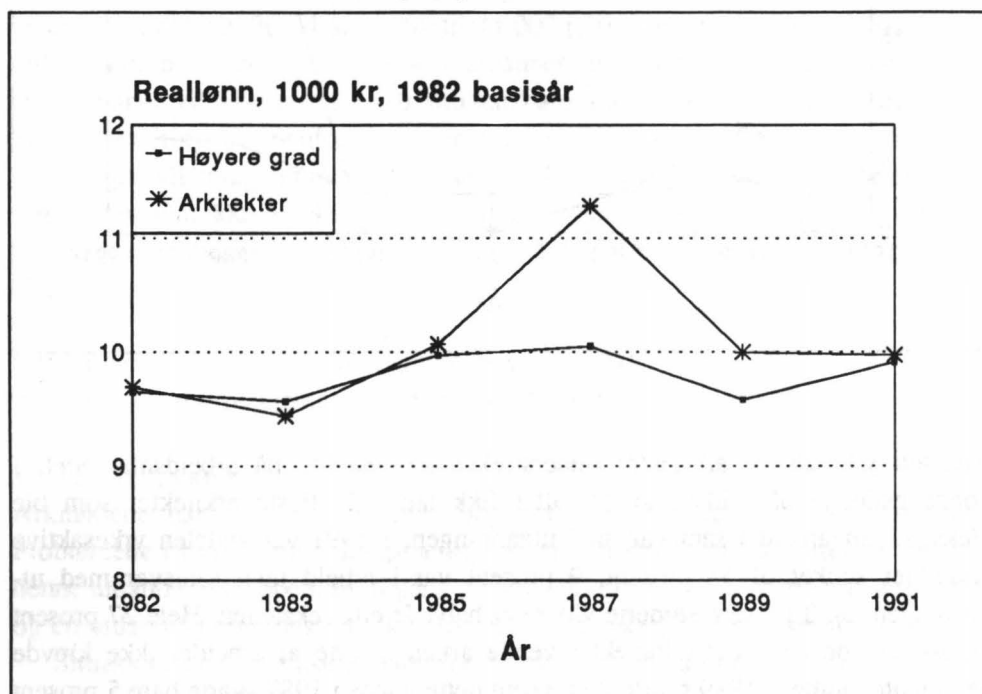
En høyere andel av de nyutdannede arkitektene i 1991 enn tidligere på 80-tallet jobbet i offentlig sektor. Mens 94 prosent av de yrkesaktive arkitektene i 1985-undersøkelsen jobbet i privat sektor, og 100 prosent i 1987, hadde 68 prosent av de yrkesaktive arkitektene i 1991 jobb i privat sektor et halvt år etter eksamen.

Arkitektenes gjennomsnittlige brutto månedslønn i 1991 var 17 770 kr et halvt år etter eksamen, som var noe lavere enn gjennomsnittet for alle kandidater med høyere grad. Flere kvinner enn menn jobbet i privat sektor, henholdsvis 82 prosent

av de kvinnlige og 57 prosent av de mannlike arkitektene. Av arkitektene som hadde arbeid i privat sektor tjente de kvinnelige vesentlig mindre enn de mannlike.

I takt med det forverrede arbeidsmarkedet har arkitektenes reallønn sunket. Figur 10 viser hvordan den gjennomsnittlige brutto månedslønnen målt i 1982-kroner for arkitektene har endret seg i forhold til gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Som det fremgår hadde arkitektene, lønnsmessig sett, et toppår i 1987. Dette året var det heller ikke arbeidsledighet blant de nyutdannede arkitektene, og alle hadde funnet jobb i privat sektor, som kunne tilby langt høyere lønninger enn den gjennomsnittlige lønnen for høyere grads kandidater. Fra 1989 til 1991 ser vi at reallønnen har endret seg lite.

Figur 10 Gjennomsnittlig reallønn et halvt år etter eksamen. Arkitekter og universitetskandidater med høyere grad. Vårkull 1982-1991.

Bestanden av arkitekter vil ikke endres særlig fram til år 2010, hvis antallet nye studenter og fullføringsandelen holdes konstant på 1990-nivå. Forutsettes dette vil bestanden øke fra 2 840 arkitekter i 1990 til 3 100 i 2010, hvilket er en bestandsøkning på 9 prosent.

Det ble uteksaminert 42 arkitekter våren 1991.

33 besvarte spørreskjemaet, 19 av disse var kvinner.

8.1.13 Tannleger

Ingen av de nyutdannede tannlegene som meldte seg på arbeidsmarkedet var arbeidsledige i 1991-undersøkelsen. Vi må tilbake til 1985 for å finne arbeidsledighet blant tannlegene; den var da på 2 prosent. Myndighetene har redusert antall studieplasser på grunn av prognoser om overproduksjon, og dette kan nok forklare den gunstige arbeidsmarkedssituasjonen for tannlegene. Antallet uteksaminerte tannleger har vært lavt og synkende på 80-tallet. De siste årene har antallet studenter økt, og i 1990 ble 95 studenter tatt opp.

Hele 30 prosent av tannlegene avtjente verneplikten etter fullførte studier, dette er langt flere enn for noen av de andre gruppene undersøkelsen omfatter. Tidligere undersøkelser på 80-tallet viser det samme, og har sin forklaring i at tannlegene kan bruke utdanningen i militærtjenesten.

Lønnsforskjellene mellom kvinnelige og mannlige tannleger var relativt store. De kvinnelige tannlegene tjente i gjennomsnitt 18 120 kr brutto i måneden, mens de mannlige tjente 20 000 kr. Halvparten av de yrkesaktive mannlige tannlegene og 71 prosent av de kvinnelige jobbet i offentlig sektor. Et lavere lønnsnivå i den offentlige tannhelsetjenesten kan altså bidra til å forklare lønnsforskjellene.

Bestanden av tannleger vil i følge beregningen avta fra 3 750 i 1990 til 3 120 i år 2010. Tannlegene som uteksamineres i utlandet er inkludert, disse utgjør bare en liten andel. Gjennomsnittsalderen i bestanden vil øke, og den er høy allerede i dag.

Det ble uteksaminert 64 tannleger våren 1991.

49 besvarte spørreskjemaet, av disse var 53 prosent kvinner.

8.1.14 Farmasøyter

Alle undersøkelsene på 80-tallet viser ingen eller svært få arbeidsledige nyutdannede farmasøyter et halvt år etter eksamen. I 1991-undersøkelsen hadde alle som var meldt på arbeidsmarkedet fått arbeid. Ingen svarte at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. 55 prosent av de yrkesaktive farmasøytene jobbet i privat sektor et halvt år etter eksamen, mot 36 prosent i 1989. Av de yrkesaktive farmasøytene hadde 22 prosent teknisk/naturvitenskapelig arbeid, mens 78 prosent hadde helse/sosialarbeid, fortrinnsvis som provisor på apotek.

De yrkesaktive farmasøytene gjennomsnittlige brutto månedslønn var i 1991-undersøkelsen 17 500 kr, som var noe høyere enn gjennomsnittet for høyere grads kandidater.

Bestanden av farmasøyter er beregnet å øke fra 1 200 i 1990 til 1 580 farmasøyter i 2010, en økning på 32 prosent. Videre vil farmasøytbestanden i 2010 ut i fra beregningene i all hovedsak bestå av kvinner, og mennene i bestanden vil ha en høy gjennomsnittsalder.

Det ble uteksaminert 14 farmasøyter våren 1991.
11 besvarte spørreskjemaet, av disse bare én mann.

8.1.15 Veterinærer

Veterinærer utdannes både i Norge og i utlandet. I løpet av det siste tiåret har mellom 40 og 60 kandidater årlig blitt uteksaminert fra Norges Veterinærhøgskole. I 1990 ble 23 veterinærer utdannet i utlandet. På 80-tallet var det samlede antallet veterinærer som årlig ble utdannet i Norge og i utlandet, med noen unntak, mellom 55 og 65 kandidater.

Alle veterinærene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet i 1991-undersøkelsen hadde fått jobb et halvt år etter eksamen. I 1989 var 7 prosent arbeidsledige, i 1983 gjaldt det 5 prosent. I de øvrige undersøkelsene har ingen av veterinærene vært arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Hele 63 prosent jobbet i privat sektor i 1991, i 1989 gjaldt det 46 prosent. Av de yrkesaktive veterinærene hadde 95 prosent teknisk/naturvitenskapelig arbeid, mens 5 prosent hadde pedagogisk arbeid.

De yrkesaktive veterinærenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 18 860 kr et halvt år etter eksamen, som var høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Kvinnene tjente mest. De tjente i gjennomsnitt 20 290 kr, mens de mannlige veterinærene tjente 17 611 kr. Både i privat og offentlig sektor tjente kvinnene mest.

Bestanden av veterinærer er beregnet til å øke fra 1 270 personer i 1990 til 1 990 personer i år 2010, en økning på 57 prosent. Utenlandsstudentene er inkludert i beregningene.

Det ble uteksaminert 29 veterinærer våren 1991.
24 besvarte spørreskjemaet, 13 av disse var kvinner.

8.1.16 Landbrukskandidater

Landbrukskandidatene utdannes ved Norges Landbrukshøgskole. Utdanningen har en rekke ulike studieretninger. Sivilagronomutdanningen har fem ulike retninger; jordbruk, husdyrbruk, jord- og plantefag, landbruksteknikk og landbruksøkonomi. I tillegg uteksamineres kandidater i hagebruk, jordskifte, landskapsarkitektur, naturforvaltning, næringsmiddelfag og skogbruk. De mange studieretningene kvalifiserer landbrukskandidatene for en rekke ulike yrker. De nyutdannede har ikke spesielt store problemer med å få arbeid, men lønnsmessig kommer de dårligst ut av alle kandidatgruppene.

Blant de nyutdannede landbrukskandidatene meldt på arbeidsmarkedet i 1991 var 3 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen, dette gjaldt 4 prosent i undersøkelsen i 1989.

Andelen yrkesaktive landbrukskandidater har i de siste årene vært høyere enn gjennomsnittet for kandidater med høyere grad, i 1991 var 82 prosent yrkesaktive. Det har vært vanlig blant landbrukskandidatene at mellom 60 og 70 prosent av de yrkesaktive jobber i offentlig sektor. I 1991 gjaldt dette 56 prosent av de yrkesaktive landbrukskandidatene.

De yrkesaktive landbrukskandidatenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 15 500 kr et halvt år etter eksamen. Som tidligere nevnt tjente landbrukskandidatene minst av alle kandidatgruppene i 1991. Landbrukskandidatene har gjennom hele 80-tallet hatt en lavere gjennomsnittslønn enn gjennomsnittet for universitetskandidatene, men tidligere tjente teologene minst.

Bestanden av landbrukskandidater er beregnet til å øke fra 5 250 i 1990 til 8 090 i år 2010, en økning på 54 prosent.

Det ble uteksaminert 231 landbrukskandidater våren 1991. 200 besvarte spørreskjemaet, av disse var 43 prosent kvinner.

8.2 Høgskolekandidatene

I Stortingsmelding nr.19 (1986-87) ble det pekt ut tre store satsingsområder, hvor antallet studieplasser skal økes fram mot århundreskiftet som et ledd i satsingen på forskning og utvikling. Disse områdene er:

- teknologisk utdanning
- økonomisk/administrativ utdanning
- helse- og sosialfagutdanning

Økningen i studieplasser omfatter både universiteter og høyskoler. Vi skal se på hvordan arbeidsmarkedet for høgskolekandidatene utdannet innenfor disse områdene er.

Når det gjelder satsingsområdet økonomisk/administrativ utdanning, kan vi se på situasjonen på arbeidsmarkedet for nyutdannede distriktshøgskolekandidater. De var sist med i Kandidatundersøkelsen i 1990, og det viste seg at arbeidsmarkedet for nyutdannede DH-kandidater er drastisk forverret siden 1985⁹. Andelen yrkesaktive har gått sterkt ned, fordi mange studerer videre etter å ha avsluttet DH-utdanningen. Tilbudet av påbyggingsstudier har økt. Den tradisjonelle DH-utdanningen gir i stadig mindre grad en fullverdig utdanning med direkte adgang til arbeidsmarkedet.

⁹ For en nærmere presentasjon av resultatene, se "Utdanning og arbeidsmarked 1991. Tendenser og perspektiver.", Ellen Brandt (red.).

For de to andre satsingsområdene omfattet Kandidatundersøkelsen i 1991 flere høyskoleutdanninger: innen helse- og sosialfagutdanning gjaldt dette sosionomer, barnevernspedagoger og førskolelærere; innen teknologisk utdanning gjaldt det ingeniører. De førstnevnte har utdanninger hvor det ikke ser ut til å være et stort behov for påbygging eller videreutdanning direkte etter endt utdanning. Ingeniørenes utdanning preges derimot av at den i høy grad kan suppleres med andre fag. En stor andel studerer videre, og tilbudet av påbyggingsstudier er omfattende. Dette må i stor grad kunne tilbakeføres til et vanskelig arbeidsmarked. Til tross for at ingeniørutdanningen på midten av 80-tallet ble utvidet fra en toårig til en treårig utdanning, er problemene på arbeidsmarkedet påfallende.

Vi ser altså, med utgangspunkt i regjeringens satsingsområder, at de høyskoleutdannede med økonomisk/administrativ utdanning og teknologisk utdanning har problemer på arbeidsmarkedet. Mange studerer videre for å styrke sin posisjon på arbeidsmarkedet. Høgskolekandidatene utdannet innen helse- og sosialfag i vår undersøkelse (inkluderer ikke sykepleiere og allmennlærere) har på sin side en fullverdig utdanning som samsvarer godt med arbeidsmarkedets behov.

Av høgskolekandidatgruppene var sosionomene, barnevernspedagogene og førskolelærerne med i Kandidatundersøkelsen i årene 1985-1987, mens ingeniørene var med i årene 1984-1986.

8.2.1 Førskolelærere

Det er gjennom dagspressen skapt et inntrykk av at det er stor mangel på førskolelærere. Vår undersøkelse bekrefter dette inntrykket. Under 1 prosent av de nyutdannede førskolelærerne fra vårkullet 1991 som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var uten arbeid et halvt år etter eksamen. I 1985 var 4 prosent, og i 1986 1 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. 3 prosent av førskolelærerne fra våren 1991 studerte videre. Av de som var i inntektsgivende arbeid mente bare 4 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning.

Førskolelærerne er i dag en meget ettertraktet yrkesgruppe. Samtidig er de den av høgskolekandidatgruppene som tjener minst. I 1991-undersøkelsen var den gjennomsnittlige brutto månedslønnen 13 200 kr et halvt år etter eksamen.

Bestanden av førskolelærere vil, med et antall nye studenter og en fullføringsandel holdt konstant på 1990-nivå¹⁰, øke fra 11 880 i alderen 20-64 år i 1990 til 35 440 i år 2010. Nesten alle vil være kvinner, dersom menn i like liten grad også i fremtiden søker seg til denne utdanningen. Bestandsutviklingen må ses i sammenheng med andre trekk i samfunnsutviklingen. Det foreligger blant annet et forslag om å senke skolepliktig alder til 6 år, hvilket vil trekke en rekke barn ut av

¹⁰ Antallet nye studenter er justert opp i perioden 1995-2010.

barnehagene. Avhengig av det pedagogiske opplegget som skal tilbys 6-åringene, kan vi få en overgang av førskolelærere til skolevesenet. Ordninger med utvidet svangerskapspermisjon vil også bidra til å redusere antall barn i barnehagene. På den annen side er det fortsatt et udekket behov for barnehageplasser, særlig i tettbygde strøk, hvor en større innsats i privat og offentlig regi vil føre til et økt behov for førskolelærere. En bestand som blir 3 ganger større på 20 år synes uansett problematisk med hensyn til arbeidsmarkedet.

Det ble uteksaminert 800 førskolelærere våren 1991.
650 besvarte spørreskjemaet, av disse var 4 prosent menn.

8.2.2 Sosionomer

Sosionomutdanningen er en forholdsvis ny utdanning, som fra starten av har vært kvinnedominert. Det er en utdanning hvor kandidatene ikke har hatt problemer med å få jobb etter endt utdanning.

I 1991-undersøkelsen var, i likhet med førskolelærerne, under én prosent av de nyutdannede som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1985 og 1986 gjaldt dette 2 prosent. 8 prosent av sosionomene fra 1991 studerte videre et halvt år etter eksamen. Ingen av kandidatene var i arbeid uten samsvar med utdanningen, men likevel mente 8 prosent av de yrkesaktive sosionomene at arbeidet ikke krevde høyere utdanning.

Sosionomene tjente mer enn førskolelærerne og barnevernpedagogene et halvt år etter eksamen; gjennomsnittlig brutto månedslønn var 13 990 kr. De mannlige sosionomene tjente bedre enn de kvinnelige i gjennomsnitt; henholdsvis 14 230 kr og 13 930 kr.

Bestanden av sosionomer er beregnet å øke fra 4 120 personer i 1990 til 9 600 i år 2010, gitt forutsetningene om konstant antall nye studenter og fullføringsandel på 1990-nivå. Bestanden vil altså kunne bli over dobbelt så stor på 20 år. Dette har blant annet årsak i at utdanningen er forholdsvis ny, og at erstatningsbehovet derfor vil være lavt i årene fremover.

Det ble uteksaminert 278 sosionomer våren 1991.
230 besvarte spørreskjemaet, av disse var 19 prosent menn.

8.2.3 Barnevernpedagoger

Barnevernpedagogutdanningen er i likhet med sosionomutdanningen en relativt ny utdanning, og situasjonen på arbeidsmarkedet er gunstig.

Ingen av de nyutdannede barnevernpedagogene som var meldt på arbeidsmarkedet var arbeidsledige i 1991-undersøkelsen. I 1985 var 3 prosent, og i 1986

1 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1991 var det ingen som studerte videre eller som var i arbeid uten samsvar med utdanningen.

Barnevernspedagogenes gjennomsnittlige brutto månedslønn et halvt år etter eksamen var 13 510 kroner. De mannlige barnevernspedagogene tjente noe mer enn de kvinnelige.

Bestanden av barnevernspedagoger er beregnet til å øke fra 2 170 i 1990 til 6 150 i år 2010. Det vil si en bestand som er bortimot 3 ganger større enn den vi har i dag. Satsingen på barnevernet i Norge har vært omfattende den senere tid. Den sterke mediafokuseringen, samt dyktige talspersoner for barns rettigheter har klart å sette barnevern høyt på listen over prioriterte saker. Dette er imidlertid en post det kan være lett å skjære ned på om de offentlige utgiftene må reduseres, særlig hvis barnevernet etter hvert kommer ajour med saksbehandlingen. Problemene innenfor barnevernet ser imidlertid ikke ut til å avta, slik at behovet for barnevernspedagoger likevel kan være stort i fremtiden hvis samfunnet opprettholder sin interesse og vilje til å satse på dette området.

136 barnevernspedagoger ble uteksaminert våren 1991.

112 besvarte spørreskjemaet, av disse var 18 prosent menn.

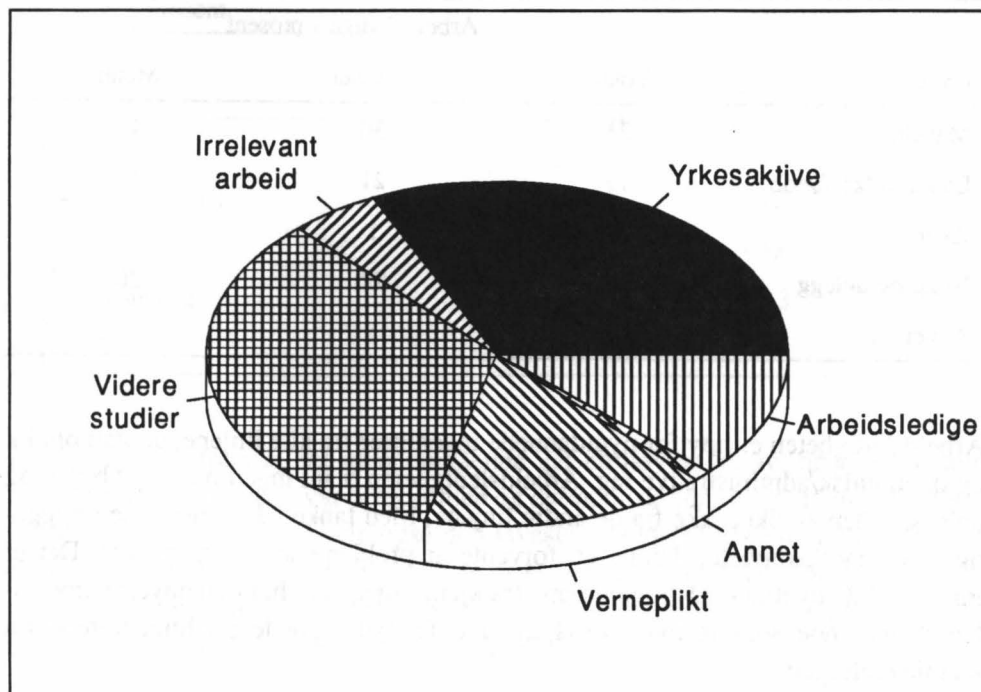
8.2.4 Ingeniører¹¹

1991-undersøkelsen gir et lite oppløftende bilde av ingeniørenes situasjon på arbeidsmarkedet. I alt 20 prosent av ingeniørene meldt på arbeidsmarkedet var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. 36 prosent hadde videre studier som hovedbeskjeftigelse. Videre var bare 39 prosent yrkesaktive et halvt år etter eksamen, det vil si hadde en jobb i noenlunde samsvar med ingeniørutdanningen, og 5 prosent var i arbeid uten samsvar med utdanningen. Figur 11 viser fordelingen etter hovedaktivitet¹², hvor "annet" omfatter omsorgsarbeid uten lønn, arbeidsmarkedskurs eller lignende. Arbeid uten samsvar med utdanningen har fått betegnelsen "irrelevant arbeid".

¹¹ Et utvalg av ingeniørene uteksaminert våren 1991 ble trukket ut til å være med i Kandidatundersøkelsen. Alle de kvinnelige ingeniørene som ble uteksaminert fikk tilsendt spørreskjema, mens halvparten av de mannlige ble trukket ut. Resultatene er veid, og vektene er laget ut fra antallet som besvarte skjemaet.

¹² Arbeidsledigheten er lavere her fordi den presenteres som en prosentandel av alle ingeniørene et halvt år etter eksamen, og ikke som prosentandelen arbeidsledige av ingeniørene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet. Den første metoden brukes også av Norges Ingeniørorganisasjon (NITO).

Figur 11 Ingeniørenes hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, vårkull 1991.
Prosent.

Ingeniørene har ikke vært med i Kandidatundersøkelsen siden 1986, og da var til sammenligning 3 prosent arbeidsledige. I 1985 var bare 2 prosent av de nyutdannede ingeniørene arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Det var både i 1985 og 1986 relativt mange som utdannet seg videre i forhold til andre kandidatgrupper, nærmere bestemt 30 prosent i 1985 og 22 prosent i 1986. Vi skal se nærmere på ingeniørene, da de så tydelig skiller seg ut blant høgskolekandidatene når det gjelder problemer på arbeidsmarkedet etter endt utdanning og videre utdanning.

Arbeidsledighet blant ingeniørene

Det har vært en markant stigning i arbeidsledigheten blant ingeniørene de siste fem-seks årene. I Kandidatundersøkelsen i 1985 var 2 prosent av ingeniørene arbeidsledige et halvt år etter eksamen, mens 3 prosent var arbeidsledige i 1986. I 1991 var altså hele 20 prosent av de nyutdannede ingeniørene meldt på arbeidsmarkedet fortsatt arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Tabell 1 viser hvordan ledigheten er fordelt på linjer og kjønn. To prikker betyr at tallgrunnlaget er for lavt til å presentere resultatene i prosent.

Tabell 1 Arbeidsledighet blant ingeniører, fordelt på linjer og kjønn. Prosent.

Linje	Arbeidsledige i prosent		
	Totalt	Kvinner	Menn
Maskin	21	30	18
Elektro/elkraft/edb	19	21	18
Kjemi	28	:	:
Bygg og anlegg	21	22	20
Annet ¹³	3	:	:

Arbeidsledigheten er høy for nyutdannede ingeniører fra alle linjene, unntatt optikk og økonomisk/administrative fag. Arbeidsledigheten blant ingeniørene fra bygg- og anleggslinjen avviker ikke fra de andre linjene. Med tanke på problemene i bygge- og anleggsvirksomheten kunne en forvente at problemene var større her. Det er imidlertid de nyutdannede ingeniørene fra kjemilinen som har den høyeste arbeidsledigheten, noe som forøvrig også gjelder de nyutdannede sivilingeniørene fra kjemiavdelingen.

Kvinnelige ingeniører utgjør en liten andel av det totale antallet ingeniører, med unntak av linjene for kjemi og optikk, hvor de er i flertall. På disse linjene har kvinnene en lavere ledighetsprosent enn mennene, men kandidattallet er for lavt til at vi kan presentere resultatene i prosent. På de øvrige linjene er flere kvinner enn menn arbeidsledige.

For å unngå å havne i køen av arbeidsledige og for å bedre sine sjanser på arbeidsmarkedet, vil det for mange være et alternativ å fortsette med utdanning. Når studenten planlegger sitt studieløp vil hun eller han foreta en vurdering av situasjonen på arbeidsmarkedet og med det sjansen for å få jobb. Blant ingeniørene i 1991-undersøkelsen hadde, som tidligere nevnt, 36 prosent studier uten lønn som hovedbeskjeftigelse. Av disse svarte 72 prosent at de gjorde dette helt eller delvis fordi de antok at de ville få vanskeligheter med å få arbeid i samsvar med utdanningen. Det hadde de også hatt; 30 prosent av dem hadde sendt mellom 20 og 49 jobbsøknader, og 6 prosent hadde sendt mer enn 50 søknader. Tabellen nedenfor viser hvor mange av ingeniørene som hadde studier som hovedbeskjeftigelse et halvt år etter at de hadde avsluttet ingeniørutdanningen, fordelt på linjer.

¹³ Omfatter ingeniører utdannet innen optikk og ingeniører fra økonomisk/administrativ linje.

Tabell 2 Ingeniører som studerte videre etter avsluttet eksamen, fordelt på linjer. Prosent.

Linje	Studerte videre Prosent
Maskin	34,7
Elektro/elkraft/edb	37,8
Kjemi	44,6
Bygg og anlegg	43,3
Annet ¹⁴	2,5

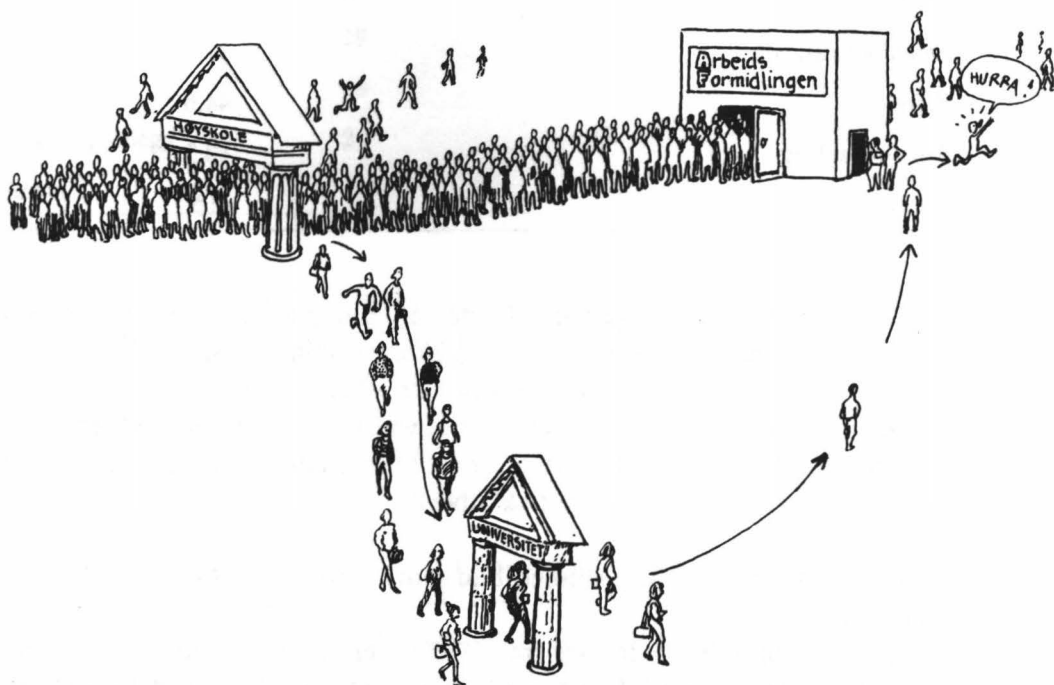
Det går tydelig fram at det gjennomgående var en høy andel av ingeniørene som studerte videre. Unntaket var optikklinjen og økonomisk-administrativ linje ("annet" i tabellen), disse linjene hadde også den laveste arbeidsledigheten et halvt år etter eksamen. Dette forsterker inntrykket av at et vanskelig arbeidsmarked fører til at mange ingeniører studerer videre. Hva var det så ingeniørene studerte, og valgte de det samme i perioder da de lettere fikk arbeid?

Ingeniørutdanning; et 3-årig studietilbud som i beste fall kvalifiserer til videre-utdanning?

Ingeniørutdanningen har endret seg fra i 1985 å være et valg mellom et toårig eller treårig utdanning til i 1991 å være en treårig utdanning. Av ingeniørene i 1991-undersøkelsen hadde 36 prosent studier uten lønn som hovedbeskjeftigelse et halvt år etter eksamen. Av ingeniørene som i 1985 tok en treårig utdanning studerte 32 prosent videre et halvt år etter eksamen. Det var altså relativt mange som studerte videre også når situasjonen på arbeidsmarkedet var gunstig.

I tabell 3 ser vi på hvilke fagområder ingeniørene tok videreutdanning i 1985 og 1991. Tallene for 1985 refererer seg bare til de som hadde en treårig ingeniørutdanning bak seg, slik at utdanningsnivåene er direkte sammenlignbare. I 1985 kunne ingeniørene ta påbyggingskurs etter ingeniøreksamen, som skulle kvalifisere studentene for studier ved NTH. Bestod en påbyggingskurset, var en automatisk berettiget til studieplass ved NTH. Dette er en ordning som ikke lenger eksisterer, og de nyutdannede ingeniørene i 1991 hadde derfor ikke denne muligheten.

¹⁴ Som i tabell 1.

MANGE INGENIØRER TAR VIDEREUTDANNING FOR Å UNNGÅ
ARBEIDSLEDIGHET

Tabell 3 Ingeniørers valg av videreutdanning i 1985 og 1991¹⁵. Prosent.

Fagområde	Kandidater i 1985	Kandidater i 1991
	Prosent	Prosent
Sivilingeniør	16,8	33,2
Påbyggingskurs	12,3	-
Videreutdanning, ingeniørfag	27,7	27,1
Økonomiske fag ¹⁶	14,2	8,7
Distriktshøgskolefag ¹⁷	0,6	0,7
Universitetsfag	12,3	14,7
Studier i utlandet	10,3	11,6
Annet ¹⁸	5,8	3,6
Uoppgitt	-	0,4
Totalt	100,0	100,0

De aller fleste som i 1991 gikk videre i utdanningssystemet begynte altså på sivilingeniørstudiet eller tok videreutdanning i ingeniørfag. Ingeniørene fordeler seg langt på vei på samme måte nå som i 1985. Summen av antall ingeniører som tok påbyggingskurs og de som begynte direkte på sivilingeniørstudier var tilsammen 29 prosent i 1985, mens 33 prosent begynte på sivilingeniørstudier i 1991-undersøkelsen. I tillegg kommer de som begynte på sivilingeniørstudier av dem som tok videre studier i utlandet, både i 1985 og 1991.

Blant de nyutdannede *sivilingeniørene* meldt på arbeidsmarkedet i 1991 var 7 prosent uten arbeid et halvt år etter eksamen. Situasjonen på arbeidsmarkedet er altså langt bedre for disse enn for ingeniørene, det er derfor rimelig å anta at jobbsjansene for ingeniørene, med dagens arbeidsmarked, øker betraktelig ved å investere i en sivilingeniørutdanning. Alt i alt synes det som om ingeniørut-

¹⁵ Resultatene for ingeniørene i 1991 er uveide. Det er grunn til å tro at fagområdet ingeniørene tar videreutdanning i er upåvirket av om de er kvinner eller menn, slik at den prosentvise fordelingen vil gjelde for hele kullet.

¹⁶ Omfatter studier i økonomiske fag ved distriktshøgskoler, Bedriftsøkonomisk Institutt, Norges Handelshøyskole og Oslo Handelshøgskole.

¹⁷ Økonomisk/administrativ linje ikke inkludert.

¹⁸ Omfatter militær høgskole og utdanninger på et lavere nivå enn ingeniørutdanningen.

danningen i høy grad har utviklet seg til å bli første del av en "utdanningspakke", til tross for at studiet generelt er blitt forlenget med ett år.

Bestanden av ingeniører vil fordobles de neste 20 årene, om opptaket og fullføringsandelen holdes konstant på samme nivå som i 1990. Nærmere bestemt vil bestanden øke fra 49 870 personer i alderen 20-64 år i 1990, til 98 220 i 2010. Det er ikke her tatt hensyn til at en del av ingeniørene vil studere videre og bli sivilingeniører, og at antallet som utelukkende har ingeniørutdanning derfor blir lavere. Selv om vi justerer bestandstallene for dette, vil bestanden vokse betraktelig i løpet av de neste 20 årene. En slik utvikling må kunne betegnes som problematisk sett i forhold til dagens arbeidsmarkedssituasjon for nyutdannede ingeniører.

8.3 Oppsummering

Det er i dag relativt høy arbeidsledighet blant nyutdannede universitetskandidater med høyere grad. Situasjonen er imidlertid høyst ulik for de forskjellige utdanningsgruppene. Noen utdanningsgrupper, som tannleger, veterinærer og farmasøyter, er totalt uberørt av problemene på arbeidsmarkedet. Andre grupper, som de nyutdannede arkitektene, har over en lengre periode hatt høy arbeidsledighet. Jurister og filologer er blant de utdanningsgrupper som tidligere har hatt en gunstig arbeidsmarkedssituasjon, men hvor 1991-undersøkelsen viser en markert økning i arbeidsledigheten.

Bestandsfremskrivningene viser hvordan tallet på personer i yrkesaktiv alder med en gitt utdanning vil endres i løpet av de neste 20 årene. Sett i sammenheng med dagens arbeidsmarked er det tankevekkende at grupper som allerede i dag har økte problemer på arbeidsmarkedet, som siviløkonomer og statsvitere, kan få store økninger i bestanden.

Når det gjelder høgskolekandidatene i 1991-undersøkelsen, er arbeidsmarkedet svært gunstig for førskolelærerne, sosionomene og barnevernpedagogene. Ingeniørene har derimot betydelige problemer på arbeidsmarkedet. Ingeniørutdanningen har langt på vei utviklet seg i samme retning som distriktshøgskoleutdanningen, hvor andelen yrkesaktive er gått sterkt ned de senere årene. Den lave yrkesaktiviteten er i stor grad forårsaket av at så mange studerer videre etter endt eksamen på grunn av problemer med å få jobb.

Litteratur

Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen 1985. Kandidater fra universiteter og høgskoler. Oslo, NAVFs utredningsinsitutt, Notat 3/88.

Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen 1987. Kandidater fra universiteter og høgskoler. Oslo, NAVFs utredningsinsitutt, Notat 3/89.

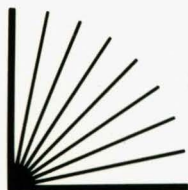
Brandt, Ellen (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1991. Tendenser og perspektiver*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/91.

Kandidatundersøkelsen 1989. Yrkesaktivitet - arbeidsledighet - videre studier. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 4/91.

Næss, Terje (1992): Upublisert materiale, Oslo, NAVFs utredningsinstitutt.

Utdanning og arbeidsmarked 1992

Utdanning og kompetanseheving er helt sentralt for å kunne løse mange av de problemene vårt samfunn står overfor. Rapportserien "Utdanning og arbeidsmarked" fra NAVFs utredningsinstitutt utgis årlig og har som formål å gi et aktuelt informasjonsgrunnlag om sentrale tema på dette området.

NAVFs utredningsinstitutt
Norges allmennvitenskapelige forskningsråd
Munthes gate 29, 0260 Oslo
Telefon (02) 55 67 00

Institute for Studies in Research and Higher Education
The Norwegian Research Council for Science and the Humanities
Munthes gate 29, 0260 Oslo, Norway